

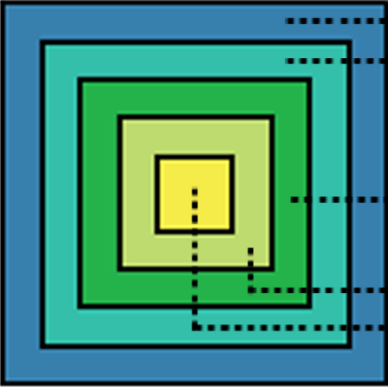
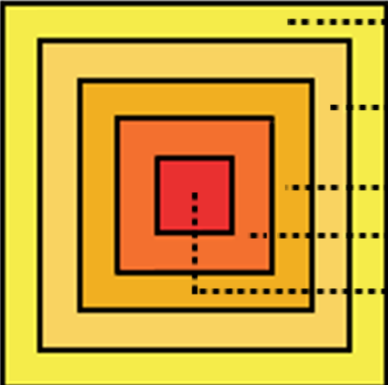
Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον Δημήτρη Παπαλεξόπουλο
για την πολύτιμη ενθάρρυνση και υπομονή
που μου επέδειξε όλο αυτό το διάστημα

Η εργασία αυτή αφιερώνεται στη μητέρα μου Αναστασία, γιατί η εμπιστοσύνη της με
εμπνέει να τολμώ πάντα κάτι νέο

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ///

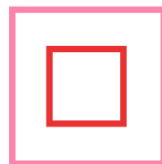
1ο ΜΕΡΟΣ

	Εισαγωγή ///	1
	ΕΜΠΛΟΚΗ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ///	
	Ανθρώπινη αντίληψη ///	7
	Αυθόρμητος συμβολισμός ///	
	Προσέγγιση αλφάβητου της αρχιτεκτονικής γλώσσας _	13
	Η βαρύτητα της Σκοπιμότητας ///	
	Στοιχειώδης αναγκαιότητα _	21
	Πολιτισμικές συμβάσεις _	24
	Ο αυθόρμητος συμβολισμός υπό την κοινωνική ιδεολογία _	26
	ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ///	
	Η δομή της κοινωνικής πραγματικότητας ///	31
	Πιέρ Μπουρντιέ : περί κοινωνικής πρακτικής _	32
	Η θεωρία του Λόγου _	34
	Η λακανική θεωρία _	37
	Ο ρόλος των αντικειμένων στη σύσταση του κοινωνικού ///	42
	Σχεδιασμός και συμπεριφορά _	46

2ο ΜΕΡΟΣ

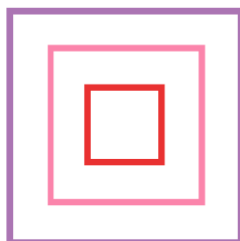
ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΗ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ///	53
Το “ αντικείμενο μικρο α ” _	54

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ///	
Ανταγωνισμός Λόγων _	56

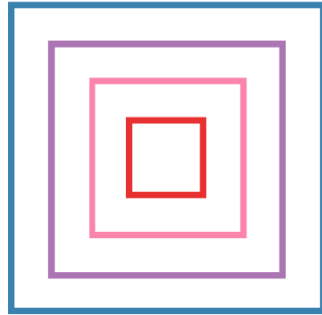
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΝΕΩΝ ΛΟΓΩΝ ///

Σχολή της Φρανκφούρτης _	60
Γιούργκεν Χάμπερμας _	64
Η εκπαίδευση ως εργαλείο κοινωνικού μετασχηματισμού _	67

ΧΕΙΡΑΦΕΤΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ ///

Ενήλικη μάθηση _	70
Κριτικός στοχασμός _	74
Ο Λακάν στην κριτική μάθηση _	81
Το παιχνίδι _	84

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΟΝ ΚΥΜΑΤΙΣΜΟ ΤΟΥ
ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ ///

Γενικά χαρακτηριστικά _	86
Κίνημα Play Art _	89
Γέφυρα - εφαλτύριο _	99
Διαδραστικοί χώροι _	103
Βιβλιογραφία _	121

Εισαγωγή _

«Τι θέλει να είναι το κτήριο;»

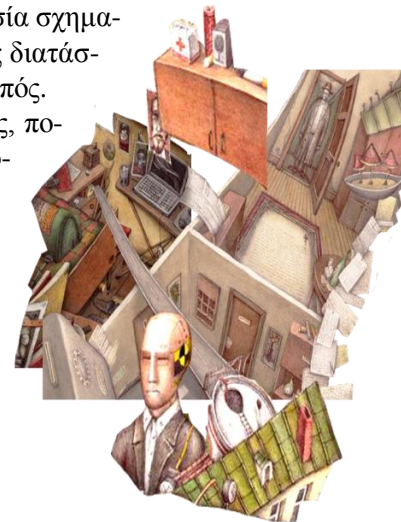
Με αυτή την ερώτηση ο Λούις Καν (Louis Kahn) εκφράζει την πρόθεσή του να προχωρήσει πέρα από την προφανή πρακτική διάσταση του σχεδιασμού και να ξεδιπλώσει τις υπαρξιακές πτυχές της αρχιτεκτονικής ¹. Ο προβληματισμός που συνοδεύει αυτό το ζήτημα οδηγεί αναπόφευκτα στο επόμενο ερώτημα:

Τι εννοούμε με τον όρο «αρχιτεκτονική» ;

Προσεγγίζοντας τις απόψεις του Ιμμάνουελ Καντ (Immanuel Kant), διαπιστώνουμε ότι η αρχιτεκτονική είναι η τέχνη των συστημάτων, «η ενοποίηση των πολλαπλών γνώσεων υπό μια ιδέα». ²

Με άλλα λόγια, το φαινόμενο ερμηνεύεται ως η διαδικασία σχηματισμού μιας νοηματικής μορφής, κατά την οποία οι γνώσεις διατάσσονται σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που δημιουργεί ο σκοπός.

Φανερώνεται έτσι μια βαθύτερη πτυχή της αρχιτεκτονικής, πολύ διαφορετική από την γενική εικόνα της πλαισίωσης γεγονότων. Εάν παράλληλα αναλογιστούμε ότι ο ανθρώπινος νους οργανώνει μια ομάδα σκέψεων χρησιμοποιώντας κυρίως χωρικές εικόνες, βλέπουμε πως η αρχιτεκτονική ξεπερνά τον ρόλο του υποδοχέα καταστάσεων, καθώς εμπλέκεται ενεργά στον τρόπο σκέψης κάθε ανθρώπου.

1. Norberg-Schulz Christian, *Genius Logi, Το Πνεύμα του Τόπου, Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής*, μετάφραση: Μίλτος Φραγκόπουλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 7

2. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 379

Ο συλλογισμός αυτός δίνει το ερέθισμα να εξετάσουμε αν η αρχιτεκτονική πράξη³ αποτελεί τελικά προϊόν της νοητικής λειτουργίας όπως πιστεύεται γενικά, ή συνιστά μέσο παραγωγής των νοημάτων.

Με αφετηρία αυτόν τον προβληματισμό, θα ξεκινήσει στο πρώτο μέρος της εργασίας, μια προσπάθεια διερεύνησης των απολήξεων της αρχιτεκτονικής, δηλαδή θα αναζητήσουμε το στίγμα που αφήνει ο σχεδιασμός στον νου και τον βαθμό επίδρασής του στην συμπεριφορά.

Έτσι λοιπόν, στις πρώτες ενότητες λαμβάνει χώρα η ανάλυση του μηχανισμού της ανθρώπινης αντίληψης μέσα από την οποία φανερώνονται τα σημεία συρραφής νοήματος και ύλης. Αρχικά αναλύουμε το αποτύπωμα των στοιχειωδών γεωμετρικών αντικειμένων στο νου που αποτελούν τη βάση ανάπτυξης των νοημάτων, ενώ στη συνέχεια παρακολουθούμε τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική πραγματικότητα διαμορφώνει την ταυτότητα των αντικειμένων.

Έχοντας εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο κατευθύνεται η σύνδεση των εννοιών, στρεφόμαστε έπειτα στο πεδίο των κοινωνικών επιστήμων, καθώς η δέσμευση των οπτικών δομών από καθορισμένες έννοιες που προτάσσει κάθε πολιτισμός μας καλεί να μελετήσουμε την ανάπτυξη των κοινωνικών διεργασιών μέσω των οποίων διαμορφώνονται τα πλαίσια ερμηνείας και τα πρότυπα συμπεριφοράς.

Το πρώτο μέρος της εργασίας καταδεικνύει πως η αρχιτεκτονική ως οπτική γλώσσα έχει την αντίστοιχη βαρύτητα με την λεκτική, γεγονός που σημαίνει ότι η επίδρασή της στη διάπλαση της συμπεριφοράς είναι στον ίδιο βαθμό σημαντική με εκείνη της γλώσσας.

3. Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί ότι με τη φράση «αρχιτεκτονική πράξη» αναφερόμαστε τόσο στον σχεδιασμό του χώρου όσο και στις καταστάσεις που προκύπτουν κατά την επαφή του χρήστη με αυτόν. Εμπεριλαμβάνονται δηλαδή, τόσο οι προθέσεις του αρχιτέκτονα, όσο και οι δράσεις που αναπτύσσονται στη πράξη.

Αυτή η διαπίστωση μας επιτρέπει να προσδώσουμε στην αρχιτεκτονική πράξη εκπαιδευτικές ιδιότητες και να αναζητήσουμε τρόπους που θα μετέτρεπαν τον χώρο σε βοηθητικό μέσο για την αναμόρφωση του τρόπου ερμηνείας κάθε ανθρώπου.

Έτσι λοιπόν οδηγούμαστε στο δεύτερο μέρος της εργασίας, το οποίο περιστρέφεται γύρω απ' το εξής ερώτημα:

Μπορεί ο χώρος να ενθαρρύνει την ανάπτυξη ενός απελευθερωμένου τρόπου σκέψης που δεν υποτάσσεται πλέον στις κοινωνικές πεποιθήσεις, αλλά τολμά να επανεκτιμά όλα όσα είχε δεχτεί ως θέσφατα;

Ως εκ τούτου, στις ενότητες του δεύτερου μέρους εστιάζουμε στο φαινόμενο του μετασχηματισμού, στα στοιχεία εκείνα δηλαδή που αποσταθεροποιούν το σύστημα αξιών του ανθρώπου και της συλλογικότητας κατ' επέκταση.

Για να αποκτήσουμε ευκρινέστερη οπτική του φαινομένου, στρεφόμαστε αρχικά σε προσπάθειες μετατροπής του κοινωνικού μηχανισμού όπως καταγράφηκαν στη σύγχρονη ιστορία. Η προσοχή μας επικεντρώνεται στη Σχολή της Φρανκφούρτης, μέσα από την οποία αναδύθηκε μια νέα οπτική της κοινωνικής πραγματικότητας, που επέδρασε σε μεγάλο βαθμό στις κοινωνικές ισορροπίες.

Θέλοντας να εντοπιστεί το είδος των συσχετισμών που οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό του δικτύου νοημάτων, παρακολουθούμε τις επιρροές της Σχολής στο πεδίο της εκπαίδευσης, τον κατεξοχήν χώρο πνευματικής διάπλασης.

Από την μεταξύ τους ώσμωση προκύπτει το φάσμα της Χειραφετικής Παιδαγωγικής, στο οποίο διακρίνουμε όσα στοιχεία μπορούν να επιφέρουν κλονισμό στις αγκυρώσεις των υποτιθέμενων «αληθειών» και να προλειάνουν το έδαφος για τον κριτικό στοχασμό.

Έχοντας αναλύσει τη σύσταση της μετασχηματιστικής διαδικασίας, επιστρέφουμε τέλος, στον χώρο της αρχιτεκτονικής με σκοπό να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο συντάσσεται η οπτική γλώσσα ώστε να τεθούν σε επανεκτίμηση οι πολιτισμικές πεποιθήσεις. Για το λόγο αυτό παρατίθενται παραδείγματα κατασκευών που φαίνονται να υλοποιούν τη πρόθεση για απόσπαση των πρακτικών από τον κοινωνικό προγραμματισμό στην προσπάθεια να αναχθούν σε δυναμικό πεδίο παραγωγής νοημάτων.

Τα πρώτα έργα που παρουσιάζονται προέρχονται από το φάσμα του κινήματος Play Art που στοχεύει στην αφύπνιση των δημιουργικών τάσεων του χρήστη προσφέροντας ευκαιρίες για πειραματισμό και ανακάλυψης της γνώσης, ενώ τα επόμενα αποτελούν διαδραστικούς χώρους όπου η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας επιτρέπει μια πραγματική συνομιλία μεταξύ ανθρώπου και κατασκευής. Πιο αναλυτικά, η μορφή του έργου δεν παραμένει σταθερή αλλά αυτό-διαμορφώνεται συνεχώς ανάλογα με τη συμπεριφορά του χρήστη, οδηγώντας πολλές φορές σε καταστάσεις που δεν έχουν προβλεφθεί. Με άλλα λόγια, ο χώρος που περιβάλλει τον άνθρωπο δεν υποδέχεται απλά τις ενέργειές του, αλλά αντιδρά σε αυτές εξελίσσοντάς συνεχώς τις ιδιότητές του, όπως ένας ζωντανός οργανισμός.

1ο ΜΕΡΟΣ

ΕΜΠΛΟΚΗ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ///

Ανθρώπινη αντίληψη _

Στο κεφάλαιο αυτό θα λάβει χώρα μια προσπάθεια ανάλυσης του αρχιτεκτονικού έργου στα βασικά στοιχεία συγκρότησής του. Με μια αφαιρετική ματιά, παρατηρούμε αμέσως ότι σε πρωταρχικό επίπεδο ένα έργο συνίσταται στοιχειωδώς στην τοποθέτηση ενός αντικειμένου σε ουδέτερο χώρο.⁴

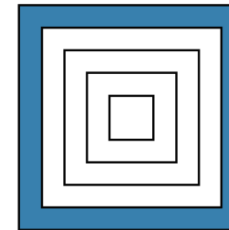
Σε πρώτη φάση δηλαδή υπάρχει η κοινή πεποίθηση πως ένα πεπερασμένο σύνολο περιβάλλεται από έναν κενό υποδοχέα στερούμενο ορίων, μια σχέση αντίστοιχη με αυτή της μορφής – φόντου στο δισδιάστατο σύστημα⁵. Η οργάνωση αυτή προκύπτει από την τελείωση (κλείσιμο) των ορίων που χωρίζουν τη μία περιοχή με την άλλη, δίνοντας την εντύπωση πως το ορισμένο σχήμα βρίσκεται πλησιέστερα προς τον θεατή, ενώ η περιβάλλουσα περιοχή φαίνεται να εκτείνεται πίσω από τη δεσπόζουσα μορφή ως χώρος.⁶

Συνεπώς, η εντύπωση της ύπαρξης δύο διαφορετικών συσχετιζόμενων στοιχείων διαλύεται όσο προχωρούμε βαθύτερα, καθώς, τόσο από φυσικής όσο και από ψυχολογικής άποψης, ο χώρος καθορίζεται από την επέκταση υλικών σωμάτων ή πεδίων ενέργειας τα οποία γειτονεύουν, λόγου χάριν μια επιφάνεια γης και λίθων γειτονεύει με όγκους νερού και αέρα.

4. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.34

5. Σύμφωνα με τους ψυχολόγους, στη σχέση μορφής – φόντου, η μορφή έχει ευκρινές σχήμα από το οποίο πηγάζουν οι ενεργές ιδιότητες του αισθητού, ενώ το φόντο δεν έχει όρια παρά μόνο ορισμένες γενικές ιδιότητες. Το σχήμα της μορφής είναι ο μοναδικός καθοριστικός παράγοντας της σχέσης των δύο εταίρων, δημιουργώντας την εντύπωση ότι η περιοχή εκτός αυτής βρίσκεται από πίσω της. Στο ίδιο, σελ. 103-104

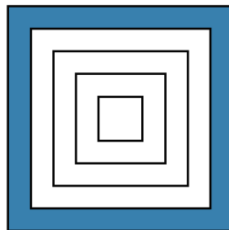
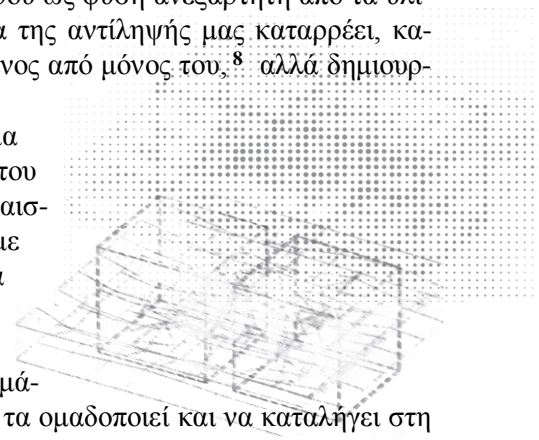
6. Βακαλό Εμμανουήλ – Γεώργιος, *Οπτική Σύνταξη: Λειτουργία και Παραγωγή Μορφών*, Νεφέλη, Αθήνα 1988, σελ. 24

Κατ' επέκταση, οι αμοιβαίες επιρροές των υλικών υποστάσεων είναι εκείνες που ορίζουν τον χώρο, διότι η απόσταση ως δομική χωρική ιδιότητα, περιγράφεται είτε μέσα από τη μεταφορά ενέργειας ή από τη δύναμη έλξης μεταξύ των αντικειμένων είτε μέσα από τον χρόνο που απαιτείται για ένα πράγμα να ταξιδέψει μέχρι ένα άλλο. Άρα ο χώρος γίνεται αντιληπτός από την ενέργεια που τον διαπερνά και συμβαίνει μόνο «κατά την παρουσία αντιληπτών πραγμάτων».⁷

Με άλλα λόγια, η αυθόρμητη σύλληψη του χώρου ως φύση ανεξάρτητη από τα υλικά σώματα που υπερβαίνει τα πεπερασμένα όρια της αντίληψής μας καταρρέει, καθώς ο χώρος δεν είναι κατά κανένα τρόπο δεδομένος από μόνος του,⁸ αλλά δημιουργείται ως σχέση μεταξύ των απτών σωμάτων.⁹

Η αντίληψη των αντικειμένων, είναι αποτέλεσμα της συστηματικής προσπάθειας για απλοποίηση του κόσμου, που μας υποχρεώνει να ταξινομούμε τις αισθητηριακές μας εμπειρίες και να τις υποτάσσουμε σε γενικούς κανόνες απ' όπου προκύπτει το νόημά τους¹⁰. Κατά συνέπεια, η αρχιτεκτονική πράξη νοείται ως αποτέλεσμα υλικών συσχετίσεων, στηριζόμενη στην ικανότητα του ανθρώπου να θυμάται και να συγκρίνει αισθητηριακά δεδομένα, να τα ομαδοποιεί και να καταλήγει στη συγκρότηση νοηματικών εννοιών.¹¹

7. Rudolf Arnheim, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.26

8. Στο ίδιο, σελ. 30

9. Στο ίδιο, σελ. 35

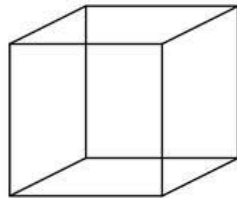
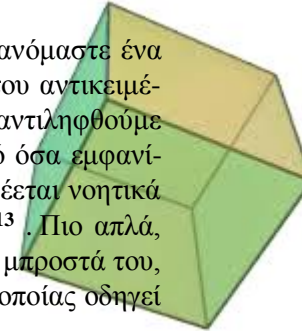
10. Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σελ.203

11. Pervin Lawrence A., John Oliver P., *Θεωρίες Προσωπικότητας*, μετάφραση: Αρχοντούλα Αλεξανδροπούλου, Ευγενία Δασκαλοπούλου, Τυπωθήτω. Αθήνα, 1999, σελ. 461

Έτσι λοιπόν, η ισχύς των εννοιολογικών σχημάτων που παράγει η εμπειρία στην καθημερινή ζωή, οδηγεί στην αναγνώριση μιας δομής από ένα μικρό ποσοστό πληροφοριών.¹²

Αν για παράδειγμα αναλογισθούμε τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε ένα υλικό αντικείμενο όπως ο κύβος, θα προσέξουμε πως ένα μόνο μέρος του αντικειμένου μας δίδεται άμεσα κάθε στιγμή, διότι είναι υλικά αδύνατον να αντιληφθούμε όλες τις πλευρές ταυτόχρονα. Παρόλα αυτά βλέπουμε περισσότερα από όσα εμφανίζονται μπροστά μας επειδή κάθε στιγμιαία αντίληψη μιας πλευράς συνδέεται νοητικά με τις απύσυχες πλευρές, δίνοντας την ενοποιημένη εικόνα του κύβου¹³. Πιο απλά, καθώς ο άνθρωπος κινείται γύρω από τον κύβο ή ο κύβος περιστρέφεται μπροστά του, δέχεται μια αλληλουχία προβολών βαθμιαίας μεταβολής, η συνοχή της οποίας οδηγεί στη τελική σύσταση του αντικειμένου.¹⁴

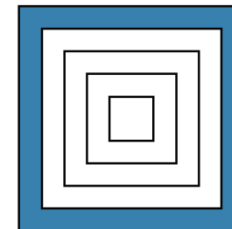
Θα λέγαμε λοιπόν, πως τη στιγμή που αναγνωρίζουμε ένα σώμα ως κύβο, δεχόμαστε ένα μίγμα από ορατές πλευρές και άλλες που είναι απύσυχες από το οπτικό πεδίο αλλά

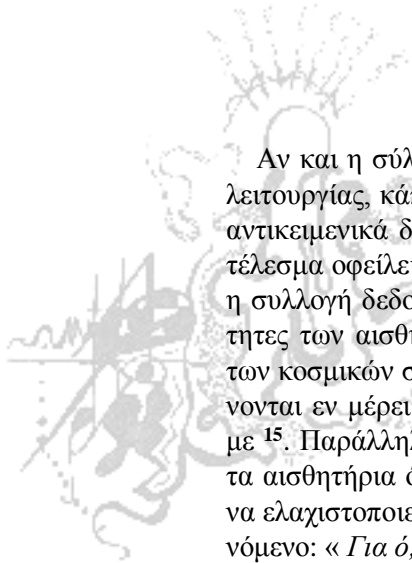

12. Βακαλό Εμμανουήλ – Γεώργιος, *Οπτική Σύνταξη: Λειτουργία και Παραγωγή Μορφών*, Νεφέλη, Αθήνα 1988, σελ. 21

13. Sokolowski Robert, *Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*, μετάφραση: Παύλος Κοντός, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα, 2003, σελ. 11-12

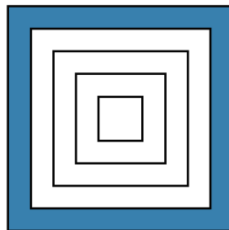
14. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 158- 159

Αν και η σύλληψη ενός υλικού σώματος είναι τελικά προϊόν της εγκεφαλικής μας λειτουργίας, κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί πως η διαδικασία αυτή στηρίζεται σε αντικειμενικά δεδομένα που λαμβάνουμε από τον κόσμο, άρα και το συνολικό αποτέλεσμα οφείλει να είναι αντικειμενικό. Πράγματι, ο σκοπός των αισθήσεών μας είναι η συλλογή δεδομένων στον εγκέφαλό μας για τον εξωτερικό κόσμο. Όμως, οι ικανότητες των αισθήσεών μας, είναι περιορισμένες σε τέτοιο βαθμό ώστε η πλειοψηφία των κοσμικών σχέσεων που μας περιβάλλουν, είτε παραμένουν αφανείς είτε εκλαμβάνονται εν μέρει συγκροτώντας την παραμορφωμένη πραγματικότητα που γνωρίζουμε ¹⁵. Παράλληλα, κάθε παρατηρητής, διδαγμένος από τα βιώματά του, χρησιμοποιεί τα αισθητήρια όργανα με τρόπο που να μεγιστοποιεί τις επιθυμητές πληροφορίες και να ελαχιστοποιεί τις ανεπιθύμητες. Ένα αραβικό ρητό μας περιγράφει εύστοχα το φαινόμενο: « Για ό, τι δε βλέπει ο νους, το μάτι είναι τυφλό». ¹⁶

Αξίζει να σημειωθεί επίσης, πως η εντύπωση των αυτόνομων αντικειμένων και μορφών συνιστά μια πλάνη παραγόμενη από την αδυναμία των αισθητήριων μηχανισμών και την ιδιομορφία του εγκεφάλου. Εάν γινόταν η υπέρβαση αυτών των ατελειών και προσεγγίζαμε ευκρινέστερα το αυθεντικά αντικειμενικό, αυτό που αντιλαμβανόμαστε τώρα ως εξατομικευμένο σώμα, θα το αναγνωρίζαμε ως πύκνωμα μέσα σε χυλό ακτινοβολιών. ¹⁵

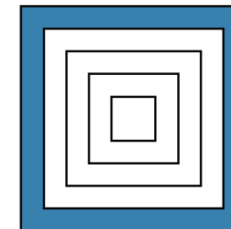
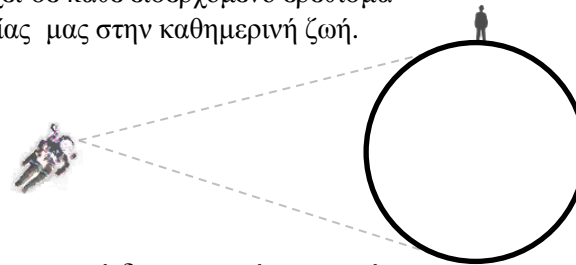
15. http://gerasimos-politis.blogspot.gr/2011/08/blog-post_30.html#.T_MToXUtpD4
10 Ιουνίου 2013

16. Βακαλό Εμμανουήλ – Γεώργιος, *Οπτική Σύνταξη: Λειτουργία και Παραγωγή Μορφών*, Νεφέλη, Αθήνα 1988, σελ. 19

Μέσα από όλα αυτά, γίνεται κατανοητό πως ο άνθρωπος δε μπορεί να αντιληφθεί άμεσα και καθολικά τον αντικειμενικό κόσμο, αλλά σχηματίζει σταδιακά μια νοητική εικόνα γι' αυτόν, βασιζόμενος στις δυνατότητές του. Συνεπώς, ο δομικός σκελετός του χώρου που βιώνουμε είναι αποτέλεσμα συνάρθρωσης συμβολικών σχημάτων που απορρέουν από τον περιορισμένο τρόπο λήψης των εξωτερικών συνιστωσών.

Κατ' επέκταση το νοηματικό φορτίο που αντιστοιχεί σε κάθε εισερχόμενο ερέθισμα είναι ανάλογο του εύρους της αισθητηριακής εμπειρίας μας στην καθημερινή ζωή.

Για παράδειγμα, το παραγόμενο νόημα από την αισθητηριακή αντίληψη του εδάφους, είναι αμετάβλητο και κοινώς αποδεκτό για την πλειοψηφία των ανθρώπων που ζει μονίμως αγκυρωμένη στη γη, αλλά για τους λίγους αστροναύτες που λαμβάνουν ευρύτερα το γήινο σώμα, το νόημα του εδάφους αποκτά διαφορετικές προεκτάσεις. Πιο αναλυτικά ως κάτοικοι της γης, δεν μπορούμε να εντοπίσουμε τα όρια του εδάφους και να αντιληφθούμε τη γη ως τρισδιάστατη μάζα, οπότε διαμορφώνουμε την έννοια του πεπλατυσμένου, δισδιάστατου επιπέδου,¹⁷ βάση του οποίου υπολογίζουμε όλες τις κατακόρυφες αποστάσεις. Παρόλο που δεν υπάρχει διαφορά σε γεωμετρικό επίπεδο μεταξύ της κίνησης προς τα επάνω και προς τα κάτω, από φυσική και αντιληπτική σκοπιά η διαφορά είναι θεμελιώδης, καθώς οι αποστάσεις νοούνται ως ύψη ή βάθη, ανάλογα με την κατεύθυνση. Αντίθετα, η εντύπωση αυτή δεν ισχύει για κάποιον που βρίσκεται κατά πολύ εκτός της γήινης επιφάνειας. Γι' αυτόν, το έδαφος δεν είναι παρά η επιδερμίδα του σφαιρικού αντικειμένου, ενώ οι αποστάσεις υπολογίζονται με σημείο αναφοράς το κέντρο της σφαίρας, μιας και μπορεί να αντιληφθεί το γήινο σύστημα ως όλον.¹⁸

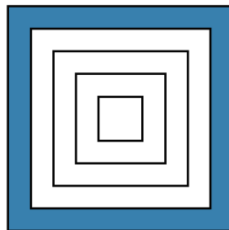
17. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.326

18. Στο ίδιο, σελ. 56-57

Πέραν όμως από την εξειδικευμένη περίπτωση του αστροναύτη, ο άνθρωπος ζει και αναπτύσσεται στα στενά πλαίσια των αισθητηριακών βιωμάτων του, η σταθερότητα των οποίων του επιτρέπει να δομήσει εντυπώσεις κατάλληλες για ανάπτυξη μιας αρχιτεκτονικής γλώσσας. Όπως οι λέξεις της καθομιλουμένης διαλέκτου παραπέμπουν σε κάποια συμβατική έννοια που δεν ενέχεται στην ηχητική τους σύνθεση, έτσι και τα τυπολογημένα οπτικά σύνολα που σχηματίζει η μνήμη, αντιστοιχούν σε νοήματα συντάσσοντας μια οπτική γραμματική¹⁹. Επομένως η διαδικασία νοηματοδότησης των αντικειμένων δεν είναι παρά μια προέκταση του διαλεκτικού συστήματος όπου η διάκριση συγκεκριμένων ήχων από το άμορφο συνεχές συμπορεύεται όπως ήδη αναφέραμε, με μια ορισμένη έννοια που διακρίνεται και αυτή επίσης από το άμορφο συνεχές όλων των δυνατών εννοιών. Στη λέξη δεν αναγνωρίζουμε μια απλή σύνδεση δύο ξεχωριστών υποστάσεων, αλλά διαβλέπουμε «τη συμπλοκή δύο μορφολογιών» που δε μπορούν να σταθούν η μια ανεξάρτητα από την άλλη.²⁰

Αντίστοιχα, η κατασκευαστική δραστηριότητα βασίζεται στην εκμαίευση μιας υλικής μορφής από το χωρικό συνεχές εμπλουτισμένη αυτόματα με μια σημασία. Η συνύφανση αυτή δεν παγιώνεται οριστικά αλλά μετασχηματίζεται κατά την εξέλιξη των καταστάσεων, επιτρέποντας στο σχήμα να δεχτεί ποικίλες ερμηνείες.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την πλέξη ύλης και νοήματος θα παρακολουθήσουμε αρχικά την ανάδυση θεμελιακών σημασιών από τον υλικό κόσμο που οδήγησαν στη διαμόρφωση πρωταρχικών στοιχείων και χώρων.

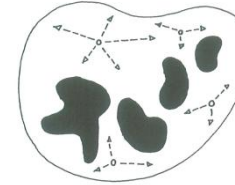

19. Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σελ.94

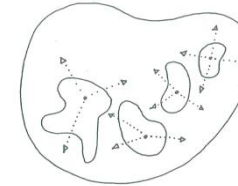
20. Στο ίδιο, σελ. 46

ΑΥΘΟΡΜΗΤΟΣ ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ///

Προσέγγιση του αλφάβητου της αρχιτεκτονικής γλώσσας _

Οι πρώτοι πυρήνες νοημάτων σχηματίζονται στη βάση του τρόπου με τον οποίο βιώνεται η υπόσταση στο χωρικό μας σύστημα, στην *κατακορυφότητα*. Επειδή στο οριζόντιο επίπεδο καμιά κατεύθυνση δεν ξεχωρίζει χωρικά, η ύπαρξη νοείται ως απόσπαση της ύλης από τη γη, είτε μέσα από την ανάπτυξη των οργανισμών, είτε μέσα από τις γεωμορφικές ανισοσταθμίες και το τεχνητό ισοδύναμό τους, την ανθρώπινη κατασκευή.²¹

Αυτή η δυναμική τάση εκφράζεται ως εσωτερική πίεση στο υλικό περίγραμμα που στοχεύει στην επέκταση της μορφής προς τον περιβάλλοντα χώρο. Παράλληλα το περιβάλλον αντισταθμίζει αυτή την επεκτατική δύναμη με αντίστροφα διανύσματα, δηλαδή πιέσεις ορμώμενες από τον αρνητικό χώρο. Με άλλα λόγια οι αντιληπτικές εικόνες των γραμμών και των παραγόμενων επιφανειών ερμηνεύονται από το νευρικό μηχανισμό ως έκφραση ενός συστήματος ανταγωνιστικών δυνάμεων²². Τα όρια ενός σώματος συνιστούν «*επισφαλή προϊόντα αντιτιθέμενων δυνάμεων*»,²³ η εξισορρόπηση των οποίων επιφέρει την σταθερότητα της ύλης ως προς την κατακόρυφο.

Πώς όμως επιτυγχάνεται η ισορροπία;

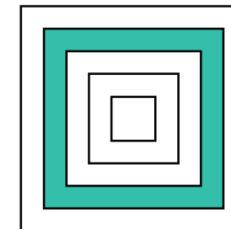
Η αίσθηση της ισορροπίας δημιουργείται όταν τα εισερχόμενα ερεθίσματα αντισταθμίζουν το ένα το άλλο έτσι ώστε οι πυροδοτούμενες δυνάμεις που ασκούνται στον εγκεφαλικό φλοιό να αλληλοεξουδετερώνονται.²⁴

21. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.60

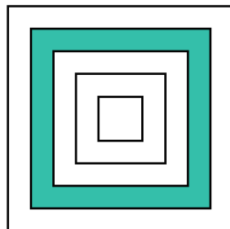
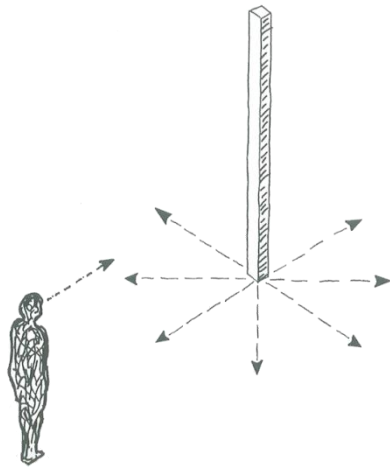
22. Στο ίδιο, σελ.105-107

23. Στο ίδιο, σελ. 109

24. Βακαλό Εμμανουήλ – Γεώργιος, *Οπτική Σύνταξη: Λειτουργία και Παραγωγή Μορφών*, Νεφέλη, Αθήνα 1988, σελ. 73

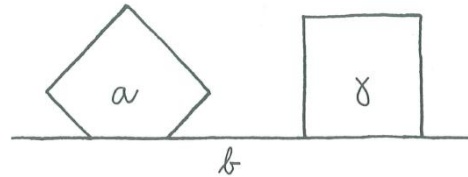
Ως εκ τούτου, «το απλούστερο μοντέλο του ανθρώπινου υπαρξιακού χώρου είναι ένα οριζόντιο επίπεδο που διατρύπεται από έναν κατακόρυφο άξονα»²¹ καθώς αυτό είναι το πρωταρχικό σύστημα όπου η κατανομή των δράσεων έχει επιφέρει την ισορροπία. Η καθετότητα των δύο στοιχειωδών διευθύνσεων, ως η κυριότερη ιδιότητα κάθε αντικειμένου, ωθεί την προσοχή μας στον τρόπο διάταξης της ύλης γύρω από τον κατακόρυφο άξονα εισάγοντας έτσι την έννοια της συμμετρίας.²⁵

Από τη μεριά της γεωμετρίας, η συμμετρία νοείται ως η όμοια διάταξη ύλης και στις δύο πλευρές εκατέρωθεν μιας ευθείας. Πιο γενικά, όρος χρησιμοποιείται για να καταδείξει αντιστοιχίες και ισοδυναμίες μεταξύ των μερών ενός συστήματος, διαμορφώνοντας ευκολότερα ταυτότητες²⁶. Η συμμετρία ως προς τον κατακόρυφο άξονα, υποδηλώνει το φαινόμενο της ισοδυναμίας των κατευθύνσεων στο οριζόντιο επίπεδο, χάρη στο οποίο μπορούμε να κινούμαστε ελεύθερα σε όλες τις διευθύνσεις έχοντας την αίσθηση ενός πεδίου άπειρης έκτασης²¹. Για τον λόγο αυτό, ο θεατής προσπαθεί αυθόρμητα να ενοποιήσει τα δεδομένα κατά μήκος της κατακόρυφου και ύστερα να διακρίνει τα στοιχεία άλλων διευθύνσεων ανάλογα με τη θέση τους στην κατακόρυφη τάξη.²⁵

25. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.61-62

26. Βακαλό Εμμανουήλ – Γεώργιος, *Οπτική Σύνταξη: Λειτουργία και Παραγωγή Μορφών*, Νεφέλη, Αθήνα 1988, σελ. 76

Μέσα από όλα αυτά, παρατηρούμε πως η οριζοντιότητα καθώς ενθαρρύνει την απεριόριστη κινητικότητα και επομένως την ευκολία στην αλληλεπίδραση, γίνεται συνώνυμο ελευθερίας,²⁷ μεταδίδοντας παράλληλα μια αίσθηση ηρεμίας, ανάπαυσης και εύρους²⁸. Αντίθετα ο κατακόρυφος προσανατολισμός συνδέεται με την έννοια της απόμόνωσης, της ιεραρχίας και του ανταγωνισμού διότι δεσμεύει σε μεγάλο βαθμό την κίνηση και οδηγεί ευκολότερα στη σύγκριση των στοιχείων που εμπεριέχονται στα όρια αυτής της διάστασης.²⁷

Πέραν όμως από τις ανθρώπινες δυνατότητες και περιορισμούς, οι οπτικές εντυπώσεις εμπλουτίζονται από την παρατήρηση του φυσικού κόσμου και η δημιουργική δράση στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη μεταφορά των βιολογικών νοημάτων στην κατασκευή.²⁹

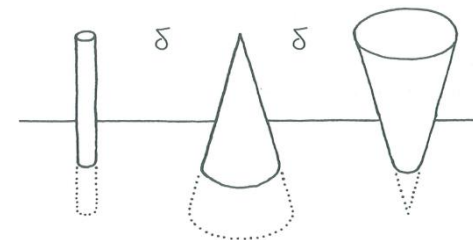
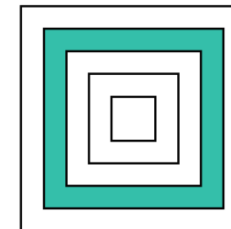
Παραδείγματος χάριν, όταν ο κυρίαρχος άξονας μιας κατασκευής συναντά κάθετα το έδαφος, φαίνεται σαν να συνεχίζεται η δομή μέσα στη γη, γεγονός που οφείλεται στην αντίληψη της ατελούς μορφής των φυτών. Οι οργανισμοί αυτοί εκβλαστάνουν από το χώμα αφήνοντας ορατό μόνο ένα μέρος της υπόστασής τους, καθώς η βάση του βρίσκεται στο αφανές ριζικό σύστημα. Έτσι όταν το σχήμα μιας τεχνητής δομής λαμβάνεται ως ατελές, δηλαδή διακοπτόμενο από τη γραμμή εδάφους, τότε επέρχεται η εντύπωση της διείσδυσης, η οποία ενισχύεται στη περίπτωση που η εικόνα του αντικειμένου τείνει να ολοκληρωθεί ως κανονικό γεωμετρικό στερεό.³⁰

27. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.64

28. Βακαλό Εμμανουήλ – Γεώργιος, *Οπτική Σύνταξη: Λειτουργία και Παραγωγή Μορφών*, Νεφέλη, Αθήνα 1988, σελ. 46

29. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.65

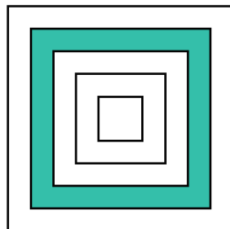
30. Στο ίδιο, σελ.67

Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Frank Lloyd Wright σύμφωνα με την οποία τα κτήρια θα έπρεπε να φύονται από το τοπίο τους «κατ' εικόνα του δέντρου»³¹. Η αίσθηση της αρτιότητας είναι ένας από τους λόγους που οι κλασσικοί κίονες έχουν στοιχεία τελείωσης, τις βάσεις και τα κιονόκρανα που εμποδίζουν την οπτική συνέχεια των γραμμικών σωμάτων επί της κατακόρυφης διεύθυνσης. Η ίδια αρχή διακρίνεται και στο άλλο άκρο όπου οι μοντέρνες κολώνες όπως τα pilotis του Le Corbusier είναι καθαροί κύλινδροι χωρίς να υποδεικνύουν ολοκλήρωση, δίνοντας έτσι την αίσθηση πως διαπερνούν τα οριζόντια επίπεδα.³²

Η κυλινδρική κολώνα ως το απλούστερο γραμμικό αντικείμενο, εμφανίζει με ευκρίνεια τα δυναμικά διανύσματα που διατρέχουν το μήκος της και προς τις δύο κατευθύνσεις, η σύλληψη των οποίων εξαρτάται από τις αναλογίες της κολώνας σε σχέση με το υπόλοιπο κτίσμα.

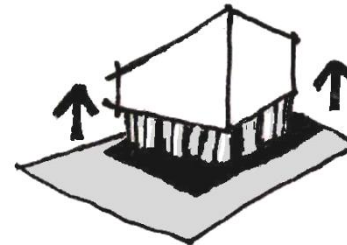
Αναλυτικότερα, οι κολώνες με μικρό λόγο ύψους/πάχους εκλαμβάνονται ως παθητικοί αποδέκτες των ασκούμενων πιέσεων από το φορτίο της οροφής και από τη αντίσταση της βάσης. Συνεπώς, τα χαμηλά κυλινδρικά στοιχεία δίνουν την αίσθηση πως συμπιέζονται μεταξύ δύο ανταγωνιστικών δυνάμεων προσθέτοντας «οπτικό βάρος» στο σύνολο της κατασκευής. Από την άλλη πλευρά, μια ραδινή κολώνα φανερώνει τη δυναμική που πηγάζει από την εντύπωση μικρής αδράνειάς του σώματος σε κατάσταση ηρεμίας.³³

31. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.300

32. Στο ίδιο, σελ. 68

33. Στο ίδιο, σελ. 77-78

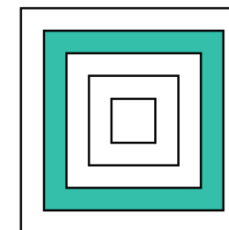
Παρότι φαίνεται ασθενής σε σχέση με τις πιέσεις που καλείται να παραλάβει, η *υψίκορμη* κυλινδρική κατασκευή γίνεται συνώνυμο της *ανθεκτικότητας* ακριβώς όπως μας διδάσκει η φύση που μας δίνει το ελαφρύ κοίλο στέλεχος στο φτερό ενός πουλιού για να αντέχει τις ισχυρές ροπές κάμψης, τον λεπτό σωλήνα του σταριού να σηκώνει το βαρύ φορτίο των σπόρων, τα ραδινά σωληνοειδή μέρη των εντόμων κτλ.³⁴

Έτσι λοιπόν, η ένταση της γραμμικότητας σκιαγραφεί την εσωτερική ενέργειά της, καθώς υποδηλώνεται η ανάπτυξη δυνάμεων από το κέντρο του στερεού προς τις δύο κατευθύνσεις προκαλώντας στον θεατή μια αίσθηση ελευθερίας από την υπερνίκηση των τάσεων.³³

Εκτός όμως από τη λήψη αντικειμένων με κλειστό περίβλημα, η ικανότητα της μνήμης να συρράπτει προηγούμενες εικόνες με τα δεδομένα του παρόντος επιτυγχάνει και τη χωρική συνάφεια ετερόκλητων πεδίων, διαμορφώνοντας τη νοηματική σχέση μεταξύ εξωτερικού – εσωτερικού κόσμου. Η όρθωση ενός υλικού φράγματος που διασπά την συνέχεια του πεδίου δυνάμεων και παράγει ένα πλαίσιο διαφορετικών συνθηκών, οδηγεί σε δύο περιβάλλοντα που είναι αδύνατον να τα αντιληφθούμε ταυτόχρονα. Πρόκειται για συσχέτιση χώρων που νοούνται ως αυτοτελείς και ολοκληρωμένοι, διότι αλληλοαποκλείονται σε πρακτικό και αντιληπτικό επίπεδο³⁵. Ο εξωτερικός κόσμος αναγνωρίζεται από τη μεγάλη ποικιλία αλληλεπιδράσεων και κινήσεων

34. D' Arcy W. Thomson, *Ανάπτυξη και Μορφή*, μετάφραση- επιμέλεια: Αμαλία Κώνστα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π, Αθήνα 1999, σελ. 319

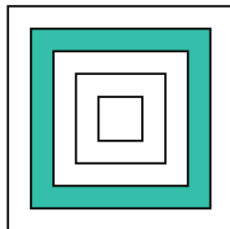
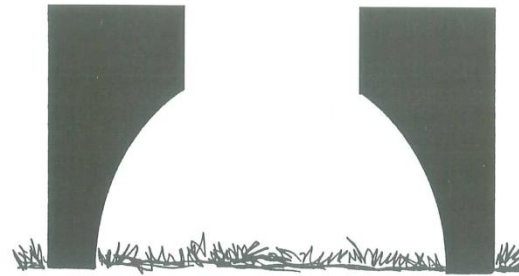
35. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.134

καθώς και από τη δυσανάλογη κλίμακα μεταξύ γεωμορφικών στοιχείων και ανθρώπου, προσφέροντας την αίσθηση της απεραντοσύνης αλλά και της κυριαρχίας της φύσης. Αντίθετα, το εσωτερικό περιβάλλον περικλείει εντονότερα τον άνθρωπο, μειώνοντας το πλήθος των αλληλοσυσχετίσεων και των ελεύθερων κινήσεων. Ταυτόχρονα όμως, ο εσωτερικός κόσμος θέτει το άτομο στο επίκεντρο της σύστασής του, μιας και ανταποκρίνεται καλύτερα στη δράση και το μέγεθος του, μέσω της διαχειρίσιμης κλίμακας και του καθολικού ελέγχου του χώρου. Πιο απλά, ο κλειστός τόπος ως οριοθετημένο σύνολο, κυριαρχείται ευκολότερα από την ανθρώπινη δύναμη, με αποτέλεσμα ο ένοικος να καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις των υπόλοιπων στοιχείων και να αισθάνεται έτσι μεγαλύτερη ασφάλεια στο περιβάλλον αυτό.

Παράλληλα, η ένταση της εσωτερικότητας εκφράζεται σαφέστερα μέσα από την κοιλότητα που δημιουργούν τα υλικά όρια του χώρου, όπως στη μήτρα. Ο κοίλος όγκος της μήτρας προκύπτει από ακτινωτές ωθήσεις που προκαλεί ο ζωντανός οργανισμός στο κέντρο, γεμίζοντας τον κενό χώρο με την παρουσία του. Έτσι λοιπόν, τα κοίλα όρια μιας κατασκευής υπογραμμίζουν την κυριαρχία ενός εστιακού κέντρου απ' όπου πηγάζουν επεκτατικές δυνάμεις προς όλες τις διευθύνσεις αναγκάζοντας την ύλη σε υποχώρηση. Στο εστιακό κέντρο του κτίσματος βρίσκεται ο άνθρωπος, η ενεργητικότητα του οποίου αναγνωρίζεται ευκολότερα από την παθητικότητα που εκφράζει η καμπυλότητα των αντικειμένων.³⁶

Κατ' επέκταση, ένα κοίλο εσωτερικό φαίνεται να δηλώνει τον ανταγωνισμό δύο αντίθετων δυνάμεων καθώς δίνει την αίσθηση της ανθρώπινης παρουσίας που διοχετεύει ενέργεια στον χώρο πιέζοντας τα όριά του.

36. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.137- 139

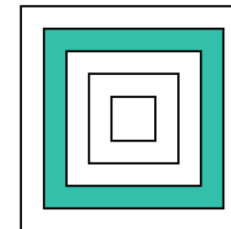
Αντίθετα, ένας εσωτερικός χώρος κυβικής μορφής μειώνει την ένταση των ανταγωνιστικών διανυσμάτων διότι η ύπαρξη μια πηγής επεκτατικών τάσεων δεν τονίζεται όταν τα όρια είναι ευθείες γραμμές ή επίπεδα, παρόλο που καθορίζονται δυναμικά οι οπτικές διαστάσεις από κάποια αναλογία.

Ωστόσο ένα κυβικό κέλυφος ενδυναμώνει τη συνοχή του εάν τα συστατικά του (οροφές, τοίχοι, δάπεδα) δεν αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστά στοιχεία που αλληλοσυγκρούονται, αλλά ως μέρη ενός μη διακοπτόμενου «αναδιπλούμενου επίπεδου», όπως στόχευε ο Frank Lloyd Wright στα κτήρια του.³⁷

Μέσα από τη διαδρομή που ακολουθήσαμε, διαπιστώσαμε πως ο άνθρωπος σε πρώτο στάδιο αποδίδει νόημα στα πράγματα ανάλογα με το εύρος των αισθητηριακών δυνατοτήτων του, βάση των οποίων λαμβάνει ερεθίσματα καθορισμένης ποιότητας κατά τη διάρκεια αλληλεπίδρασης με το πεδίο δυνάμεων.

Το φαινόμενο περιγράφει με πολύ παραστατικούς ισχυρισμούς ο Heinrich Wofflin στη θεωρία του περί της αντιληπτικής έκφρασης.

Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«η οργάνωση των ίδιων μας των σωμάτων είναι η μορφή που προσδιορίζει την πρόσληψη όλων των φυσικών σωμάτων. {...} Έχουμε σηκώσει βαριά φορτία και έχουμε μάθει τι είναι η πίεση και η αντίσταση στην πίεση. Έχουμε σωριαστεί στο έδαφος όταν δεν είχαμε πια ενέργεια να αντισταθούμε στην βαρυτική έλξη του ίδιου μας του σώματος. Έτσι εξηγείται το γιατί είμαστε ικανοί να αναγνωρίσουμε την περηφάνια στη στάση ενός κίονα, αλλά και να κατανοήσουμε την τάση όλης της ύλης να εξαπλώνεται χωρίς σχήμα στο έδαφος.»*³⁸

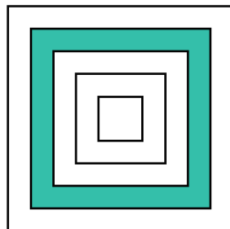

37. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.142-143

38. Στο ίδιο, σελ.297

Επομένως οι έννοιες που αναφύονται από τη σχέση μας με τον υλικό κόσμο, έχουν καθολική ισχύ και σταθερότητα, γεγονός που οφείλεται στις παραπλήσιες αντιληπτικές ικανότητες των ατόμων.

Προκύπτει έτσι, ένας «αυθόρμητος συμβολισμός»³⁹ στα σχήματα, που επιτρέπει την αναπαραγωγή παραστάσεων και εμπειριών μέσα από το φυσικό κόσμο, ωθώντας τον άνθρωπο στην δημιουργία τεχνητών μορφών προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες του με τον βέλτιστο τρόπο.

39. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 295

Η ΒΑΡΥΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑΣ ///

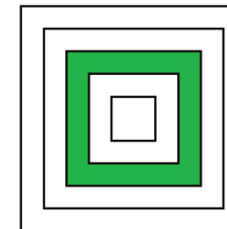
Στοιχειώδης αναγκαιότητα _

Έως τώρα αναλύσαμε τον τρόπο αντίληψης του κόσμου και τη δυναμική που προσδίδει αυθόρμητα ο νους στις δομές κατά τη σύλληψης τους, χωρίς όμως να γίνει αναφορά στον καταλυτικό ρόλο των αναγκών και των σκοπών στη νοηματοδότηση των πραγμάτων.

Η ανάγκη σε βιολογικό και ψυχολογικό επίπεδο γίνεται αισθητή από τον νου ως στέρηση,⁴⁰ η εξάλειψη της οποίας απαιτεί τον συντονισμό των κινήσεων και την οργάνωση μιας στοχευόμενης δράσης.

Σε αυτό το σημείο εισέρχεται η έννοια της λειτουργίας, η χρησιμότητα δηλαδή ενός αντικειμένου ή χώρου στην επίτευξη ενός σκοπού. Το είδος της ωφέλειας που προσφέρεται από μια δομή, κατευθύνει τον νοηματικό προσδιορισμό της σε τέτοιο βαθμό που αρκετά συχνά η δομή αυτή *δε μπορεί να αναγνωρισθεί πέραν της υπηρεσίας που παρέχει*.

Παραδείγματος χάρη, μια σειρά από σκαλοπάτια φαίνεται να μην έχει κανένα νόημα εάν γίνει ορατή απλά ως μια γεωμετρική διαμόρφωση. Μόνο όταν κάποιος αναγνωρίσει σε αυτή, τη λειτουργία της ανύψωσης και της σύνδεσης δύο διαφορετικών επιπέδων, θα αποκτήσει η δομή αυτή κάποια εκφραστική ποιότητα και το άτομο θα δεχτεί να τη συμπεριλάβει στην εμπειρία του ³⁹. Επομένως, στην καθημερινή ζωή έχουμε την τάση να δημιουργούμε κατηγορίες μορφών με βάση το πρακτικό όφελος που απορρέει από τη συμπεριφορά τους. Η ταξινόμηση αυτή υποδηλώνει κάποια *παγίωση του πράγματος*, καθώς ο λειτουργικός καθορισμός που υποδηλώνεται από τις οπτικές ετικέτες, εμφανίζεται σαν περιοριστικό δίχτυ απέναντι στο πλέγμα των σχέσεων. ⁴¹

40. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 352

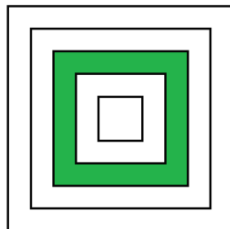
41. Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σελ.45

Είναι σαφές πως χρειάζεται να κρατηθεί μια ισορροπία μεταξύ της σκοπιμότητας που προσδίδουμε στις μορφές για να εξυπηρετηθούμε όσο το δυνατόν καλύτερα, και της αδιαμεσολάβητης αντίληψης που εμφανίζει την κρυμμένη πολυσημία των πραγμάτων.

Έτσι λοιπόν, η τακτοποίηση των μορφών με βάση το πρακτικό όφελος είναι ταυτόχρονα παράθυρο και πρόσκομμα μπροστά σ' έναν ορίζοντα συσχετισμών. Κατ' επέκταση, τα αντικείμενα που μας προσφέρονται κατηγορηματικά και αποκλειστικά για έναν ειδικό σκοπό φαίνονται να είναι πλέον ακατάλληλα για άλλη χρήση. Η απολυτή λειτουργικότητα μιας δομής, την καθιστά άκαμπτη και αυστηρή, αφήνει δηλαδή ελάχιστη ελευθερία στον χρήστη να ερμηνεύσει διαφορετικά τη συμπεριφορά του. Υπάρχει η αίσθηση πως έχει αποφασισθεί εκ των προτέρων ο χειρισμός του αντικειμένου, κι έτσι ο άνθρωπος γίνεται υποχείριο της μορφής και της συνακόλουθης προκαθορισμένης σύμβασης. Μπορεί δηλαδή να οικειοποιηθεί προσωρινά το αντικείμενο κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο, εφόσον αυτό που ζητά ανταποκρίνεται πλήρως σε αυτό που υπαγορεύει ο συμβολισμός της μορφής.

Η συμβατική ερμηνεία των δομών είναι προϊόν της κλιμακούμενης αναγωγής από την άμεση αντίληψη των πραγμάτων σε αρχές που συμφωνούν με τις γνώσεις και τα πρότυπα συμπεριφοράς μιας κοινωνίας. Για παράδειγμα, η έννοια «κιγκλίδωμα» ακο-

λουθείται από μια καθορισμένους συνειρμούς που αφορούν την υποστήριξη των πεζών κατά τη διάβασή τους. Αυτή η έννοια είναι αρκετά ισχυρή ώστε ο χρήστης δεν παραμερίζει εύκολα την επίσημη λειτουργία για να χειριστεί το αντικείμενο σύμφωνα με αυτό που χρειάζεται περισσότερο εκείνη τη στιγμή.⁴²

42. Hertzberger Herman, *Μαθήματα για σπουδαστές της Αρχιτεκτονικής*, μετάφραση: Τάνια Τσοχαντάρη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2002, σελ. 177-178

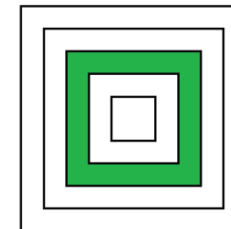

Εδώ λοιπόν διακρίνεται το πολιτισμικό πλαίσιο που παρεμποδίζει τη λήψη των εκφραστικών ιδιοτήτων κάθε μορφής εξαιτίας των υποδείξεων που διαμορφώθηκαν συλλογικά με την πάροδο του χρόνου.

Από την άλλη πλευρά όμως, η ικανότητα αλληλεπίδρασης με το πεδίο δυνατοτήτων κάθε υπόστασης *ενυπάρχει στη φύση του ανθρώπου*, και μπορούμε να την εντοπίσουμε στην πιο αμιγή μορφή της στα παιδιά που δεν εξαρτώνται στον ίδιο βαθμό από την οργάνωση των συμβολισμών για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους.⁴³

Έτσι, το απλό κιγκλίδωμα αποτελεί για κάθε παιδί μια πρόκληση να επιδείξει την ευλυγισία του ή θα χρησιμοποιηθεί ως σκελετός για να κατασκευάσει μια κρυψώνα με τους φίλους του. Είναι πιθανό επίσης, το οριζόντιο κιγκλίδωμα σε μια παλιά γειτονιά να χρησιμεύσει στις νοικοκυρές για να τινάζουν τα χαλιά τους και γενικά να δεχτεί μια πληθώρα χρήσεων μέσα στην καθημερινότητα, πυροδοτώντας τη δυναμική της αντιληπτικής εμπειρίας πέρα από τις συμβάσεις που προτάσσει η μονοσήμαντη λειτουργία.⁴²

43. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 354

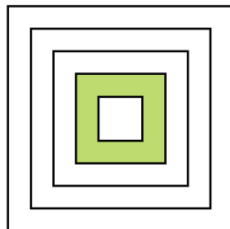

Πολιτισμικές συμβάσεις _

Οι συμβολισμοί που αναπτύσσονται μέσα από το δίκτυο κοινωνικών σχέσεων δεν προδιαγράφουν μόνο τη χρησιμότητα των αντικειμένων αλλά καθορίζουν γενικότερα τον τρόπο με τον οποίο θα καλύψουν τις ανάγκες τους τα μέλη της κοινωνίας.

Αν και η ικανοποίηση των απαιτήσεων πραγματοποιείται με ποικίλους τρόπους, παρατηρούμε πως κάθε κοινωνικό σύνολο ακολουθεί συγκεκριμένες λύσεις για τα κοινά ζητήματα, τις οποίες ενσωματώνει στα πρότυπα συμπεριφοράς. Αυτό το γεγονός εξάλλου της παράθεσης διαφορετικών απαντήσεων πάνω στα καθολικά ερωτήματα είναι καταλυτικό για τη σύσταση ανόμοιων πολιτισμών.

Μέσα σε αυτούς λοιπόν, διαπλάθεται η κοινωνική πραγματικότητα, η ευστάθεια της οποίας προϋποθέτει ένα ισχυρό σύστημα αξιών και πεποιθήσεων. Προκύπτουν δηλαδή, συλλογικές ερμηνείες πάνω στα ατομικά πρότυπα ζωής *υπαγορεύοντας τον τρόπο οργάνωσης των καθημερινών δραστηριοτήτων* ⁴⁴. Έτσι δομείται ο κοινωνικός μηχανισμός ο οποίος εκφράζεται *παράγοντας τύπους και συμβολισμούς*. Πιο απλά, κάθε κοινωνία επιθυμεί να μεταφέρει μηνύματα μέσω των δράσεων και των σκευασμάτων της, με αποτέλεσμα οι οπτικές δομές να εμβολιάζονται με νοήματα προερχόμενα από τις αρχές οργάνωσης των ανθρώπινων σχέσεων.

Ως εκ τούτου, οι «φυσικές» σημασίες των μορφών πολλές φορές παραμερίζονται από τις κοινωνικές επιταγές που χρησιμοποιούν κάθε σχήμα ως «λέξη» στη σύνταξη μιας συλλογικής ιδεολογίας.

44. Hertzberger Herman, *Μαθήματα για σπουδαστές της Αρχιτεκτονικής*, μετάφραση: Τίνα Τσοχαντάρη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2002, σελ. 93

Οι σημασιολογικές πλευρές της αρχιτεκτονικής εμφανίζονται όταν ένα κτίριο γίνεται φορέας κάποιας ιδεολογίας⁴⁵ συντιθέμενο από σχήματα που εμπεριέχουν ένα συμβατικό νόημα.⁴⁶

Όπως κάθε κατασκευή, έτσι και το αρχιτεκτονικό έργο γίνεται αντιληπτό τόσο ως «αυτό - εικόνα» εκφράζοντας ορατά τις ιδιότητές του, όσο και ως «ομοίωμα» αναπαριστώντας μια μορφή ή μια ιδέα. Με άλλα λόγια, η δυναμική που αναπτύσσεται κατά τη λειτουργία του κτιρίου (ή του αντικειμένου γενικότερα), επικυρώνει την ύπαρξή του, διότι η κάλυψη των καθημερινών αναγκών που παρέχει, του διασφαλίζει μια πάγια θέση μέσα στον κόσμο.

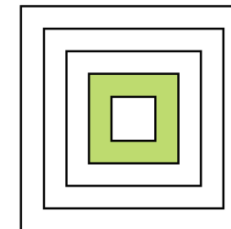
Αντίθετα, η μορφή ή η ιδέα που αναπαριστάται από την ύλη, μετατοπίζει το πλαίσιο αναφοράς του κτιρίου/αντικειμένου από το εδώ και τώρα σε έναν άχρονο κόσμο νοημάτων.

Όσο αυξάνεται, λοιπόν, η πολυπλοκότητα των ανθρώπινων συνεκδοχών – θρησκευτικών, κοινωνικών, κτλ –, τόσο περισσότερο ο πολιτισμός αναπτύσσεται πέρα από τη στοιχειώδη αναγκαιότητα, με την αρχιτεκτονική δεσμευμένη στην υπηρεσία του συμβολισμού που κάνει τα κτήρια φορείς ενός οπτικού μηνύματος. Μια μεγαλοπρεπής εκκλησία, ένα πετυχημένο δημόσιο κτήριο, μια ευφάνταστα σχεδιασμένη κατοικία, αποτελούν δηλώσεις των ανθρώπινων επιδιώξεων, προσδιορισμοί της εγκόσμιας εξουσίας και γενικότερα φανερώνουν το πως ο άνθρωπος συλλαμβάνει την φύση της ίδια του της οντότητας μέσα στον περίγυρό του.⁴⁷

45. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 288

46. Στο ίδιο, σελ. 290

47. Στο ίδιο, σελ. 302 - 303

Ο αυθόρμητος συμβολισμός υπό την κοινωνική ιδεολογία _

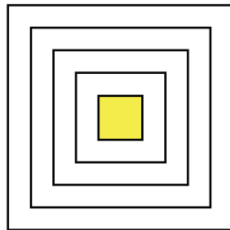
Ποια είναι όμως τα στοιχεία μιας μορφής που θα κρίνουν το είδος του μηνύματος που θα τη συνοδεύσει; Με άλλα λόγια, πώς επιλέγεται η δομή που θα μεταφέρει το φορτίο του συμβολισμού;

Την βάση αποτελεί η αισθητηριακή εμπειρία, της οποίας οι εκφραστικές ποιότητες προεκτείνονται νοηματικά. Για παράδειγμα, το φώς αποκτά εγκυρότητα ως σύμβολο όταν δεν προσλαμβάνεται ως απλή μεταβολή του επιπέδου φωτεινότητας αλλά βιώνεται ως δώρο ζωής απ' όπου αναδύεται όλος ο κόσμος. *Τα πιο ισχυρά σύμβολα δηλαδή, προέρχονται από τις πιο στοιχειώδεις αντιληπτικές αισθήσεις, γιατί από αυτές δομούνται οι βασικές εμπειρίες από τις οποίες εξαρτώνται όλες οι υπόλοιπες.*

Έτσι λοιπόν, το φως που πέφτει μέσα από τα παράθυρα της εκκλησίας στην Αγία Τράπεζα, ως σύμβολο της ζωής συνδέεται με το θρησκευτικό αίσθημα μεταδίδοντας με ιδιαίτερη ένταση την αίσθηση της ευλογίας και της διαφώτισης στους πιστούς.⁴⁸

Αντίστοιχα, οι «φυσικές» ιδιότητες της κατακορυφότητας και της οριζοντιότητας, εμπλουτίζονται με ψυχολογικές σημασίες που συνεισφέρουν σε μεγάλο βαθμό στη μετατροπή των κτιρίων/αντικειμένων σε συμβολικές εικόνες όπου διακρίνονται οι θεμελιώδεις συνθήκες ύπαρξης του ανθρώπου. Κατά συνέπεια,

η αυθόρμητη σύνδεση του ύψους με την επίτευξη της ανεμπόδιστης προοπτικής χάρη στην υπερνίκηση της βαρύτητας, οδηγεί σε συνειρμό που θέτει την ανύψωση από τη γη ως ηρωική πράξη, ισο-

48. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 292-293

Εικ 1: Church of the Light, Tadao Ando, Japan

δύναμη με την προσέγγιση στο βασίλειο του φωτός και της γενικής εποπτείας. Έτσι, η υψίκορμη κατασκευή του πύργου, καθώς *συμβολίζει το απόγειο*, υιοθετείται από την κοσμική εξουσία. Το οπτικό εύρος που προσφέρει το οικοδόμημα σε συνδυασμό με τους μηχανισμούς ελέγχου της κοσμικής εξουσίας, προκαλεί την ταύτιση του πύργου με τη θέση του φύλακα και του ελεγκτή που εποπτεύει τις δράσεις του συνόλου.⁴⁹

Σε αντιδιαστολή με τον συμβολισμό του ύψους βρίσκεται το βάθος το οποίο συσχετίζεται με την ύλη και με την εξερεύνηση πέραν της επιφάνειας. Η ανασκαφή συμβολίζει την εμβάθυνση, τη διερεύνηση του θεμελίου της ζωής, την είσοδο σε ένα σκοτεινό βασίλειο. «*Ενώ η ανύψωση θεωρείται το μέσο προς τη φώτιση, στην ανασκαφή το φώς λάμπει στο σκοτάδι*».⁵⁰

Γίνεται σαφές λοιπόν, πως η σχέση μεταξύ της ποιότητας και της συμπεριφοράς ενός αντικειμένου και του πνευματικού του χαρακτήρα, στηρίζεται στα αισθητηριακά γνωρίσματα γενικής φύσης, όπως το ύψος, το βάθος, το ανοιχτό, το κλειστό κτλ.

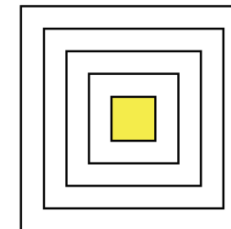
Όμως σε ένα συμβατικό σύμβολο, η φύση της φέρουσας μορφής συμπιέζεται προκειμένου να αναδείξει ένα ειδικό νόημα, με συνέπεια ο συμβολισμός να αποσιωπά τις υπόλοιπες σημασίες που θα μπορούσε να μεταδώσει το σχήμα.

Για παράδειγμα «*όταν σε μια εκκλησία δίνεται το σταυροειδές σχήμα, όλες οι άλλες συνεκδοχές του σταυρού περιορίζονται σε ανεπίσημες προεκτάσεις*»⁵¹. Η αντίστοιχη απόσβεση νοημάτων συμβαίνει επίσης στη σύνταξη μιας τεχνοτροπίας, διότι κάθε

48. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 97- 98

50. Στο ίδιο, σελ. 57

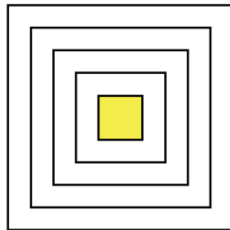
51. Στο ίδιο, σελ. 292-293

στοιχείο αποκτά παγιωμένο ρόλο, ενώ η συσχέτισή του με άλλα επιτρέπεται σύμφωνα με συγκεκριμένους κανόνες. Έτσι, κάθε συνδυασμός σχημάτων παραπέμπει αναπόφευκτα σε καθορισμένο σταθερό νόημα δηλώνοντας την εδραίωση μιας επίσημης οπτικής γλώσσας που επιτρέπει την έκφραση ορισμένων μόνο πραγμάτων, αφήνοντας ελάχιστο περιθώριο για περαιτέρω ερμηνεία ⁵². Γενικότερα, η κατανόηση της φύσης των πραγμάτων εξαρτάται όλο και περισσότερο από *διανοητικά προσδιοριζόμενες σημασίες*, χωρίς να αντλούν πλέον κανένα όφελος από τις αισθητηριακές τους πηγές.

Παράλληλα, στα πλαίσια του προοδευμένου πολιτισμού, η φυσική δραστηριότητα και η επαφή με τον φυσικό κόσμο έχουν αντικατασταθεί σε μεγάλο βαθμό από τον χειρισμό εκλεπτυσμένων εννοιών, αφήνοντας να στερέψουν σε θλιβερό βαθμό οι πηγές του «*αυθόρμητου*» συμβολισμού. ⁵³

Σημαντική είναι και η συμβολή της φθηνής μαζικής παραγωγής, καθώς από τη μία πλευρά απαλλάσσει τον άνθρωπο από την ανάγκη του να επινοεί και να σχηματοποιεί πράγματα με τα χέρια του, από την άλλη η αλόγιστη μίμηση, τα πρότυπα και οι μετρήσεις που αποκτήθηκαν διανοητικά απομακρύνουν τον διαισθητικό μηχανισμό από τη διαδικασία νοηματοδότησης. ⁵⁴

52. Hertzberger Herman, *Μαθήματα για σπουδαστές της Αρχιτεκτονικής*, μετάφραση: Τίνα Τσοχαντάρη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2002, σελ. 144

53. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 294-295

54. Στο ίδιο, σελ. 246

Κατά συνέπεια, η δυναμική της αντιληπτικής εμπειρίας έχει εξασθενήσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε πολλοί θεωρούν ότι η συνειδητή επίγνωση του φαινομένου είναι δύσκολο να επιτευχθεί.⁵⁵

Παρόλο λοιπόν, που δεν υπάρχουν ευκρινή όρια για οποιοδήποτε αντικείμενο, το άτομο στοιχειοθετεί σταδιακά ένα αντιληπτικό πλαίσιο που φιλτράρει τη σχετικότητα των δομών για να δοθούν καθορισμένες εντυπώσεις. Το πλαίσιο αυτό δομείται κυρίως μέσα στις ανθρώπινες σχέσεις και περιλαμβάνει τον αντίκτυπο από τις εξωτερικές συνθήκες στον νου, αλλά και την εσωτερική κατάσταση του ανθρώπου: τις προθέσεις και τους σκοπούς του, τον τρόπο θεώρησης των πραγμάτων και γενικότερα τη νοητική του προετοιμασία για την αλληλεπίδραση με τον κόσμο⁵⁶. Έτσι, τα προϊόντα του ανθρώπου αντικατοπτρίζουν κατά βάση απόψεις της κοινωνικής πραγματικότητας κάθε πολιτισμού.

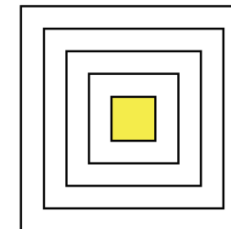
Για παράδειγμα, σε έναν πολιτισμό όπου η κοινότητα έχει αντικατασταθεί από συναθροίσεις μεμονωμένων ατόμων χωρίς συλλογική συνείδηση με συνέπεια να ανταγωνίζονται ή αδιαφορούν, θεωρείται ταιριαστή μια τεχνοτροπία που δίνει έμφαση στη μοναδικότητα συγκεκριμένων κατασκευών⁵⁷ και επιτρέπει παράλληλα μεγάλη αυτονομία και ανεξαρτησία στα μέρη της⁵⁸. Μια αρχιτεκτονική αυτής της λογικής εκφράζει την προσπάθεια διάκρισης από τον γείτονα⁵⁷ και την ανάγκη του πολίτη ή της κοσμικής εξουσίας για περιφρούρηση της ατομικής ακεραιότητας.⁵⁸

55. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 299

56. Στο ίδιο, σελ. 103

57. Στο ίδιο, σελ. 289

58. Στο ίδιο, σελ. 263

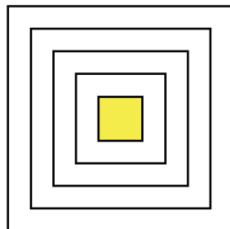
Μέχρι τώρα είδαμε με ποιο τρόπο γίνεται αντιληπτή η μορφή από τη συνείδηση και προσδιορίσαμε τα επίπεδα αλληλεπίδρασης του συμβολισμού με τα οπτικά σχήματα.

Μελετήσαμε στην αρχή την αυθόρμητη συμβολοποίηση που επιβάλλουν οι περιορισμένες αισθήσεις μας σε ένα πράγμα, του οποίου όμως η εκφραστική δύναμη προκαλεί συνεχώς ποικίλους κυματισμούς νοημάτων.

Διαπιστώσαμε στη συνέχεια πως η συμβατική ανάγνωση των μορφών εξαρτάται κυρίως από τον τρόπο λειτουργίας τους, καθώς ο νους ανθρώπων με ανόμοιες ανάγκες και εμπειρίες, προσλαμβάνει διαφορετικές σημασίες του ίδιου αντικειμένου.⁵⁹

Παράλληλα διακρίναμε την περαιτέρω αποστείρωση του εκφραστικού περιεχομένου μιας δομής εξαιτίας της εδραίωσης κάποιας οπτικής γλώσσας που αφαιρεί την πολυσημία του πράγματος προς χάριν μιας κοινωνικής δήλωσης. Η διαδρομή αυτή φανέρωσε την κυριαρχία της κοινωνικής πραγματικότητας επί αισθητηριακής εμπειρίας, που θα λέγαμε πως ισοδυναμεί με την ηγεμονία του καθορισμένου επί του πολλαπλού.

Τι είναι όμως, αυτό που κάνει το κοινωνικό μηχανισμό τόσο ισχυρό σε σημείο να καταπιέζει τις αντιληπτικές δυνατότητες του ατόμου; Ποια ανάγκη κατέστησε το σύνολο των πεποιθήσεων μιας κοινωνίας ανώτερο από τις διαισθητικές τάσεις κάθε μέλους της; Και τέλος, μπορεί ο σχεδιασμός να αναδείξει την αξία του επαναπροσδιορισμού και να συμβάλει στην αποσταθεροποίηση των άκαμπτων κοινωνικών υποδειγμάτων;

Για να απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά πρέπει πρώτα να εξεταστεί η σχέση ατομικού – συλλογικού απ' όπου προέρχονται τα πρότυπα συμπεριφοράς και οι παγιωμένες αρχές της κοινωνίας. Έπειτα, θα αναζητήσουμε τους παράγοντες απορρύθμισης του συστήματος αξιών έτσι όπως παρουσιάστηκαν μέσα στην ιστορία, με στόχο να ερευνήσουμε τον βαθμό ενσωμάτωσής τους στον σχεδιασμό.

59. Hertzberger Herman, *Μαθήματα για σπουδαστές της Αρχιτεκτονικής*, μετάφραση: Τίνα Τσοχαντάρη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2002, σελ. 151

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ///

Η δομή της κοινωνικής πραγματικότητας _

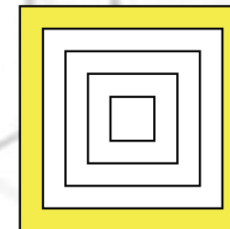
Η ενότητα αυτή αποτελεί την καταγραφή μιας διαγνωστικής προσπάθειας των δομικών στοιχείων της κοινωνίας, καθώς και των παραμέτρων που οδηγούν στη μεταβολή της κοινωνικής πραγματικότητας. Στην πρώτη ενότητα θα εστιάσουμε στον τρόπο διαμόρφωσης της συμπεριφοράς των ατόμων, προσεγγίζοντας αρχικά τα συστήματα ερμηνείας των Πιέρ Μπουρντιέ (P. Bourdieu), Ερνέστο Λακλάου (E.Laclau) και Σαντάλ Μούφ (C.Mouffe), οι οποίοι εξετάζουν τα στάδια της ζύμωσης που διανύει η σχέση συλλογικού και ατομικού. Στη συνέχεια θα εμβαθύνουμε στις αναλύσεις του Ζακ Λακάν (J.Lacan) όπου εξηγείται η διανοητική λειτουργία του ανθρώπου βάση της οποίας αντιλαμβάνεται τα πράγματα και οδηγείται στη δημιουργία των πρακτικών που γνωρίζουμε.

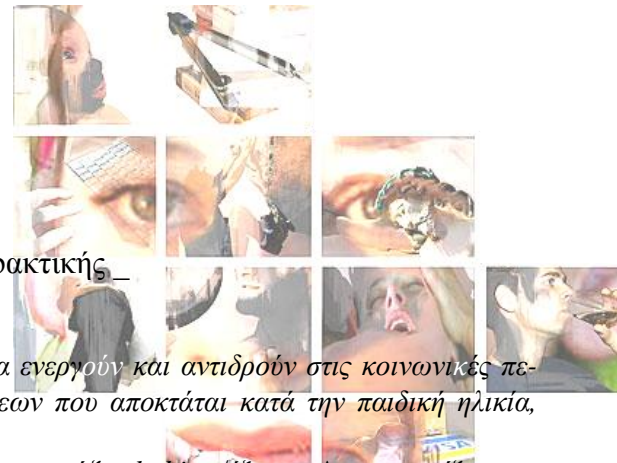
Με τη φράση «κοινωνική πραγματικότητα» εννοούμε τον κοινό ορίζοντα νοημάτων, σχέσεων και πρακτικών που εμφανίζεται στην καθημερινή μας ζωή. Αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι ανθρώπινες σχέσεις, συγκροτούνται οι συλλογικότητες και εμφανίζονται τα σύνολα θεσμών και κανόνων που υποδεικνύουν τους τρόπους οργάνωσης και συμπεριφοράς. Η κοινωνική πραγματικότητα δεν ταυτίζεται με την πραγματικότητα εν γένει, αλλά συνιστά αναπόσπαστο κομμάτι της μέσω του οποίου ερμηνεύουμε τον κόσμο.

Πώς όμως διαμορφώθηκε αυτό το πλαίσιο ερμηνείας; Πώς προέκυψαν οι κανόνες που το διέπουν και με ποιό τρόπο επηρεάζεται η αντίληψη των υποκειμένων;

Για να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα είναι απαραίτητη η αποτύπωση των κοινωνικών δομών. Η κοινωνία ως όρος, αντιπροσωπεύει το σύνολο των ανθρώπων που αλληλεπιδρούν διαρκώς μεταξύ τους, αναπτύσσοντας έτσι σχέσεις που βασίζονται σε κοινές πολιτισμικές παραστάσεις, τα πρότυπα. Ποιοί είναι οι παράγοντες που καθορίζουν τη μορφή των σχέσεων κατά την ανάπτυξή τους;

Είναι κοινώς αποδεκτό πως η σύνθεση της κοινωνικής πραγματικότητας εξαρτάται τόσο από την ατομική δράση, όσο και από κοινωνικό πλαίσιο. Άρα ο κόσμος που γνωρίζουμε απορρέει, θα λέγαμε από τη συσχέτιση του υποκειμενικού (προσωπική κοσμοθεωρία) με το αντικειμενικό (εξωτερικές συνθήκες).

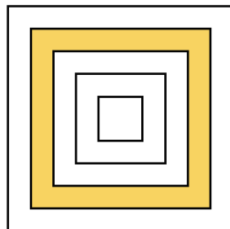
Πιέρ Μπουρντιέ : περί κοινωνικής πρακτικής

Σύμφωνα με τον Μπουρντιέ, «τα άτομα ενεργούν και αντιδρούν στις κοινωνικές περιστάσεις με βάση ένα σύνολο προδιαθέσεων που αποκτάται κατά την παιδική ηλικία, κυρίως μέσω της εκπαίδευσης.»

Αυτό το σύνολο των προδιαθέσεων το ονομάζει *habitus*/έξεις. Αντιμετωπίζει την ατομική συνείδηση ως ένα πεδίο που δέχεται τη συστηματική συσσώρευση αξιακών φορτίων που εκφράζονται μέσω των τάσεων για συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς και αντιμετώπισης καταστάσεων χωρίς ωστόσο να υπαγορεύονται συνειδητά από κάποιον κανόνα. Πιο αναλυτικά, αναφέρει πως οι έξεις είναι «παρελθόν που αναβιώνει στο παρόν και διαιωνίζονται στο μέλλον με την επανενεργοποίησή τους στις δομημένες {...} πρακτικές, εσωτερικός νόμος μέσω του οποίου ασκείται συνεχώς ο νόμος των εξωτερικών αναγκαιοτήτων.»

Διευκρινίζει πως το άτομο δεν επαναλαμβάνει μηχανικά την αναπαραγωγή τυφλών καταγραφών, αλλά υπακούει στις κατευθυντήριες γραμμές που διαμορφώθηκαν από το περιεχόμενο των εμπειριών του. Υπ' αυτή την έννοια θα λέγαμε πως το σύνολο των νοημάτων και των πρακτικών «μαθαίνεται» από τα υποκείμενα και εγγράφεται μέσα στον ψυχισμό τους, διαμορφώνοντας έτσι μια βασική κριτηριολογία απέναντι στα φαινόμενα. Το *habitus*, λοιπόν, δημιουργεί ένα άκαμπτο πλαίσιο που φιλτράρει τα δεδομένα με προσυνειδητό τρόπο, και τείνει να αποκλείει πρακτικές που δεν αρμόζουν στο υπόδειγμα. Επομένως, οι έξεις αντανακλούν την κοινωνική πραγματικότητα μέσα στην οποία δημιουργήθηκαν, γι' αυτό και τις καλούμε *δομημένες εντυπώσεις*.

Ο Μπουρντιέ υπογραμμίζει πως οι δομημένες εντυπώσεις παράγονται και αλληλεπιδρούν εντός του πεδίου. Με τον όρο «πεδίο» αναφέρεται σε ένα δομημένο και ρυθμισμένο χώρο συναλλαγών, δηλαδή ένα χώρο κοινωνικής δραστηριότητας. Τονίζεται πως η δομή του πεδίου αποτελείται πρωτίστα από τάσεις ή προοπτικές, εννοώντας τις προδιαθέσεις του συγκεκριμένου περιβάλλοντος, που υποδηλώνουν την εξέλιξη των καταστάσεων προς κάποια κατεύθυνση. Συνεπώς, το πεδίο είναι μια δομή δυναμικών εντάσεων που συνίστανται από παρω-

θήσεις ή αποτροπές. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως ο κόσμος του νοήματος παράγεται μέσα σ' ένα προδιατεθειμένο περιβάλλον, μας παραδίδεται από τις προηγούμενες γενεές ως ήδη δομημένος και προ-ερμηνευμένος.

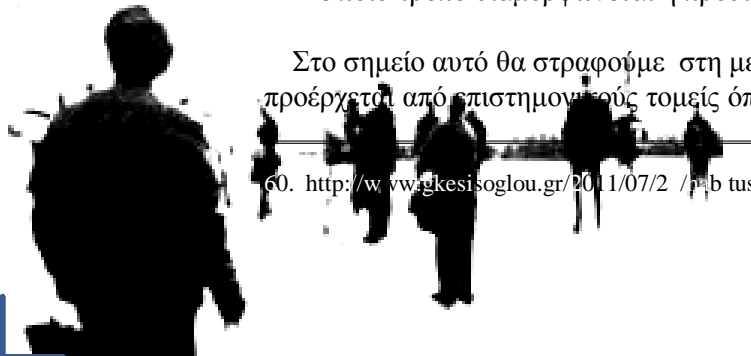
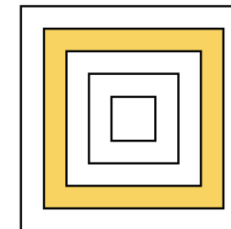
Κάθε άνθρωπος βρίσκεται αντιμέτωπος με μια δεδομένη κοινωνική πραγματικότητα, δηλαδή με εξωτερικά νοηματικά σχήματα τα οποία καλείται να ενσωματώσει και να υιοθετήσει ύστερα τις συλλογικές πρακτικές για να πετύχει την αποδοχή και την επιβεβαίωση του. Έτσι τα άτομα αναγνωρίζουν αυτή την πραγματικότητα ως «αντικειμενική» με αποτέλεσμα να εντάσσονται στα πλαίσια δράσης που αυτή επιτρέπει και τα οποία προστατεύονται πάντοτε από τυπικούς και άτυπους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. Στο σημείο αυτό, εμφανίζεται η εδραίωση μιας συμβολικής εξουσίας που ασκείται από τα υποκείμενα των οποίων η συμπεριφορά τίθεται ως πρότυπο, η οποία όμως, δεν βιώνεται ως τέτοια, αλλά παρουσιάζεται ως αυτονόητη και απολύτως αναγκαία για την οργάνωση των σχέσεων. Υπό αυτό το πρίσμα οι κοινωνικές συνήθειες εκφράζονται ως μια πρακτική που βρίσκεται μεταξύ των έξεων και του πεδίου η οποία καθορίζει τη μορφή των ανθρώπινων σχέσεων μέσω της ηγεμονίας ορισμένων προτύπων και αρχών.⁶⁰

Θέλοντας να εμβαθύνουμε περισσότερο, παρατηρούμε πως στην ανάλυση του Μπουρντιέ η προδιάθεση είναι κεντροβαρικής σημασίας όρος, καθώς γύρω από αυτή διαρθρώνεται όλο το θεωρητικό του σύστημα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο όρος «προδιάθεση» στη θεωρία του, αντιπροσωπεύει την τάση του ατόμου προς μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, η οποία πηγάζει από ένα παγιωμένο δίκτυο νοημάτων. Πιο απλά, είναι το ερμηνευτικό πρίσμα μέσω του οποίου κατανοούμε τον κόσμο (ή μια διάσταση του κόσμου), ο τρόπος σύνδεσης της υλικής υπόστασης με την έννοια και η πορεία που ακολουθεί η σύνθεση του νοηματικού δικτύου.

Με ποιά τρόπο διαμορφώνεται η προδιάθεση;

Στο σημείο αυτό θα στραφούμε στη μελέτη του λόγου, μια έννοια που προέρχεται από επιστημονικούς τομείς όπως η γλωσσολογία και η σημειωτική.

60. <http://www.gkesisoglou.gr/2011/07/21/pb-tus-pierre-bourdieu/>, 10 Ιουνίου 2013

Η θεωρία του Λόγου _

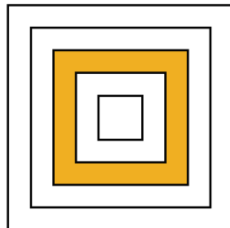
Η άποψη που θα προσεγγίσουμε εδώ απορρέει από το θεωρητικό σύστημα του Ερνέστο Λακλάου(E.Laclau) και της Σαντάλ Μούφ(C.Mouffe), για τους οποίους, *ο λόγος είναι η δομημένη ολότητα που προκύπτει από τη συναρθρωτική πρακτική*⁶¹, δηλαδή «της δημιουργίας κάτι νέου μέσα από μια διασπορά στοιχείων».⁶²

Αντικατοπτρίζεται δηλαδή ένα εννοιολογικό σύστημα που αναφύεται από την παγίωση σχέσεων ανάμεσα σε διαφορετικά στοιχεία, μεταβάλλοντας έτσι την προηγούμενη ταυτότητά τους.

Αυτό ακριβώς το σύστημα εννοιών είναι η πηγή των τάσεων συμπεριφοράς του ανθρώπου. Μέσα σ' αυτό, παρατηρούμε ότι οι δεσμοί μεταξύ των στοιχείων, είναι αποτέλεσμα της συνδήλωσης που καθιερώθηκε σταδιακά και με βάση την *επανάληψιμότητα*.⁶³

Τονίζεται ιδιαίτερα πως κάθε γνωστό αντικείμενο συγκροτείται ως παράγωγο συνάρθρωσης που δεν έχει κανένα νόημα για μας εκτός του πεδίου του *λόγου*.⁶⁴

Μπορούμε δηλαδή να αντιληφθούμε τον κόσμο μόνο μέσα στα όρια των διαθέσιμων νοητικών κατασκευών που εξάγονται από τον *λόγο*.

61. Laclau Ernesto, Mouffe Chantal, *Hegemony and Social Strategy, Towards a Radical Democratic Politics*, Verso, Λονδίνο 1990,σελ.105

62. Laclau Ernesto, *Για την Επανάσταση της Εποχής μας. Κοινωνική Εξάρθρωση, Ηγεμονία και Ριζοσπαστική Δημοκρατία*, Εισαγωγή – Επιμέλεια – Μετάφραση: Σταυρακάκης Γιάννης, Νήσος, Αθήνα 1997, σελ.265

63. Laclau Ernesto, *Πολιτική και Ιδεολογία στη Μαρξιστική Θεωρία, Καπιταλισμός – Φασισμός – Λαϊκισμός*, Μετάφραση – Επιμέλεια Ανανιάδης Γρηγόρης, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1983, σελ 11-12

64. Laclau Ernesto, Mouffe Chantal, *Hegemony and Social Strategy, Towards a Radical Democratic Politics*, Verso, Λονδίνο 1990,σελ.107-108

Ο λόγος συνεπώς, δεν αναπαριστά ή περιγράφει απλώς την κοινωνικό κόσμο, αντιθέτως, *συντελεί δομή θεμελιακή και συγκροτησιακή της ίδιας της πραγματικότητας.*

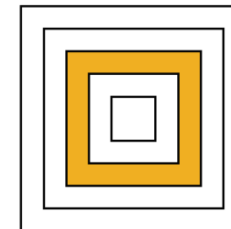
Η θεώρηση αυτή έχει τις ρίζες της στο ρεύμα του *κοινωνικού κονστρουξιονισμού* που αναγνωρίζει την κατασκευή της πραγματικότητας από τον λόγο.⁶⁵

Το ρεύμα αυτό αναπτύσσει έναν αντιουσιοκρατικό συλλογισμό, υποστηρίζοντας πως *ο κόσμος οικοδομείται κοινωνικά και δια του λόγου*, εννοώντας ότι τα πράγματα δεν έχουν προδιαγεγραμμένο χαρακτήρα. Αντιθέτως, η πραγματικότητα εμφανίζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ανά ιστορικές περιόδους και πολιτισμούς, ενώ οι ερμηνείες που χρησιμοποιούμε για να κατανοήσουμε και να περιγράψουμε τον κόσμο, είναι προϊόντα αυτών των ιστορικά καθορισμένων ανθρώπινων διαδράσεων.

Άρα οι συγκεκριμένες μορφές γνώσης για τον κόσμο μας, δημιουργούνται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση, κατά την οποία κατασκευάζουμε κοινές αλήθειες και ανταγωνιζόμαστε, διαφωνώντας διαλογικά, για το τι είναι σωστό και τι λάθος.⁶⁶

Συνεπώς, η πραγματικότητα δεν είναι απλώς και αδιαμεσολάβητα «φυσική» και δεδομένη, αλλά αναφέρεται σε κάτι που δομείται από επιμέρους υποκείμενα. Κατ' επέκταση ο λόγος αποκτά το νόημά του ανάλογα με το πώς χρησιμοποιείται στο εσωτερικό των διάφορων σχέσεων.

Οδηγούμαστε λοιπόν στο συμπέρασμα πως οι άνθρωποι, όχι μόνο δεν καθορίζονται απόλυτα από κάποιο σύνολο πάγιων και αυθεντικών χαρακτηριστικών, αλλά αδυνατούν τελικά να καθορίσουν την πραγματικότητα εξ ολοκλήρου.⁶⁵ Επομένως, όλοι οι τρόποι του *υπάρχειν* μέσα στην κοινωνία αφορούν και προϋποθέτουν πάντοτε συγκεκριμένους τρόπους του *γνωρίζειν*, δηλαδή κατηγορίες νοηματοδότησης και ερμηνείας του κόσμου.

65. Phillips Louise, Jorgensen W. Marianne, *Discourse Analysis as Theory and Method*, Sage Publications, Λονδίνο 2002 σελ.5

66 . <http://www.gkesisoglou.gr/2010/07/17/social-constructionism/>, 10 Ιουνίου 2013

Έτσι προκύπτει μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ υποκειμένου και κατασκευής, καθώς το υποκείμενο υπόκειται στην κατασκευή που το ίδιο δημιουργεί.

Με άλλα λόγια, διαπιστώνουμε ότι οι κατασκευαστές οικοδομούν συλλογικά την κοινωνική πραγματικότητα, η οποία όμως με τη σειρά της επιβάλλεται επάνω στους κατασκευαστές της ως κάτι συλλογικό και αντικειμενικό επάνω στο επιμέρους και υποκειμενικό, διαμορφώνοντας έτσι σε μεγάλο βαθμό τις ταυτότητές τους.

Ποιές όμως αιτίες οδηγούν στην επιβολή της κατασκευής; Ποιά ανάγκη του ατόμου ικανοποιεί το φαινόμενο αυτό;

Καθώς το ενδιαφέρον για περαιτέρω διερεύνηση οξύνεται κρίνεται απαραίτητη η επικέντρωση στο εσωτερικό μηχανισμό του ανθρώπου, εξετάζοντας την πορεία της διανοητικής λειτουργίας του. Για τον λόγο αυτό, οδηγούμαστε στα βαθύτερα νερά της ψυχανάλυσης και πιο συγκεκριμένα στις θεωρητικές δομές του Ζακ Λακάν (J.Lacan).

Η λακανική θεωρία _

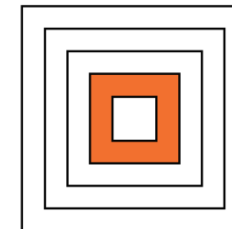
Με στόχο, λοιπόν, να εξετάσουμε πώς αναπτύχθηκε η πρακτική του λόγου, προχωρούμε στην ανάλυση του Λακάν για *το συμβολικό, το φαντασιακό και το πραγματικό*.

Θα ξεκινήσουμε προσεγγίζοντας τα πλαίσια του *συμβολικού* και του *φαντασιακού*, όπου εντάσσονται οι όροι *σημαίνον* και *σημαινόμενο* αντίστοιχα, θέλοντας έτσι να παρουσιάσει τη συμβολική διάσταση της γλώσσας με τον πρώτο όρο, και τη σημασία των πραγμάτων με τον δεύτερο ⁶⁷. Ως *σημαίνον*, ο Λακάν ορίζει «*αυτό που αναπαριστά ή εκπροσωπεί το υποκείμενο για κάποιο άλλο σημαίνον*», δηλώνοντας την ταυτόχρονη ανάδυση του «*εαυτού*» και του «*Άλλου*», τη στιγμή της εμφάνισης του συμβόλου.

Αντιλαμβανόμαστε επομένως, πως η λειτουργία του υποκειμένου ορίζεται ως συνέπεια της ύπαρξης του *σημαίνοντος* ⁶⁸. Το υποκείμενο αρχικά είναι ένας άδειος τόπος, όπου η παρουσία του *σημαίνοντος* δημιουργεί ένα ρήγμα, με αποτέλεσμα να καταλήγει διχασμένο, που σημαίνει πως το άτομο έχει την αίσθηση της απόστασης μεταξύ του εαυτού του και του κόσμου.

Το Εγώ που εμφανίζεται εκείνη τη στιγμή δεν είναι παρά το πέπλο που καλύπτει αυτόν τον διχασμό.

Η συγκρότηση του Εγώ γίνεται στο πεδίο του *φαντασιακού*, δηλαδή μέσα από την παράσταση του σώματος του υποκειμένου και τις σχέσεις με τα όμοιά του. ⁶⁹

67. http://psychanptyxis.blogspot.gr/2011/01/blog-post_2709.html, 10 Ιουνίου 2013

68. <http://di-matzi.blogspot.gr/2010/07/t.html>, 10 Ιουνίου 2013

69. http://nikosgagos.blogspot.gr/p/blog-page_7114.html, 10 Ιουνίου 2013

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι το σημαίνον, άπαξ και συντελεστεί, οργανώνεται δευτερογενώς στο σημαϊνόμενο ⁶⁸. Για τον Λακάν, το σημαίνον έχει μια αυθαιρεσία, εννοώντας ότι «είναι χωρίς κίνητρο, δηλαδή αυθαίρετο σε σχέση με το σημαϊνόμενο με το οποίο δεν έχει κανένα φυσικό δεσμό στην πραγματικότητα» ⁶⁷. Με άλλα λόγια, η σύνδεση του συμβόλου με τη σημασία που φέρει, βασίζεται κυρίως σε συγκυριακά αίτια και ενισχύεται όσο δεν συντελούνται γεγονότα που να την ανατρέπουν.

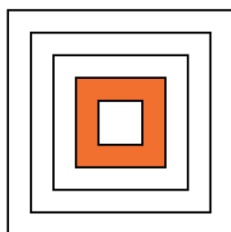
Οι δύο αυτοί μηχανισμοί έχουν ως κινητήρια δύναμή τους την ύπαρξη του πραγματικού.

Ο Λακανικός ορισμός για το πραγματικό απορρέει ως επίπτωση του Συμβολικού, ⁶⁹ περιγράφοντάς το ως «αυτό που αντιστέκεται στη συμβολοποίηση, το αδύνατον». ⁷⁰

Άρα η συνείδησή μας έχει τη φυσική τάση προς την κατάληψη του αυθεντικά πραγματικού, ένας στόχος που παραμένει διαρκώς ανέφικτος καθώς σε κάθε προσπάθεια υψώνεται το τείχος του συμβολικού.

Η συμβολοποίηση λοιπόν, αδυνατεί εκ φύσεως να συλλάβει την ολότητα και τη μοναδικότητα της πραγματικής οντότητας με αποτέλεσμα να οδηγεί στο διχασμό, όπως προαναφέραμε ⁷¹. Το διχασμένο υποκείμενο, προκειμένου να διαμορφώσει τον «εαυτό» του, είναι καταδικασμένο να συγκροτεί ταυτότητες από τα ερεθίσματα που συμβολοποιεί, καθιστώντας τα προϊόντα αυτά ελλειπή . Ο Λακάν υπογραμμίζει πως :

«η ταυτότητα μπορεί να υπάρξει μόνο ως αποτυχημένη ταυτότητα και παραμένει επιθυμητή ακριβώς επειδή είναι κατ' ουσίαν αδύνατη». ⁷²

70. Σταυρακάκης Γιάννης, *Ο Λακάν και το Πολιτικό*, Ψυχογίος, Αθήνα 2008,σελ 64

71 .Στο ίδιο, σελ.65

72. Στο ίδιο, σελ.67

Το *πραγματικό* είναι εν τέλει αδύνατον να αναπαρασταθεί, και εμείς είμαστε συνεχώς καλεσμένοι σε μια συνάντηση μαζί του από την οποία πάντοτε διαφεύγει,⁶⁹ αφήνοντας πίσω του τη φαντασιακή διαλεκτική της σχέσης μεταξύ του υποκειμένου και του «άλλου».⁷³

Η σχέση αυτή, ως συνέπεια της καταδικασμένης προσπάθειας του ανθρώπου να πετύχει την τέλεια ταυτότητα με τον διχασμένο εαυτό του, οδηγεί τελικά στην ταύτιση με τον Άλλο⁷⁴. Η παρουσία του φαντασιακού δηλαδή, οφείλεται στη σχέση μεταξύ του διχασμένου υποκειμένου και την υπόσχεση απαλοιφής της έλλειψης. Η λειτουργία του στοχεύει στην εδραίωση μιας αντικειμενικότητας που συρράπτει την απόσταση μεταξύ *πραγματικού* και πραγματικότητας.⁷⁵

Όμως ο Άλλος ως σημαίνον, δεν είναι παρά ένα κενό, *το κενό της έλλειψης εγγυήσεων* για τη δομή αυτή στο *πραγματικό*, επομένως όταν το υποκείμενο διαπιστώσει τις ελλείψεις της ταυτότητας αναζητεί έρεισμα στον πυρήνα της φαντασίωσης⁷⁶, στον μηχανισμό που συνδέει τις τρεις λειτουργίες που εξετάσαμε, αυτό που ο Λακάν ονομάζει το «*αντικείμενο μικρό α*».⁷⁷

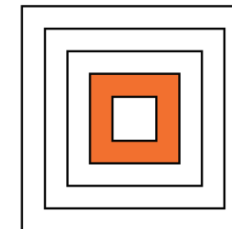
73. Παντελαίου Τόνια, *Το «αντικείμενο μικρό α» και κοινωνική θεωρία, Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, Ιούλιος 2008, σελ.90

74. «Αυτή ακριβώς όμως, η αδυνατότητα της ταυτότητας(ως ουσίας) καθιστά καταστατική την ταύτιση (ως διαδικασία){...}. Στον βαθμό που τα αντικείμενα της ταύτισης στην ενήλικη ζωή περιλαμβάνουν πολιτικές ιδεολογίες{...} η διαδικασία της ταύτισης αναδεικνύεται σε έναν καταστατικό παράγοντα της κοινωνικοπολιτικής ζωής. Καταστατική δεν είναι η ταυτότητα αλλά η ίδια η ταύτιση.» Σταυρακάκης Γιάννης, *Ο Λακάν και το Πολιτικό*, Ψυχογιός, Αθήνα 2008, σελ.67-68

75. Στο ίδιο, σελ.103 -104

76. Στο ίδιο, σελ.80

77. Στο ίδιο, σελ.109

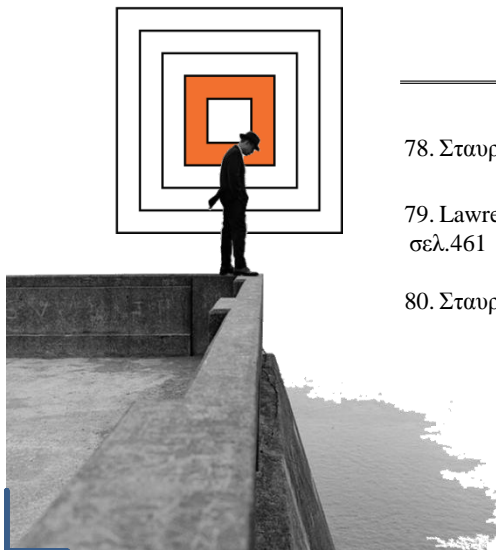
Το «αντικείμενο μικρό α» αποτελεί την αρχή των πάντων, είναι η διαδικασία μέσω της οποίας το πεδίο της συμβολικής πραγματικότητας έρχεται στιγμιαία σε επαφή με το «αδύνατο πραγματικό»⁷³ διαμορφώνοντας έτσι το φανταστικό.

Η αρχή φαινομένου αυτού τοποθετείται κατά τη βρεφική μας ηλικία, όπου εισπράτουμε την εικόνα της ολότητας από την οπτική επαφή μας με το «άλλο», συντονίζοντας όλα τα ασύνδετα ερεθίσματα σε μια ενιαία ψυχολογική οντότητα⁷⁸. Η σύνθεση αυτής της οντότητας στηρίζεται στην ικανότητα του ανθρώπου να διακρίνει ομοιότητες και διαφορές.⁷⁹

Με τον τρόπο αυτό οικοδομείται το σημαίνον και αναδύεται το υποκείμενο. Το υποκείμενο, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, γεννιέται εφόσον εμφανιστεί το συμβολικό, γεγονός που εξηγεί γιατί η οντότητα - που προηγουμένως δεν ήταν τίποτα παρά μελλοντικό υποκείμενο - παγιποιείται σε σημαίνον,⁸⁰ διχάζεται και οδηγείται τελικά στη φαντασίωση.

Κατ' επέκταση συμπεραίνουμε πως το νόημα συνιστά πάντα ένα ομοίωμα, ακριβώς επειδή «είναι υλικά αδύνατον να πει όλη την αλήθεια», καθώς αποτυγχάνει να αγκιστρωθεί στο πραγματικό.

Θα λέγαμε λοιπόν πως ο λόγος ως δομημένο δίκτυο νοημάτων, ζει απ' αυτό που δεν είναι: από το πραγματικό.

78. Σταυρακάκης Γιάννης, *Ο Λακάν και το Πολιτικό*, Ψυχογίος, Αθήνα 2008,σελ 49- 50

79. Lawrence A. Pervin, Oliver P. John, *Θεωρίες Προσωπικότητας*, Τυπωθήτω, Αθήνα 2001, σελ.461

80. Σταυρακάκης Γιάννης, *Ο Λακάν και το Πολιτικό*, Ψυχογίος, Αθήνα 2008,σελ 113

Η ισχύς των αξιακών συστημάτων κάθε κοινωνίας οφείλεται στη διαχρονική *εξάρτηση του νου από τα αποτυχημένα είδωλα του φαντασιακού*.

Στην προσπάθεια του να συγκροτήσει ένα στερεωμένο σκηνικό απόλυτα ελεγχόμενο από τον ίδιο, ο άνθρωπος τείνει να εγκλωβίζεται σε παγιωμένες νοηματικές παραστάσεις που του στερούν την αντιληπτική αμεσότητα. Οι σκέψεις και οι δράσεις του διαμορφώνονται κατά κύριο λόγο μέσα στα στενά πλαίσια των φαντασιακών προϊόντων.

Μπροστά σε κάθε γεγονός ή αντικείμενο, ο νους εστιάζει περισσότερο στα σημεία εκείνα που ανταποκρίνονται σε μια πρότερη γνώση, υποτιμώντας παράλληλα όσα ερεθίσματα υποδηλώνουν μια νέα γνωστική δομή που θα άλλαζε τις νοηματικές ισορροπίες. Έτσι ο άνθρωπος φέρεται κυρίως ως *υπηρέτης των σημασιών* και όχι ως κατασκευαστής τους, με συνέπεια κάθε σκεύασμά του να εκφράζει όπως έχουμε δει, καθορισμένες ιδέες και σκοπιμότητες.

Όμως τα πράγματα ως φορείς κάποιας φαντασιακής δομής θα λέγαμε πως ασκούν με τη σειρά τους επίδραση στην ανθρώπινη συμπεριφορά, καθώς το άτομο υπακούει στο νόημα που τα συνοδεύει και αντιδρά ανάλογα. Την ορθότητα του ισχυρισμού αυτού θα εξετάσουμε στην επόμενη ενότητα, αναζητώντας ιστούς της αρχιτεκτονικής στα κέντρα διάπλασης της συνείδησης.

Ο ρόλος των αντικειμένων στη σύσταση του κοινωνικού ///

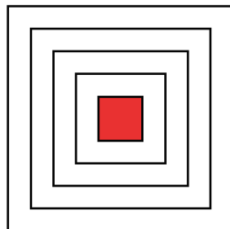
Σε προηγούμενο κεφάλαιο αναλύσαμε τα επίπεδα συμπλοκής πράγματος και έννοι-
ας, αναδεικνύοντας τις επικοινωνιακές ιδιότητες της αρχιτεκτονικής πράξης. Ως χωρι-
κές κατασκευές, τα κτήρια αποτελούν οργανωμένα δοχεία εμπλουτισμένα με το νόημα
ενός προσωρινού σχηματισμού της κοινής ζωής.

Συνεπώς κάθε ανθρώπινο προϊόν διαρθρώνεται σύμφωνα με μια οπτική γραμματική
ορμώμενη από το δίκτυο νοημάτων – αντικειμένων που συντάσσει η εκάστοτε κοινω-
νία.

Όπως οι διάλεκτοι μέσω των οποίων μεταδίδονται πληροφορίες και εκφράζονται οι
ιδέες έτσι και η αρχιτεκτονική ως οπτική γλώσσα εκφράζει ιδέες και λειτουργίες με τον
τρόπο που τις αντιλαμβάνεται το σύνολο της κοινωνίας.

Εμβαθύνοντας περισσότερο, βλέπουμε πως η διάλεκτος εκτός από τον ρόλο του με-
ταφορέα μηνυμάτων, είναι πρωτίστως ο ακρογωνιαίος λίθος της σκέψης. Χωρίς την
ορθή ακολουθία των λέξεων είναι προφανές πως καμία ιδέα δε μπορεί να εμφανιστεί
στη συνείδησή μας και κανένα γεγονός δε μπορεί να αποτυπωθεί στη μνήμη μας.

Στην πραγματικότητα λοιπόν, *«διατυπώνουμε καθώς σκεφτόμαστε, αλλά και σκεφτό-
μαστε καθώς διατυπώνουμε.»*⁸¹

Θέλοντας να επεκτείνουμε αυτές τις παρατηρήσεις από τη διάλεκτο
στην αρχιτεκτονική, θα εξετάσουμε κατά πόσο ο σχεδιασμός εμπλέκεται
ενεργά στην εδραίωση κοινωνικών λόγων και νοημάτων γενικότερα.

81. Hertzberger Herman, *Μαθήματα για σπουδαστές της Αρχιτεκτονικής*, μετάφραση:
Τίνα Τσοχαντάρη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2002, σελ. 92

Θα προσεγγίσουμε το ζήτημα μέσα από μια πολύ ενδιαφέρουσα οπτική γωνία που μας προσφέρει η θεωρία του Μπρούνο Λατούρ (B. Latour) περί δράστη – δικτύου.

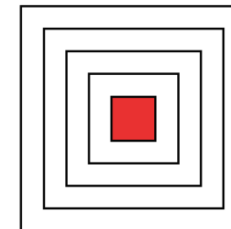
Σύμφωνα με τις θέσεις του, « το κοινωνικό, όπως και το φυσικό ή το επιστημονικό, δε βρίσκονται ποτέ σε «καθαρές» μορφές. Στην πράξη, φυσικο-τεχνικό και κοινωνικό συνυπάρχουν με τη μορφή υβριδίων.»

Τα υβρίδια αυτά δεν είναι παρά ετερογενή δίκτυα, στα οποία συμμετέχουν στοιχεία από κάθε τομέα - κοινωνικό, φυσικό, τεχνικό, γνωστικό- που συμβάλλουν στη σταθεροποίηση των σχέσεων, μέσα στις οποίες εξάλλου, αποκρυσταλλώνονται τα γνωστά χαρακτηριστικά τους. Με αυτή την προϋπόθεση, το κοινωνικό σύστημα δεν συντίθεται αποκλειστικά από ανθρώπινες υποστάσεις αλλά εμπεριέχεται στη δομή του και ο τεχνοφυσικός κόσμος, όπως και αυτός επίσης δεν αναφέρεται μόνο σε υλικές μορφές. Και οι δύο πόλοι έχουν ενσωματωμένα συστατικά από ανθρώπινη και μη- ανθρώπινη φύση.

Κατά συνέπεια, ο οντολογικός διαχωρισμός μεταξύ φύσης και κοινωνίας δεν υφίσταται. Ο επιθετικός προσδιορισμός, όπως φυσικοτεχνικό ή κοινωνικό, είναι αποτέλεσμα της διάθρωσης των δικτυακών σχέσεων μεταξύ ετερογενών στοιχείων και του βαθμού σταθεροποίησής τους, δεν οφείλεται δηλαδή σε ενδογενείς ποιότητες των δύο φερόμενων πόλων. Από αυτή τη σκοπιά, η κοινωνική πραγματικότητα συγκροτείται από ένα πλήθος συσχετισμών ανάμεσα σε έμφυχα και άφυχα στοιχεία που διατάσσονται δικτυακά, δηλαδή διαμορφώνονται μέσα από τις αλληλεπιδράσεις τους με άλλες οντότητες. Ως συνέπεια αυτού, οι ιδιότητες και οι ποιότητές τους δεν είναι έμφυτες, αλλά αντίθετα, αποτελούν προϊόντα κατασκευής ή θα λέγαμε καλύτερα πως συνιστούν απότοκους των δικτυακών τους σχέσεων. Κατά την άποψη του Λατούρ, οι οντότητες ανθρώπινες ή μη, δεν είναι εξαρχής «κοινωνικές», διότι όπως σημειώσαμε προηγουμένως το κοινωνικό αντικατοπτρίζει το είδος διασύνδεσης μεταξύ των οντοτήτων και όχι τις ίδιες τις οντότητες.

Με αυτή την έννοια, τόσο τα σκευάσματα του τεχνοφυσικού κόσμου όσο και του κοινωνικού όπως οι θεσμοί, όπως η εξουσία, το κράτος κ.λπ. λαμβάνονται ως δίκτυα σχέσεων από ετερογενή και αλληλεπιδραστικά συστατικά.

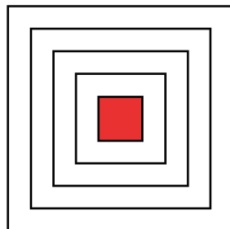
Είναι αλήθεια πως οι ισχυρισμοί του Λατούρ προκαλούν αμηχανία, καθώς καταρ-

ρέει ο ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας της κοινωνίας μιας και η ανθρώπινη ενέργεια μοιάζει να εξισώνεται με αυτή των αντικειμένων.

Παράλληλα εγείρονται καυστικά ερωτήματα πάνω στην ανατίμηση των ρόλων, βασιζόμενα στην παθητική φύση των υλικών πραγμάτων. Θεωρείται αδύνατη η εξομοίωση του ανθρώπου με τα αντικείμενα, καθώς δεν έχουν προθέσεις, βούληση, επιθυμίες, γλώσσα.

Πώς μπορούν λοιπόν τα αντικείμενα να μεταμορφωθούν σε κοινωνικούς δρώντες; Θέλοντας να ενισχύσει τις τοποθετήσεις του ο Λατούρ επιστρατεύει διαπιστώσεις από το πεδίο της ανθρωπολογίας, υποστηρίζοντας πως οι κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους ή ανθρώπινες ομάδες, δεν είναι ικανές να οικοδομήσουν την ανθρώπινη κοινωνία. Υπογραμμίζει πως το κυριότερο χαρακτηριστικό μιας κοινωνίας είναι η ανθεκτικότητα και η σταθερότητά της, η επίτευξη των οποίων διασφαλίζεται από την παρουσία των πραγμάτων. Ως παράδειγμα αναφέρει τις κοινωνικές ικανότητες (συγκρότηση ομάδων, συναισθηματική αμοιβαιότητα, κ.ά.) των πρωτευόντων θηλαστικών όπως οι μπαμπούνοι ή οι χιμπατζήδες οι οποίες όμως δεν επαρκούν για την ανάπτυξη της κοινωνικής ζωής. Η αιτία αποδίδεται στην έλλειψη επινόησης αντικειμένων και στην υποτυπώδη χρήση των υπαρχόντων, με αποτέλεσμα να μην επέρχεται κοινωνική σταθερότητα.⁸²

Όλα αυτά καταδεικνύουν πως το κοινωνικό μορφοποιείται μέσα από την ύφανση συνδέσμων, αρθρώσεων, κόμβων, κινήσεων ανάμεσα σε κοινωνικά και μη-κοινωνικά υλικά και δεν πρέπει να θεωρείται προσχηματισμένη οντότητα που περιορίζει στις δράσεις των υποκειμένων, καθώς η κοινωνική πραγματικότητα επιτελείται κάθε φορά μέσα από συγκεκριμένες σχέσεις, συνδέσεις και ενώσεις.

82. Εδώ διακρίνουμε το κεντροβαρικό ρόλο του *φαντασιακού* στην παγίωση των κοινωνικών σχέσεων, καθώς η αποκρυσταλλωμένη ταυτότητα ενός αντικειμένου δημιουργεί εννοιολογική αλληλουχία, δηλαδή ένα σταθερό πλαίσιο αναφοράς απ' όπου αναδύονται συνθετότερες φαντασιακές μορφές πέραν του περιεχομένου τους.

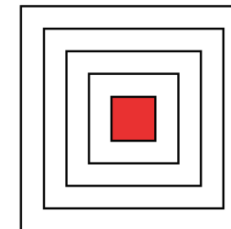
Με άλλα λόγια, η κοινωνία προβάλλεται περισσότερο ως μηχανισμός κινήσεων, μεταμορφώσεων και αλλαγών παρά ως ένα σύστημα που οργανώνεται από μέρη και στοιχεία, από σταθερές και αμετάβλητες οντότητες. Κατ' επέκταση, μέσα σε αυτή τη διαδικτυακή ένταση, η καθολικότητα και η τάξη δεν συνιστούν τον κανόνα αλλά τις εξαιρέσεις.

Οι διαπιστώσεις αυτές ώθησαν τον Λατούρ στην ερμηνεία της πραγματικότητας μέσα από το πρίσμα των «ημι-αντικειμένων» (quasi-objects) και των «ημι-υποκειμένων» (quasi-subjects), δηλαδή των υβριδίων ανάμεσα στο κοινωνικό και στο μη κοινωνικό στοιχείο.

Στην προοπτική αυτή ενός κόσμου που καταλαμβάνεται από τα υβρίδια, φύση και κοινωνία θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως πανομοιότυπα αποτελέσματα της δικτυακής ανάπτυξης, όπου το κοινωνικό και μη-κοινωνικό έχουν την ίδια αξία. Στη θεωρία αυτή λοιπόν, ο διίσμος εκτοπίζεται από τον μονισμό των υβριδίων που πάλλονται χωρίς καθορισμένο σχέδιο, προορισμό ή τέλος. Μέσα σε αυτά ο δράστης δεν ταυτίζεται με τον ατομικό ανθρώπινο υποκείμενο αλλά παράγεται μέσα από το δίκτυο των σχέσεων και των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε ετερογενή υλικά. Ο «δράστης είναι δίκτυο», ό,τι και αν κάνει εξαρτάται από τη μορφολογία των σχέσεων στην οποία εμπλέκεται.

Ως εκ τούτου, η «ικανότητα για δράση» δεν αντικατοπτρίζει κάποιες ιδιότητες που μπορούν να αποδοθούν εκ των προτέρων σε κάποιον άντρα, γυναίκα ή αντικείμενο, αλλά αναφέρεται σε αυτό που προμηθεύει τους δράστες με δράσεις που δεν είναι άλλο από το δίκτυο που παίρνουν μέρος. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Οι δράστες στο δίκτυο είναι μεσάζοντες και συνδέονται «πάντα με κάτι άλλο» ενώ η δράση γίνεται κατανοητή ως μια συνεχής κυκλοφορία, ως μια συνεχής σύναψη σχέσεων, συνδέσεων, ενώσεων και διακίνηση Ιδιοτήτων αγάμεσα σε ετερογενή υλικά. Εδώ, τόσο από την έννοια του δράστη όσο και από την έννοια της δράσης αποβάλλεται οποιαδήποτε ανθρώπινη σημασία-ιδιότητα.»⁸³

83. http://www.grsr.gr/preview.php?c_id=384, 10 Ιουνίου 2013

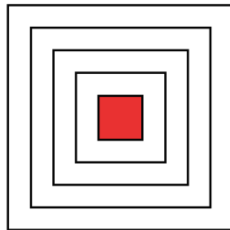
Σχεδιασμός και συμπεριφορά _

Είδαμε πως η αρχιτεκτονική πράξη, περικλείοντας τόσο το ανθρώπινο όσο και το υλικό στοιχείο, αποτελεί και αυτή ένα δίκτυο σχέσεων που παράγει ταυτότητες ανάλογα με την αλληλεπίδραση των ετερογενών στοιχείων στο εσωτερικό του. Για να κατανοήσουμε καλύτερα την υβριδική φύση της αρχιτεκτονικής, θα μελετήσουμε τις επιρροές της χωρικής διαμόρφωσης στην ανθρώπινη αντίληψη και συμπεριφορά.

Στην συνείδηση κάθε ανθρώπου η αρχιτεκτονική πράξη συνδέεται σχεδόν αυτονόητα με την κατασκευαστική τέχνη, της τέχνης δηλαδή που περικλείει την επιλογή, επεξεργασία, προσαρμογή και συναρμολόγηση των κατάλληλων επιμέρους υλικών και στοιχείων στοχεύοντας στην τελική δημιουργία μιας σύνθετης υπόστασης.

Τα κτήρια, ως προσπάθεια συγχώνευσης του εσωτερικού με το εξωτερικό αποτελούν ίσως την πιο χαρακτηριστική δήλωση της αρχιτεκτονικής.

Αν λοιπόν, τα κοιτάξουμε πανοραμικά, τα κτίρια νοούνται ως αμετάβλητες διατάξεις που αφομοιώνουν τις πρακτικές της κοινής ζωής. Αν πάλι τα προσεγγίσουμε εκ των έσω ως περιπατητές, τα κτήρια αποκτούν σκηνοθετική σημασία, μιας και η συμμετοχή στις πρακτικές ή η παρατήρηση της έκβασής τους μπορεί να γίνεται ταυτόχρονα από διαφορετικές θέσεις. Κατ' επέκταση ο λόγος κατασκευής των κτηρίων βρίσκεται στην πρόθεση διάταξης και οργάνωσης του χώρου⁸⁴. Όταν διατρέχουμε ένα κτήριο βρισκόμαστε αντιμέτωποι με τον περιορισμό και τον εξαναγκασμό της κίνησής μας τόσο από τη διάταξη των τοίχων που υποδιαιρούν το χώρο, όσο και από τη διάταξη των ανοιγμάτων που τον επανασυνδέουν. Τα εμπόδια και τα ανοίγματα στοιχειοθετούν ένα πεδίο δυνατών κινήσεων και αλληλουχιών, διότι μας επιβάλλουν καθορισμένες

84. Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σελ.165

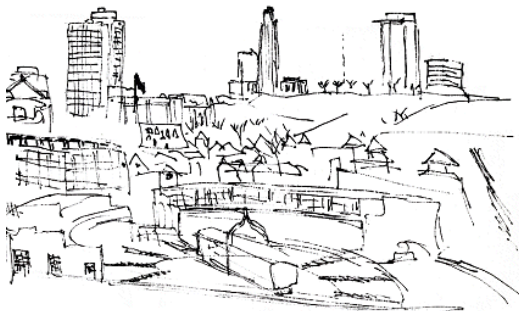
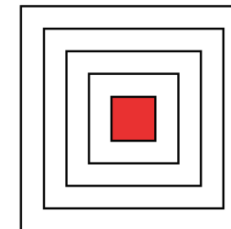
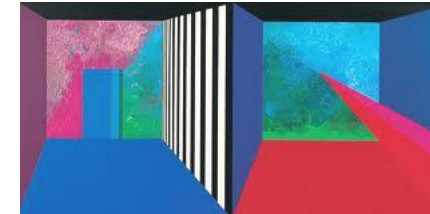
διαδοχές στην πρόσβαση των χώρων. Ανάλογα με αυτές τις διαδοχές, αντιλαμβανόμαστε διαφορετικές κατευθύνσεις, πέραν αυτών που απορρέουν από τη συνείδηση του δικού μας σώματος και των αισθητηριακών του δυνατοτήτων.

Με άλλα λόγια, στον εκάστοτε οπτικό ορίζοντα εμφανίζονται περισσότεροι ή λιγότεροι χώροι πέρα από τα πλησιέστερα όρια που μας περικλείουν, επιτρέποντας άλλοτε ευρύτερη και άλλοτε στενότερη εποπτεία.⁸⁵

Κατά συνέπεια, η οργάνωση του χώρου επιτρέπει συγκεκριμένες κινήσεις και θεάσεις καταλύοντας το πεδίο απροσδιόριστων δυνατοτήτων κίνησης που παρέχει ο κενός χώρος.

Ο τρόπος με τον οποίο επέρχεται η μετάσταση από τον άπειρο αριθμό κινήσεων στον πεπερασμένο, υποδεικνύεται από τους λόγους κάθε κοινωνικής πραγματικότητας. Πιο απλά, η χωρική διάταξη συνιστά αποτύπωμα της αντίστοιχης κοινωνικής διάθρωσης που συνοδεύεται από ένα συγκεκριμένο φάσμα προτύπων συμπεριφοράς.

Για παράδειγμα στις τελετουργικές περιστάσεις η χωροταξική διευθέτηση προσδιορίζει την κοινωνική θέση των συμμετεχόντων, οι σχέσεις των οποίων συμβολίζονται από χωρικούς συσχετισμούς βασιζόμενοι στην απόσταση το ύψος κτλ. Δεν είναι μόνο η σταθερή θέση μέσα στον χώρο που καταδεικνύει την κοινωνική τοποθέτηση ενός ατόμου, αλλά και τα περιθώρια κίνησής του. Δηλαδή σε περιπτώσεις που ένα άτομο κινείται σε ένα στενό δρομίσκο ή του δίνεται μεγάλη ελευθερία δράσης επισημαίνει τον ρόλο που του έχει ανατεθεί από την κοινωνία, ενώ το είδος της αντίδρασής του, αποκλύπτει την προσωπική ερμηνεία του δοθέντος ρόλου.⁸⁶

85. Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σελ.170

86. Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 373-374

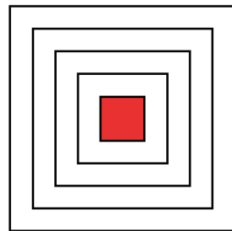
Εξίσου σημαντικός είναι και ο τρόπος προσέγγισης του ενός ατόμου με το άλλο, καθώς το είδος της συνάντησης υπογραμμίζει το είδος της κοινωνικής σχέσης από την οποία εξάλλου, παρέχεται επιβεβαίωση της ορθότητας των λόγων.

Το πού το πώς και το πότε οι άλλοι εμφανίζονται στο οπτικό μας πεδίο εξαρτάται σαφώς από πολιτισμικούς κανόνες, συμβάσεις και συνήθειες.⁸⁷

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πόρτα εισόδου σε ένα παραδοσιακό ιαπωνικό τείλοπο, της οποίας το πρέκι διατηρείται αρκετά χαμηλά αναγκάζοντας κάθε θαμώνα να ταπεινωθεί πριν του επιτραπεί να εισέλθει.

Έχει αναφερθεί επίσης πως ο Μουσολίνι υποδεχόταν τους επισκέπτες του σε μια μεγάλη και σχεδόν άδεια αίθουσα την οποία ο επισκέπτης υποχρεούταν να διασχίσει υπό το ερευνητικό βλέμμα του δικτάτορα που καθόταν με άνεση και ασφάλεια πίσω από το μνημειώδες γραφείο του στο άλλο άκρο του δωματίου.

Κατ' επέκταση, η συναρμολόγηση του χώρου επισημαίνει τη μορφή των κοινωνικών σχέσεων προσδιορίζοντας σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά μας. Παρατηρούμε λόγω χάριν, πως όταν οι άνθρωποι κάθονται γύρω από ένα τραπέζι, μαρτυρείται η πρόθεση συμβίωσης και συνεργασίας. Όμως σε μια αίθουσα θεάτρου, η συνύπαρξη θεατών και ηθοποιών δεν δηλώνει τη μεταξύ τους συντροφικότητα, απλώς υπαινίσσεται έναν παραλληλισμό του σκοπού των θεατών και του στόχου των ηθοποιών.⁸⁶

Συνεπώς, οι ποιότητες των σχέσεων καθώς και η συμπεριφορά που υιοθετείται σε κάθε κατάσταση, υποδεικνύεται από τη χωρική διαμόρφωση του περιβάλλοντος. Αφού λοιπόν τα κτήρια επιβάλλουν στον χώρο κατηγορηματικές διακρίσεις, απορρέουσες από τα θεμελιώδη νοηματικά σχήματα που συγκροτούν κάθε κοινωνία, είναι επόμενο η αρχιτεκτονική πράξη όχι απλώς να υπηρετεί τις συλλογικές πεποιθήσεις αλλά να συμμετέχει ενεργά στη σύστασή τους.

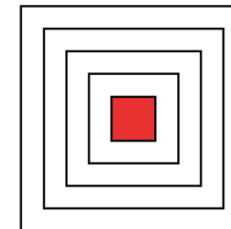
87. Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σελ.176

Παρατηρήσαμε πως ο τρόπος με τον οποίο διατάσσεται μια χωρική ενότητα, κατευθύνει την αντίληψη μας προς ένα συγκεκριμένο σύνολο ερεθισμάτων που περιέχει το επιθυμητό μήνυμα. Έτσι τα νοήματα δεν μεταδίδονται απλά όπως στην καθομιλουμένη, αλλά ενσαρκώνονται σε υλικές υποστάσεις, εισβάλλοντας στο αντιληπτικό μας πεδίο.

Οι Hillier και Hanson αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι «ότι οι κοινωνικές σχέσεις δε μπορούν να υπάρξουν χωρίς τις σχέσεις, τα δίκτυα τις προσδοκίες και τους κανόνες της πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνίας και επειδή οι συναντήσεις και η επικοινωνία προκύπτουν διαρκώς ως παρεπόμενο της κίνησης στον χώρο, η οργάνωση του χώρου συμμετέχει όχι μόνο στην αναπαραγωγή αλλά και στην παράγωγή των ανθρώπινων σχέσεων».⁸⁸

Έχοντας γίνει λοιπόν, κομμάτι των βιωμάτων μας, οι υλοποιημένοι λόγοι αποκτούν δεδομένη αξία, ενώ η φερόμενη ορθότητά τους ισχυροποιείται όσο επαληθεύεται από τις εμπειρίες. Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα πως ο σχεδιασμός του χώρου συμβάλλει ενεργά στην κοινωνική εκπαίδευση, καθώς μετασχηματίζει τις ιδέες σε χωρικά γεγονότα διαπλάθοντας έτσι πολύ πιο έντονα τη συνείδηση απ' ότι η διάλεκτος.

Έως τώρα είδαμε το αρχιτεκτονικό έργο ως όργανο εδραίωσης της κοινωνικής πραγματικότητας, στη συνέχεια θα ερευνήσουμε το εύρος του εκπαιδευτικού του χαρακτήρα μέσα στο οποίο θα αναζητήσουμε στηρίγματα για πραγμάτωση του κριτικού στοχασμού. Πρέπει να επισημάνουμε εξάλλου, πως η παρουσία και η κίνησή μας στον χώρο παρά τους περιορισμούς που επιβάλλουν οι πολιτισμικοί κανόνες, έχουν συνήθως μεγάλα περιθώρια ελευθερίας⁸⁹, τα οποία όμως δε γίνονται επαρκώς εκμεταλλεύσιμα,

88. Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σελ. 199

89. Στο ίδιο, σελ 177

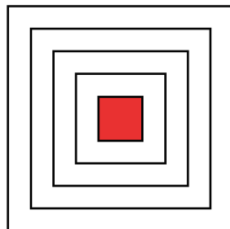
καθότι ο άνθρωπος δυσκολεύεται να αποσπαστεί από τις καθιερωμένες κατηγορίες της κοινής ζωής.

Πώς μπορούν όμως τα περιθώρια ελευθερίας του χώρου να γίνουν ορατά στο άτομο που τα αγνοεί υπό το βάρος της συνήθειας;

Σε προηγούμενο κεφάλαιο αναφέραμε πως ο χώρος στην ουσία, γίνεται αντιληπτός μέσα από τις σχέσεις των πραγμάτων. Η κατανόηση του χώρου όμως, σύμφωνα με τον Piaget δεν αρκείται στην απλή παρατήρηση, αλλά απαιτεί την εμπλοκή του ατόμου με τα πράγματα. Η συνολική αντίληψη του χώρου δηλαδή, *συνυφαίνεται με την αντίληψη της κίνησης και της αλληλεπίδρασής μας με τα αντικείμενα* διότι οι εμπειρίες είναι πλουσιότερες σε ερεθίσματα.⁹⁰

Αφού λοιπόν το πεδίο δυνατοτήτων του χώρου αποκαλύπτεται μέσα από τις ενέργειές μας σε σχέση με αυτόν, πρέπει ο σχεδιασμός να εμφανίσει τις ποιότητες εκείνες των οποίων η αλληλεπίδραση με τον άνθρωπο θα επιτρέψει όχι πλέον την αναπαραγωγή αλλά την παραγωγή νοήματος.

Όπως η διάλεκτος εφευρίσκει μεθόδους για να εμφανίσει το πλεόνασμα του κόσμου που της διαφεύγει, παρά την πίεση των συμβάσεων⁹¹, έτσι και η αρχιτεκτονική ως επικοινωνιακό μέσο μπορεί να οικοδομήσει νοήματα απορρέοντα από τη διερεύνηση της δυνατότητας μετασχηματισμού και όχι από την τυπολογική παγιοποίηση.⁹²

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο επέρχεται ο μετασχηματισμός νοημάτων, θα επιστρέψουμε στο πεδίο της λεκτικής επικοινωνίας για να γνωρίσουμε εκείνη τη μέθοδο προσέγγισης των νοηματικών σχέσεων που αποδυναμώνει την ισχύ των πολιτισμικών συνηθειών.

90. Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σελ. 168

91. Στο ίδιο, σελ. 46

92. Στο ίδιο, σελ. 95

2ο ΜΕΡΟΣ

ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΗ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ///

Έως τώρα ψηλαφήσαμε το κοινωνικό και το αρχιτεκτονικό περιβάλλον, ανιχνεύοντας παράλληλα τις μεταξύ τους διασυνδέσεις και αλληλεπιδράσεις. Έχοντας κατανοήσει τη δομή του φαινομένου, στρέφουμε το ενδιαφέρον μας στους παράγοντες αποσταθεροποίησής του, καθώς επιζητούμε μηχανισμούς ανανέωσης του υβριδικού συστήματος. Για τον λόγο αυτό, στις επόμενες ενότητες θα αναζητήσουμε τα ερεθίσματα εκείνα που βοηθούν τη συνείδηση να αποδεσμευτεί από τα πολιτισμικά υποδείγματα .

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας αυτή ασχολούμαστε με τη διαδικασία μετατροπής των γνωστικών σχηματισμών, παρακολουθώντας το πως μια αλλαγή συντελείται σε ατομικό επίπεδο, πορεύεται μέσα από τις σχέσεις και καταλήγει στον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ισορροπιών. Για τον σκοπό αυτό μελετάμε στην αρχή τους παράγοντες αλλαγής μέσα από τη θεωρία του Ζακ Λακάν, ενώ στη συνέχεια παρακολουθούμε την εξέλιξη τους στο συλλογικό επίπεδο με τη βοήθεια των Ερνέστο Λακλάου και Μισέλ Φουκώ (M.Foucault).

Το “αντικείμενο μικρό α” _

Όπως είδαμε στο πρώτο μέρος, η ιστορική ζωή εδράζεται στην εξαγωγή των φαντασιακών σημασιών από το «αντικείμενο μικρό α» το οποίο ενυπάρχει σε όλες τις κοινωνικές δομές ως μηχανισμός που παράγει κάθε σχηματισμό, ανατροπή και ανασύσταση των δομών αυτών.⁹³

Το «μικρό α» ωθεί κάθε κοινωνική έκφραση και σχηματισμό στα δίκτυα μιας διαρκούς ανασφάλειας με κάθε προσπάθεια περιχαράκωσης του *πραγματικού*. Αυτού του πραγματικού που δε μπορεί να συλληφθεί, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η σταθεροποίησή του ως μια γενική και διαχρονική σταθερά. Αντίθετα μάλιστα παραμένει αιωνίως ιδιαίτερο και στιγμιαίο, *λειτουργώντας ως μόνιμη εστία αντιστάσεων και αναχαιτίσεων*, προλειαινώντας το έδαφος για ανατρεπτικές/δημιουργικές αναλαμπές.⁹⁴

Κατ’ επέκταση, οι ταυτότητες και τα νοήματα που παράγονται από τη συνάρθρωση δεν έχουν καμιά δεδομένη ουσία εκ των προτέρων, *δεν εμπεριέχουν κανένα κρυφό νόημα και δεν μπορούν να σταθεροποιηθούν οριστικά*.

Καταλήγουμε, λοιπόν, πως οι οντότητες αυτές είναι *ενδεχομενικά* κατασκευασμένες και με σχετικό χαρακτήρα.⁹⁵

93. Παντελαίου Τόνια, *Το «αντικείμενο μικρό α» και κοινωνική θεωρία, Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, Τεύχος 3, Ιούλιος 2008 ,σελ.88

94. *Στο ίδιο*, σελ.90

95. Laclau Ernesto, Mouffe Chantal, *Hegemony and Social Strategy, Towards a Radical Democratic Politics*, Verso, Λονδίνο 1990,σελ.112

Με τον όρο *ενδεχομενικότητα* ο Λακλάου δηλώνει την αδυναμία της απόλυτης καθήλωσης των σχέσεων και των ταυτοτήτων, με αποτέλεσμα να μην καθίσταται δυνατή η σύσταση μιας αντικειμενικότητας σε μια και μοναδική απόλυτη αρχή. Όπως αναφέρει, «ενδεχομενικό είναι κάτι του οποίου η ουσία δε συνεπάγεται την ύπαρξη», εννοώντας πως η υπόστασή του καθορίζεται από εξωτερικές, ως προς αυτό, συνθήκες.⁹⁶

Παρόλο που κρίνεται αδύνατη η ολική καθήλωση του νοήματος, μπορούμε να πετύχουμε μια μερική καθήλωση που είναι απαραίτητη για την ροή και την κίνηση των διαφορών⁹⁵. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να εντοπίζεται στο πεδίο της αναπαράστασης ένα *περίσσευμα νοήματος*⁹⁷ που διαφεύγει του λόγου, δεν τιθασεύεται αλλά ταυτόχρονα συνιστά θεμελιακό στοιχείο του. Είναι το *ρηματικό έξωθεν*⁹⁸ και συνιστά κίνδυνο υπονόμησης του λόγου, διαστρέφοντας το αντικείμενο.

Το γεγονός αυτό επισημαίνει την αδυναμία της κοινωνίας να σταθεροποιηθεί και να κλείσει ως σχήμα, καθώς η πληρότητα του κοινωνικού συνόλου «{...}θα παρουσιάζεται πάντα μέσα από την παρουσία της απουσίας της.»⁹⁹

Η έλλειψη της πληρότητας λοιπόν, είναι το μεγάλο αγκάθι του κοινωνικού πεδίου που προσπαθεί ανεπιτυχώς να το αποβάλλει μέσω των διάφορων πρακτικών.

96. Laclau Ernesto, *Για την Επανάσταση της Εποχής μας. Κοινωνική Εξάρθρωση, Ηγεμονία και Ριζοσπαστική Δημοκρατία*, εισαγωγή – επιμέλεια – μετάφραση: Σταυρακάκης Γιάννης, Νήσος, Αθήνα 1997, σελ.77

97. Στο ίδιο, σελ.179

98. Στο ίδιο, σελ.252

99. Laclau Ernesto, *Emancipations*, Verso, Λονδίνο 2007, σελ.53

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ///

Ανταγωνισμός Λόγων _

Αν και η πληρότητα του κοινωνικού συνόλου είναι αδύνατη, όπως είδαμε πραγματοποιούνται συνεχώς προσπάθειες για να κατακτηθεί. Συνεπώς, η απαλοιφή αυτής της έλλειψης τίθεται ως αδύνατο ιδανικό βάση του οποίου οργανώνεται ο κοινωνικός ιστός ως απόρροια ενδεχομενικής κατασκευής.

Σε αυτό το σημείο εμφανίζεται η έννοια του ανταγωνισμού λόγων που αντικατοπτρίζει μια σχέση της οποίας η μία πλευρά είναι η άρνηση της άλλης¹⁰⁰ συμπληρώνοντας πως «ο ανταγωνισμός προϋποθέτει το πεδίο της συνάρθρωσης στην πάλη ανάμεσα σε ήδη συγκροτημένες φανταστικές και συμβολικές κατασκευές».¹⁰¹

Ο ανταγωνισμός των λόγων διαφαίνεται μέσα από τις σχέσεις εξουσίας των ατόμων καθότι η γνώση - ως φανταστική κατασκευή - είναι η εξουσία να καθορίζουμε τους άλλους, σύμφωνα με τον Μισέλ Φουκώ(M.Foucault).¹⁰²

Κατά τα λεγόμενά του, οι άνθρωποι υποτάσσονται στην παραγωγή αλήθειας¹⁰³ μέσω εξουσίας, ενώ παράλληλα δεν μπορούν να ασκήσουν εξουσία παρά μόνο μέσα από την

100. Laclau Ernesto, *Πολιτική και Ιδεολογία στη Μαρξιστική Θεωρία, Καπιταλισμός – Φασισμός – Λαϊκισμός*, μετάφραση – επιμέλεια: Αναστάσης Γρηγόρης, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη, 1983, σελ.229

101. Σταυρακάκης Γιάννης, «Εξουσιαστική Τάξη και Καταναλωτική Κουλτούρα στον Ύστερο Καπιταλισμό: Η Απόλαυση ως Μηχανισμός Ελέγχου» στο *Σύγχρονοι Μηχανισμοί Βίας και Καταπίεσης*, Σχολή Μωραΐτη, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2006, σελ 33

102. <http://plato.stanford.edu/entries/foucault/#3.3>, 10 Ιουνίου 2013

103. Ο Φουκώ ορίζει την αλήθεια ως «το σύνολο των κανόνων σύμφωνα με τους οποίους χωρίζεται το αληθές από το ψευδές και αποδίδονται ειδικά αποτελέσματα εξουσίας στο αληθές. {...} Πρέπει να εννοηθεί σαν ένα σύστημα τακτοποιημένων τρόπων ενέργειας για την παραγωγή, ρύθμιση, διανομή, κυκλοφορία και λειτουργία των αποφάνσεων». Foucault Michel, *Η Μικροφυσική της Εξουσίας*, Μετάφραση: Τρουλινού Λίλα, Ύψιλον, Αθήνα, 1991, σελ.35-36

κατασκευή της αλήθειας. Μέσα από τις σχέσεις αυτές λοιπόν, οι διαφορετικοί λόγοι έρχονται σε σύγκρουση διαταράσσοντας τις ισορροπίες.

Για τον Φουκώ, οι σχέσεις εξουσίας δεν ορίζονται ούτε ως ανοιχτή αντιπαράθεση δύο αντιπάλων, ούτε ως υποταγή του ενός στον άλλον ¹⁰⁴. Τα φαινόμενα αυτά βρίσκονται απλώς στα όρια της εξουσίας, αποτελούν τις ακραίες μορφές της που εμφανίζονται καθώς η σχέση αυτή προσπαθεί να μετατραπεί σε κατάσταση ηγεμονίας. ¹⁰⁵

Εξηγεί πως, η εξουσία εκφράζεται καλύτερα με τη μορφή μιας αλυσίδας, «μιας οργανωμένης, ιεραρχικής, συντονισμένης συστάδας σχέσεων»¹⁰⁶, ενώ τα άτομα κυκλοφορούν στο εσωτερικό της, έχοντας τη δυνατότητα να την αμφισβητήσουν και μέσα από πρακτικές ελευθερίας - δηλαδή μέσω ανταγωνισμού λόγων - να οδηγήσουν σε νέα πεδία σχέσεων εξουσίας. ¹⁰⁷

Έτσι λοιπόν, το σχεσιακό σύστημα χαρακτηρίζεται παραγωγικό, ¹⁰⁵ καθ' ότι ευμετάβλητο και αναστρέψιμο, ενώ οι άνθρωποι δεν αποτελούν τα σημεία εφαρμογής της εξουσίας, αντίθετα μάλιστα, λογίζονται ως φορείς και στοιχεία άρθρωσής της, μέσα από την πρακτική διατήρησης σημείων ανυποταξίας. ¹⁰⁸

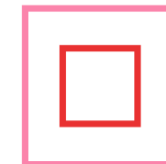
104. Foucault Michel, *To Μάτι της Εξουσίας*, μετάφραση: Μπέτζελος Τάσος, Βάνιας, Αθήνα 2008,σελ 371

105. Howarth David, *Discourse*, Open University Press, Μπάκιγχαμ 2000 (Howarth David, *Η Έννοια του Λόγου*, μετάφραση: Καναούτη Σοφία – επιμέλεια: Σταυρακάκης Γιάννης, Πολύτροπον, Αθήνα,2008, σελ. 74

106. Foucault Michel, *To Μάτι της Εξουσίας*, μετάφραση: Μπέτζελος Τάσος, Βάνιας, Αθήνα, 2008, σελ 136

107.Lukes Steven, *Εξουσία: Μια Ριζοσπαστική Θεώρηση*, μετάφραση: Καϊτατζή –Γουίτλοκ Σοφία, Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ. 187

108. Foucault Michel, *To Μάτι της Εξουσίας*, μετάφραση: Μπέτζελος Τάσος, Βάνιας, Αθήνα, 2008, σελ 371

Αντιθέτως, όταν οι σχέσεις εξουσίας γίνουν στατικές, δηλαδή ο ανταγωνισμός των λόγων επιλύεται, προκύπτει *κατάσταση κυριαρχίας*.

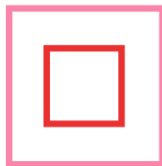
Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Φουκώ: «όταν ένα άτομο ή μια κοινωνική ομάδα καταφέρνουν να παγιώσουν ένα πεδίο σχέσεων εξουσίας, να τις καθηλώσουν ή να τις σταθεροποιήσουν και να εμποδίσουν κάθε αντιστρεψιμότητα της κίνησης{...}, τότε βρισκόμαστε ενώπιον αυτού που μπορεί να ονομαστεί *κατάσταση κυριαρχίας*.»¹⁰⁹

Κατά συνέπεια, διαφορετικές πρακτικές ανταγωνίζονται με σκοπό να επικρατήσει μια εξ αυτών, η οποία θα σταθεροποιήσει το *καθεστώς αλήθειας*¹¹⁰ που χρειάζεται για να παγιωθούν οι νέες κοινωνικές ιεραρχίες.¹¹¹

Οι Λακλάου και Μούφ υποστηρίζουν ότι οι ανταγωνισμοί αποτελούν τους όρους και τα όρια στην εδραίωση κάθε *αντικειμενικότητας ή λόγου*¹¹². Πράγματι, η σημασία του ανταγωνισμού φαίνεται από το γεγονός ότι οι νόμοι της ιστορίας, οι καθολικοί κοινωνικοί παράγοντες καθώς επίσης η πάλη των τάξεων και η επαναστατική δράση, δεν θα υπήρχαν χωρίς αυτόν.

Οι ανταγωνιστικές δυνάμεις, λοιπόν, είναι υπεύθυνες για την εγγενή στιγμή της διάλυσης κάθε συνάρθρωσης, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα εμφάνισης νέων λόγων εξε-

109. Foucault Michel, *Το Μάτι της Εξουσίας*, Μετάφραση: Μπέτζελος Τάσος, Βάνιας, Αθήνα 2008, σελ 356

110. Foucault Michel, *Η Μικροφυσική της Εξουσίας*, Μετάφραση: Τρουλινού Λίλα, Ύψιλον, Αθήνα, 1991, σελ. 34 - 36

111. Howarth David, *Discourse*, Open University Press, Μπάκιγγαμ 2000 (Howarth David, *Η Έννοια του Λόγου*, Μετάφραση: Κανασούτη Σοφία – Επιμέλεια Σταυρακάκης Γιάννης, Πολύτροπον, Αθήνα 2008, σελ. 110-111

112. A. Avgitidou & E. Koukou, “The Defender of Contingency: An Interview with ErnestoLaclau”, Τεύχος 5, 2008, *Intellectum*, σελ 89

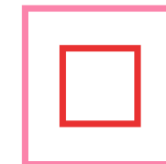
λίσσοντας έτσι την κοινωνική πραγματικότητα.¹¹³

Συνοψίζοντας τα παραπάνω θα λέγαμε πως η αλλαγή των νοηματικών σχηματισμών που επέρχεται χάρη στο «μικρό α», προοδευτικά εκδηλώνεται ως ανταγωνισμός λόγων που πυροδοτεί τις σχέσεις εξουσίας μιας κοινωνίας, οδηγώντας τη σε νέες ισορροπίες.

Έχοντας περιγράψει τον μηχανισμό ανάπτυξης της κοινωνικής πραγματικότητας καθώς και τις λαβές μεταβολής της, το ενδιαφέρον στρέφεται τώρα στην ιστορία, για αναζήτηση πρακτικών που εκφράζουν την προσπάθεια διατήρησης του δυνητικού χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων.

113. Σταυρακάκης Γιάννης, «Εξουσιαστική Τάξη και Καταναλωτική Κουλτούρα στον Ύστερο Καπιταλισμό: Η Απόλαση ως Μηχανισμός Ελέγχου» στο Σύγχρονοι Μηχανισμοί Βίας και Καταπίεσης, Σχολή Μωραΐτη. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2006, σελ 34 -35

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΝΕΩΝ ΛΟΓΩΝ ///

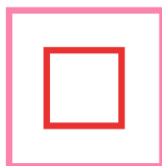
Σχολή της Φρανκφούρτης _

Στη σύγχρονη ιστορία υπάρχουν αναμφίβολα αρκετές περιπτώσεις συλλογικών δράσεων που στόχευαν στην αναθεώρηση των κοινωνικών δομών. Οι δράσεις αυτές εκφράζονταν είτε μέσω της αντίστασης στις μεθόδους των καθεστώτων εξουσίας, είτε μέσω δημιουργίας νέων λόγων και την επιδίωξη της εφαρμογής τους.

Εδώ θα μας απασχολήσουν τα ιστορικά φαινόμενα του δεύτερου σκέλους, καθώς μέσα από αυτά θα λέγαμε πως αναδύονται συλλογισμοί που επηρεάζουν δέσμες επιστημών και διαμορφώνουν ριζοσπαστικές πρακτικές.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα όσων αναφέραμε, αποτελεί η Κριτική θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης.

Η ιστορία της Κριτικής Θεωρίας αρχίζει με την ίδρυση του Ινστιτούτου για την Κοινωνική έρευνα στο Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης το 1923. Στο ινστιτούτο αυτό - που έδωσε και το όνομά του στη θεωρία - συγκεντρώθηκαν όλοι όσοι αποτέλεσαν την πρώτη γενιά: Μαξ Χορκχάιμερ (Max Horkheimer), Τέοντορ Αντόρνο (Theodor Adorno), Χέμπερτ Μαρκούζε (Herbert Marcuse) και Έρικ Φρόμ (Erich Fromm) κ.α., ενώ ο κυριότερος εκπρόσωπος της δεύτερης γενιάς είναι ο Γιούργκεν Χάμπερμας (Jürgen Habermas).

Τη παρούσα θεωρία θα την παρουσιάζαμε συνοπτικά ως σύνολο θέσεων βασιζόμενο στην κοινωνική θεωρία και την μαρξική πολιτική οικονομία, που επιχειρεί να εξηγήσει τα κοινωνικά γεγονότα με βάση τις συνθήκες μέσα από τις οποίες αυτά αναδύθηκαν, αλλά και να συμβάλει στη συγκρότηση μιας εναλλακτικής κοινωνίας, αντικαθιστώντας τον καπιταλισμό και της τερατώδεις εκδοχές του που ήταν ο ναζισμός και ο φασισμός.¹¹⁴

114. http://tsakthan.blogspot.gr/2009/01/blog-post_20.html , 10 Ιουνίου 2013

Επίκεντρο, λοιπόν, της θεωρίας συνιστά «η κυριαρχία της καπιταλιστικής κοινωνίας επί των μελών της»¹¹⁵, σε σημείο που ο κόσμος εμφανίζεται σαν μια «δεύτερη φύση», αμετάβλητη και απολύτως ανεξάρτητη από την ανθρώπινη βούληση». ¹¹⁶

Καταλυτικής σημασίας παράμετρος θεωρείται το σύστημα αξιών της κοινωνίας το οποίο παρουσιάζεται ως *πραγματικό και αυθύπαρκτο* δίχως την ανάγκη εμπειρικής απόδειξης.

Σύμφωνα με τον Χορκχάιμερ η υποταγή στην λογική της αυτοσυντηρήσης και η ειδωλοποίηση της προόδου μετέτρεψαν την ελπίδα για αυτοπραγμάτωση σε ουτοπία επιβάλλοντας τη στείρα μίμηση. Μπροστά στο ιδεώδες της παραγωγικότητας υποτάσσονται οι ατομικές εντάσεις, καθώς και η παραμικρή λεπτομέρεια του ανθρώπινου βίου του είναι προδιαγεγραμμένη, ενώ το άτομο αισθάνεται πως συνθλίβεται και μετατρέπεται σε εκτελεστή εντολών και διεκπεραιωτή αποφάσεων.¹¹⁷

Όμως η Κριτική Θεωρία δε στέκεται στις αρνητικές πλευρές της κοινωνίας, αλλά κινείται προς τον εντοπισμό των στοιχειακών της όρων στην ολότητά τους ¹¹⁸ με σκοπό να αποκαταστήσει τις φυσικές ιδιότητες του ανθρώπου, δηλαδή την ικανότητα να μεταβάλλει το περιβάλλον του και επικοινωνεί δια της λογικής. ¹¹⁹

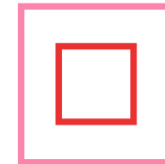
115. Craib Ian, *Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, μετάφραση: Μαριάννα Τζιαντζή Παντελής Ε. Λέκκας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ.428

116. Στο ίδιο ,σελ. 430

117. Χρόνης Νικόλαος, *Η Κριτική θεωρία κατά τον Max Horkheimer*, Καρδαμίτσα, Αθήνα ,1997, σελ.173

118. Στο ίδιο, σελ. 76

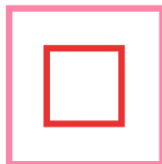
119. Craib Ian, *Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, μετάφραση: Μαριάννα Τζιαντζή Παντελής Ε.Λέκκας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ.438

Για τους θεωρητικούς της Σχολής, η κοινωνία δεν νοείται απλά ως *συμπερίληψη γεγονότων*, αντιθέτως συντελεί μια διαδικασία προσδιοριζόμενη ιστορικά και ποιούμενη από *εγγενώς αντίρροπες δυνάμεις*¹²⁰. Επομένως τόσο οι αρχές που διέπουν την κοινωνία όσο και τις εργασιακές σχέσεις είναι υποτάξιμες στον άνθρωπο και συνεπώς μεταβλητές. Άρα η έννοια του αντικειμενικού, του μη κυριαρχούμενου από τον άνθρωπο, έχει αυθαιρέτως διευρυνθεί στο κοινωνικό γίνεσθαι¹²¹ συγκροτώντας μεγάλες αλήθειες.

*«Μια μεγάλη αλήθεια όμως δεν πρέπει να λατρεύεται αλλά να κρίνεται».*¹²²

Για τον λόγο αυτό δεν αναζητά βελτιωτικές ρυθμίσεις καθώς γνωρίζει ότι αυτές προάγουν τις κυρίαρχες ταξικές αρχές, αντιθέτως *«επιδιώκει να αφυπνίσει τον άνθρωπο και να τον οδηγήσει στην αυτοσυνειδησία, {...} για την δημιουργία πραγματικά ορθολογικών συνθηκών βίου»*¹²³. Ο Χορκχάιμερ τονίζει την ικανότητα του ανθρώπου να στοχάζεται, να προβαίνει δηλαδή στη γενετική σύλληψη και την κριτική θεώρηση των φαινομένων, με συνέπεια να φανερώνονται οι ατέλειες των συνολικών γνώσεων που επιχειρούν να επιβληθούν. Για να επικρατήσει η αλήθεια πρέπει να αποδομηθούν τα ερείσματα της αναλήθειας που κατασκευάστηκαν από τη νόηση εξαναγκασμένη να λειτουργεί αντίθετα από τη φύση της, φερόμενη ως *«δημιουργός ειδώλων και ψευδαισθήσεων»*¹²⁴. Ο Αντόρνο μάλιστα υποστηρίζει πως η προσέγγιση της αλήθειας γίνεται εφικτή μέσα από τα άδηλα μονοπάτια της προσωπικής εμπειρίας, όπου δεν εμφιλοχωρεί το καθεστώς της σύγχρονης κοινωνίας και σκέψης.¹²⁵

120. Χρόνης Νικόλαος, *Η Κριτική θεωρία κατά τον Max Horkheimer*, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1997, σελ.23

121. Στο ίδιο, σελ.95

122. Στο ίδιο, σελ.93

123. Στο ίδιο, σελ.76

124. Στο ίδιο, σελ. 90- 91

125. Craib Ian, *Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, μετάφραση: Μαριάννα Τζιαντζή Παντελής Ε. Λέκκας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ.439

Όταν ο άνθρωπος αγωνίζεται για την αυτοπραγμάτωσή του, οι ενέργειές του δεν είναι επακόλουθο κάποιας υπόδειξης, αλλά αυθόρμητης πρωτοβουλίας που απορρέει από δημιουργικότητα που αναπτύσσει.¹²⁶

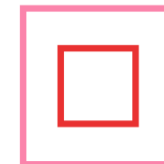
Ωστόσο, η εξέλιξη της κοινωνικής πραγματικότητας διέψευσε τις προσδοκίες των εκπροσώπων της κριτικής θεωρίας με τον χειρότερο τρόπο. Η δεκαετία του '40 με τις φρικωδίες του ναζισμού και του Παγκόσμιου Πολέμου οδηγούσε αναπόδραστα στην ιστοριοφιλοσοφική απαισιοδοξία των μελών της Σχολής¹²⁷ δεχόμενοι παράλληλα τα πυρά των επικριτών τους που υποστήριζαν ότι η θεωρία αυτή συνιστά «μια ρομαντική και ελιτίστικη κριτική της μαζικής κουλτούρας καλυπτόμενη από ένα νεομαρξιστικό μανδύα»¹²⁸. Έχοντας χάσει κάθε ελπίδα για την πρακτική εφαρμογή της, η Κριτική θεωρία γίνεται *ρεφορμιστική και πραγματιστική*, προσβλέποντας σε μερικές βελτιώσεις της κοινωνικής πραγματικότητας.

Ο προβληματισμός αυτός αποτέλεσε την αφετηρία αναθεωρητικών συλλογισμών της δεύτερης γενιάς της Σχολής που οδήγησαν στον επαναπροσδιορισμό των θέσεων και των προτάσεων της θεωρίας.¹²⁷

126. Χρόνης Νικόλαος, *Η Κριτική θεωρία κατά τον Max Horkheimer*, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1997, σελ.171

127. http://www.ardin.gr/?q=node/659#_ftn4, 10 Ιουνίου 2013

128. http://tsakthan.blogspot.gr/2009/01/blog-post_20.html, 10 Ιουνίου 2013

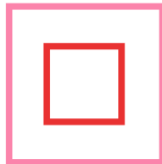
Γιούργκεν Χάμπερμας _

Ένας από τους σπουδαιότερους σταθμούς της προσπάθειας για αναθεώρηση της Κριτικής θεωρίας είναι το έργο του Γιούργκεν Χάμπερμας (J.Habermas) μέσα από το οποίο θα ερευνήσουμε τους παράγοντες που επιτρέπουν στον άνθρωπο να μεταβάλλει το περιβάλλον του.

Στο έργο του διακρίνονται δύο ιδιαίτερες ικανότητες του ανθρώπου: η εργασία και η γλώσσα, βάση των οποίων παράγονται διάφορα είδη γνώσεων. Η εργασία οδηγεί στο «τεχνικό ενδιαφέρον», δηλαδή το ενδιαφέρον για τη γνώση των λειτουργιών του φυσικού κόσμου με στόχο να ελέγχονται και να χρησιμοποιούνται προς ίδιον όφελος.

Αντίθετα με τις θέσεις των προκατόχων του που θεωρούν επιβλαβή τη συγκεκριμένη μορφή γνώσης, για τον Χάμπερμας το πρόβλημα δεν εντοπίζεται στη φύση των τεχνικών γνώσεων, αλλά στην προτεραιότητα που έχουν αποκτήσει στις σύγχρονες κοινωνίες έναντι άλλων μορφών γνώσης.

Παράλληλα, από τη γλώσσα προέρχεται το «πρακτικό ενδιαφέρον» που αφορά τα πρίσματα με τα οποία ερμηνεύουμε τις πράξεις μας, κατανοούμε τους συνανθρώπους μας και κατευθύνουμε τη δράση μας ¹²⁹. Το «πρακτικό ενδιαφέρον» αναπτύσσεται μέσα από την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων στην οποία όμως προκαλούνται συχνά στρεβλώσεις εξαιτίας των κοινωνικών δομών ¹³⁰. Με άλλα λόγια, αν και η πραγμάτωση της επικοινωνίας γίνεται εφικτή χάρη στην ύπαρξη κάποιων κανόνων, ωστόσο, όταν αυτοί οι κανόνες είναι αμετάβλητοι και παγιωμένα εξουσιαστικοί, η αλληλεπίδραση μετατρέπεται σε επιβολή προτύπων, δομώντας τις ιεραρχήσεις. ¹³¹

129. Craib Ian, *Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, μετάφραση: Μαριάννα Τζιαντζή Παντελής Ε. Λέκκας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ.478

130. Στο ίδιο, σελ.479-480

131. Κρίβας Σπύρος Α., *Παιδαγωγική επιστήμη: βασική θεματική*, Gutenberg, Αθήνα, 2002, σελ. 95- 96

Ως αντίδραση στις επικοινωνιακές συγχύσεις και τα παράγωγά τους, δημιουργείται μέσα από το πρακτικό, «το χειραφετικό ενδιαφέρον» απ' όπου αναδύονται οι κριτικές επιστήμες.

Μέσα από το πεδίο της κριτικής επιστήμης αποκαλύπτονται οι παραχαράξεις στην επικοινωνία ¹³⁰ βοηθώντας τον άνθρωπο να συνειδητοποιήσει πως το σύνολο των κανόνων και των ιεραρχήσεων δεν είναι παγιωμένα θέσφατα κατά τρόπο φυσικό, αλλά μπορούν να δεχθούν διαπραγμάτευση και μετατροπή ¹³¹. Έτσι λοιπόν, «το χειραφετικό ενδιαφέρον» αντικατοπτρίζει τη θέληση του ανθρώπου να γνωρίσει τον εαυτό του μέσω του αυτό-στοχασμού.

Σε αυτό το σημείο είναι ξεκάθαρη η ταύτιση των απόψεων του Χάμπερμας με αυτή των προκατόχων σχετικά με την απελευθερωτική δράση που εγκυμονεί η «κριτική της ιδεολογίας». Επίσης, αυξημένο ενδιαφέρον παρατηρείται στη διαδικασία θέσπισης των κανόνων της κοινωνικής ζωής, εξετάζοντας κατά πόσον μια κοινωνική ρύθμιση βασιζόμενη σε ορθολογικά επιχειρήματα και απαλλαγμένη από καταναγκασμούς, γίνεται αποδεκτή από κοινού.

Καταλήγουμε λοιπόν, στο συμπέρασμα πως η γνώση, είτε παράγεται από τη δράση είτε από την επικοινωνία, εκλαμβάνεται ως μέσο για την επίτευξη της ελευθερίας, εφόσον υπηρετεί την προσπάθεια αυτοπραγμάτωσης, γεγονός που την καθιστά συνεχώς μεταβαλλόμενη και εξελίξιμη. ¹³²

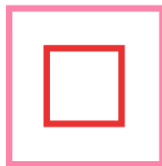
132. Craib Ian, *Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, μετάφραση: Μαριάννα Τζιαντζή Παυτελής Ε. Λέκκας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ.483-484

Η παραπάνω ανάλυση αναδεικνύει τις προθέσεις των εκπροσώπων της Σχολής να αφυπνίσουν τις συνειδήσεις των πολιτών και να ενισχύσουν πρακτικές που στοχεύουν στον μετασχηματισμό της κοινωνικής πραγματικότητας μέσω της γνώσης.

Οι θέσεις τους δεν περιορίστηκαν σε επιστημονικούς κύκλους αλλά απορροφήθηκαν από το κοινωνικό σύνολο, καθώς η δυσaréσκεια από τον τρόπο ζωής που επέβαλλε η «αναπτυγμένη βιομηχανική κοινωνία», μετουσιωνόταν σταδιακά σε κύμα αμφισβήτησης, αναζητώντας παράλληλα πιο απελευθερωτικούς λόγους για οργάνωση της κοινής ζωής. Η επιρροή της Σχολής ειδικά στα νεανικά κινήματα της εποχής ενίσχυσε τον κοινωνικό αναβρασμό ο οποίος εκδηλώθηκε με εξεγέρσεις τη δεκαετία του 1960 και σημάδεψε ανεξίτηλα τις δυτικές κοινωνίες. Αν και οι προτάσεις της δεν έτυχαν γενικής εφαρμογής, οδήγησαν ωστόσο σε πολιτισμική κοσμογονία και πυροδότησαν αμβολίες για την ποιότητα πολλών κοινωνικών λειτουργιών όπως το εκπαιδευτικό σύστημα.¹³³

Η εκπαίδευση, ως το κατεξοχήν πεδίο διαμόρφωσης συνειδήσεων, αποτέλεσε προσφορο έδαφος για την ανάπτυξη και εξέλιξη των παραπάνω απόψεων, διαμορφώνοντας έτσι το πεδίο της Χειραφετικής Παιδαγωγικής.¹³⁴

Πρόκειται για μια απελευθερωτική διαδικασία κατά την οποία το άτομο αρχίζει να συναισθάνεται τον τρόπο λειτουργίας των κοινωνικών παραγόντων που περιορίζουν την οπτική του και την αυτοδιάθεσή του, ενώ παράλληλα, ενισχύεται η τάση του για ανακάλυψη και κριτική σκέψη που θα επιφέρουν τον μετασχηματισμό των αντιλήψεών του.

133. <http://www.anixneuseis.gr/?p=9736>, 10 Ιουνίου 2013

134. Κρίβας Σπύρος Α., *Παιδαγωγική επιστήμη : βασική θεματική*, Gutenberg, Αθήνα, 2002, σελ. 98

Η εκπαίδευση ως εργαλείο κοινωνικού μετασχηματισμού _

Κεντρική φυσιογνωμία στο χώρο της χειραφετικής παιδαγωγικής είναι ο Πάουλο Φρέιρε (P. Freire), για τον οποίο δεν υπάρχει ουδέτερη εκπαίδευση, καθώς η εκπαιδευτική μέθοδος μπορεί να λειτουργεί είτε με στόχο την υποταγή του ανθρώπου είτε την απελευθέρωσή του .¹³⁵

Σύμφωνα με τη θεωρία του για την ανθρώπινη συνείδηση, η κοινωνική απελευθέρωση προαπαιτεί την απελευθέρωση του ατόμου, η οποία αποκτιέται μέσω της σταδιακής επέκτασης της συνειδητοποίησής του προς την κοινωνία που τον περιβάλλει. Με τον τρόπο αυτό αναπτύσσεται σταδιακά η κριτική συνειδητοποίησή που επιφέρει κλονισμό των ιδεολογικών θεμελίων των κοινωνικών καταστάσεων.¹³⁶

Συνεπώς, η διδασκαλία αποτελεί μια πολιτική διαδικασία που οφείλει να διέπεται από δημοκρατικές αξίες προκειμένου να αποφευχθεί η εξάρτηση από τη διδασκαλιακή αρχή. Είναι απαραίτητο ο δάσκαλος να μάθει σχετικά (και από) τον μαθητή έτσι ώστε η γνώση να κατασκευαστεί με τρόπους που έχουν νόημα για τον μαθητή.¹³⁷

Η γνώση είναι κοινωνικό κατασκεύασμα που παράγεται από κοινές πρακτικές των υποκειμένων χωρίς όμως να υποτιμάται η ατομική διάσταση. Με άλλα λόγια, η λειτουργία της σκέψης δεν περιορίζεται στη σχέση «σκεπτόμενο υποκείμενο – αντικείμε-

135. Φρέιρε Πάουλο, *Πολιτιστική Δράση για την Κατάκτηση της Ελευθερίας*, μετάφραση: Σωτήρης Τσάμης, Καστανιώτη, Αθήνα 1977, σελ. 11-12

136. Elias, L. J. & Sh. B. Merriam *Philosophical foundations of adult education*, KriegerPublishing Company, Florida, 2005, σελ. 155-157

137. Freire Paulo, *Teachers as cultural workers : letters to those who dare teach*, μετάφραση: Donaldo Macedo, Dale Koike ,Alexandre Oliveira, Westview Press, Boulder Colo, 2005, σελ 90

μενο μελέτης», καθώς περιλαμβάνονται σε αυτή και άλλα σκεπτόμενα υποκείμενα.¹³⁸

Ο Φρέιρε τονίζει πως αντιμετωπίζουμε λανθασμένα το εκπαιδευτικό σύστημα ως τράπεζα, ως μεγάλο χώρο αποθήκευσης δεδομένων, όπου οι μαθητές έρχονται να κάνουν ανάληψη των γνώσεων που χρειάζονται για τη ζωή.

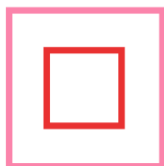
Αντιθέτως οι γνώσεις δεν θεωρούνται εμπόρευμα που δίδεται από τους δασκάλους στους μαθητές, διότι τα παιδιά οικοδομούν τις γνώσεις πάνω σε άλλες που ήδη κατέχουν. Κατά συνέπεια η διδασκαλία δεν συνιστά μια μέθοδο μεταφοράς δεδομένων από το δάσκαλο στο μαθητή, αλλά μια κριτική ανάγνωση και κατανόηση της πραγματικότητας.¹³⁹

Η εκπαίδευση λοιπόν, στοχεύει στην έγερση της συναίσθησης των μαθητών ώστε να γίνουν υποκείμενα και όχι αντικείμενα του κόσμου, καλλιεργώντας τη δημοκρατική σκέψη και ενθαρρύνοντας τη συνεχή αμφισβήτηση.¹⁴⁰

Οι θέσεις του Φρέιρε δεν έμειναν σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά είχαν την ευκαιρία να εφαρμοστούν σε σχολικά προγράμματα ενός Δήμου της Βραζιλίας.

Συγκεκριμένα, το 1989, μετά τις Δημοτικές εκλογές στο Sao Paulo όπου επικράτησε η Luisa Erundina (υποστηριζόμενη από το Κόμμα των Εργαζομένων) πραγματοποιήθηκε μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση την τελική ευθύνη της οποίας έφερε ο Φρέιρε, ως νέος Γραμματέας του Δήμου για την εκπαίδευση. Το εγχείρημα παρουσίαζε αυξημένο πρακτικό ενδιαφέρον διότι αναφερόταν σε ένα μεγάλο αριθμό ατόμων (700.000 μαθητές και 33.000 δάσκαλοι σε 650 σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης).

Σύμφωνα με μια αποτίμηση των αποτελεσμάτων της τετράχρονης σχολικής μεταρρύθμισης, παρουσιάστηκε αύξηση των μαθητών του δημόσιου σχολικού συστήματος κατά 15,59% (σε απόλυτους αριθμούς 120.358 μαθητές) συγκριτικά με το 1988.

138. Freire Paulo, *Teachers as cultural workers: letters to those who dare teach*, μετάφραση: Donald Macedo, Dale Koike, Alexandre Oliveira, Westview Press, Boulder Colo, 2005, σελ 92

139. Στο ίδιο, σελ. 22

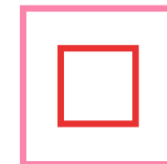
140. Στο ίδιο, σελ. 1

Επιπρόσθετα, η αναμόρφωση του εκπαιδευτικού προγράμματος εκτιμάται ότι οδήγησε 45.000 μαθητές του Sao Paulo να αποφύγουν τη στασιμότητα, ενώ παράλληλα το ποσοστό αποτυχίας των μαθητών του Δήμου μειώθηκε στο 22% τη στιγμή που το μέσο ποσοστό στη Βραζιλία άγγιζε το 50%. Ακόμα, το ποσοστό της σχολικής διαρροής έφθασε στο 5% το 1992, που καταγράφηκε ως ένα από τα μικρότερα στον κόσμο.

Τα παραπάνω αποτελέσματα φανερώνουν πως οι παιδαγωγικές προτάσεις του Φρέιρε είναι ικανές, όχι μόνο να συγκροτήσουν τη βάση μιας έμπρακτης κριτικής για την ιδεολογική λειτουργία του επίσημου σχολικού συστήματος, αλλά να κατευθύνουν επίσης, τον μετασχηματισμό του προγράμματος προς την άμβλυνση της εκπαιδευτικής λειτουργίας σε βάρος των καταπιεζόμενων και εκμεταλλευόμενων κοινωνικών στρωμάτων.¹⁴¹

Η επιτυχία του εγχειρήματος καθιστά σαφές πως η κριτική μάθηση αποτελεί *θύλακα μετασχηματιστικών δυνάμεων της κοινωνίας*, γεγονός που προέτρεψε αρκετούς παιδαγωγούς να διευρύνουν τη διαδικασία αυτή στο σύνολο των ενηλίκων, προσδοκώντας μεγαλύτερες αλλαγές στις κοινωνικές δομές.

141.<http://www.alfavita.gr/old/443>, 10 Ιουνίου 2013

ΧΕΙΡΑΦΕΤΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ ///

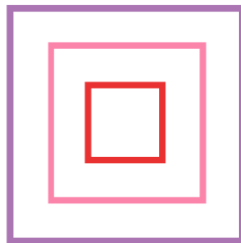
Ενήλικη μάθηση _

Ήδη από τη δεκαετία του 1960, υπήρξαν προσπάθειες ανάδειξης της εκπαίδευσης ενηλίκων ως πεδίο επιστημονικών προσεγγίσεων και παιδαγωγικών πρακτικών. Οι θεμελιωτές της θεωρίας, επιχείρησαν να αποδείξουν ότι οι ενήλικοι μαθαίνουν με διαφορετικό τρόπο από τους ανήλικους καθώς διαθέτουν την εν δυνάμει ικανότητα του κριτικού στοχασμού.

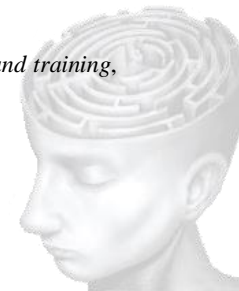
Τα τελευταία χρόνια, στο επίκεντρο των συζητήσεων για την εκπαίδευση ενηλίκων βρίσκεται έργο του Τζακ Μεζιρόου (J.Mezirow), στο οποίο παρουσιάζεται ο τρόπος δόμησης της ενήλικης μάθησης και ο προσδιορισμός των διεργασιών που επιτρέπουν τον μετασχηματισμό των πλαισίων αντίληψης και ερμηνείας των εμπειριών μας.

Στην ουσία ,η θεωρία του είναι η μεταφορά της προβληματικής της σχολής της Φρανκφούρτης στον χώρο της εκπαίδευσης ενηλίκων, υποστηρίζοντας παράλληλα πως ο κριτικός στοχασμός επί των πεποιθήσεών που έχουν εμφυτευτεί από πολιτισμικό περιβάλλον και προκαλούν συχνά δυσλειτουργικές συμπεριφορές, είναι αναγκαίος για αρμονικότερη ένταξη στην πραγματικότητα. Τονίζεται μάλιστα πως μόνο τα ενήλικα άτομα είναι ικανά για αυτήν τη διεργασία, διότι διαθέτουν *το εύρος, το βάθος και την ποικιλομορφία των βιωμάτων* που αποκτώνται με την πάροδο του χρόνου και οδηγούν στην ολοκληρωμένη επεξεργασία των εμπειριών καθώς και στην επανεξέταση των εσωτερικευμένων προτύπων και κανόνων.

Κατ' επέκταση μόνο οι ενήλικες έχουν τη δυνατότητα να συσχετίσουν πλήθος αφηρημένων εννοιών, να κατανοήσουν τις αλληλεπιδράσεις τους και να διερευνήσουν όλες τις πλευρές ενός θέματος, αντικρίζοντας έτσι τα όρια και τη σχετικότητα της γνώσης.¹⁴²

142. Albert C. Tuijnman, *International encyclopedia of adult education and training*, Pergamon Oxford , 1996, σελ.375-376

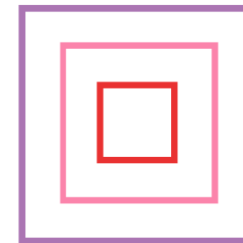
Το έργο του Μεζιρόου βασίστηκε στη διάκριση του Χάμπερμας αναφορικά με τα τρία πεδία στα οποία ο άνθρωπος αναζητά η γνώση, το τεχνικό πεδίο, το πρακτικό και το χειραφετικό. Διαπίστωσε πως οι δύο πρώτες περιοχές ενδιαφέροντος έχουν ιδιαίτερες μεθόδους αντίληψης και ερμηνείας του κόσμου με συνέπεια να απαιτούν ξεχωριστά είδη μάθησης.

Προκύπτει επομένως η εργαλειακή και η επικοινωνιακή μάθηση, ενώ η χειραφετική αντιπροσωπεύει τον μετασχηματισμό των νοητικών συνδέσεων μέσα από κριτικές και στοχαστικές επεξεργασίες που μπορούν να πραγματοποιηθούν και στις δύο πρώτες κατηγορίες μάθησης.¹⁴³

Οι γνωστικές δομές που εκπορεύονται από την εργαλειακή μάθηση είναι σύνολα προσδοκιών, παραγόμενα από *υποθετικούς συσχετισμούς ή από σχέσεις αιτίου – αποτελέσματος*¹⁴⁴. Η τροφοδοσία αυτής της διαδικασίας έγκειται στην εμφάνιση μιας προβληματικής κατάστασης που πυροδοτεί τη δημιουργία υποθετικών σχεδίων δράσης, έχοντας προβλέψει πρώτα τις συνέπειες αυτών. Στη συνέχεια ακολουθεί η δράση που στηρίζεται στην πιο εφαρμόσιμη υπόθεση και έπειτα γίνεται έλεγχος της εγκυρότητας των αποτελεσμάτων. Για παράδειγμα, θεωρούμε αυτονόητο πως θα χρειαστεί λιγότερος χρόνος για να διανύσουμε μια απόσταση, εάν τρέξουμε αντί να βαδίσουμε.

143. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2009 , σελ.63-64

144. <http://users.uoa.gr/~ivrettos/alkokkos/stoxasmos%20kai%20metasxhmatizousa%20mathisi.pdf>, 10 Ιουνίου 2013

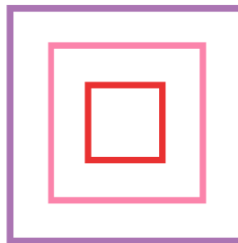

Από την επικοινωνιακή μάθηση πηγάζουν οι νοηματικοί συσχετισμοί, ύστερα από την αλληλεπίδραση με το κοινωνικό περιβάλλον, και αφορούν τις ιδέες, πεποιθήσεις, αξιολογήσεις βάση των οποίων δομούνται και ρυθμίζονται οι ανθρώπινες σχέσεις. Η διαδικασία αυτή εστιάζει κυρίως στην επίτευξη της συνοχής, δηλαδή ο άνθρωπος προσπαθεί να καταλάβει τους άλλους, καθώς και να γίνει ο ίδιος κατανοητός, χρησιμοποιώντας διάφορα μέσα επικοινωνίας. Καθημερινά το άτομο αντιμετωπίζει πράγματα που εκφέρουν κάποιο μήνυμα και οφείλει να πάρει αποφάσεις για την ποιότητά τους, ώστε να δράσει ανάλογα.

Σε αντίθεση με την εργαλειακή μάθηση, η ορθότητα της απόφασης στο πεδίο αυτό, δεν εξαρτάται από τα αποτελέσματα της πρακτικής εφαρμογής της, αλλά εντοπίζεται είτε στις προσωπικές ιδέες του καθενός, είτε στις κοινωνικές αξίες και τους ισχυρισμούς των άλλων.¹⁴⁵

Τέλος, η χειραφετική διάσταση της μάθησης δεν συγκροτεί ένα τρίτο είδος, διότι αναπτύσσεται στις δύο προαναφερθείσες περιοχές, όταν η παρελθοντική εμπειρία δεν επαρκεί για να ερμηνεύσει με συμβατό τρόπο τις νοηματικές δομές μιας καινούργιας κατάστασης.

Στο σημείο αυτό, ο Μεζιρόου διαφοροποιείται από τον Χάμπερμας, επειδή περιλαμβάνει πέραν του αυτό-στοχασμού και τον κριτικό στοχασμό ως βασικό συστατικό της διαδικασίας επαλήθευσης των νοημάτων κατά τη μάθηση.¹⁴⁶

145. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σελ.28-29

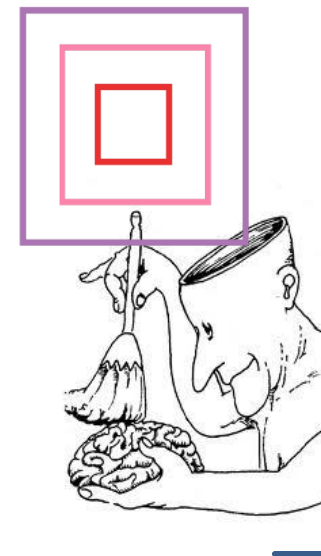
146. Στο ίδιο, σελ.35

Προκειμένου να διευκρινίσει τον ρόλο του κριτικού στοχασμού, ο Μεζιρόου αναφέρεται στον στοχασμό - όχι τον κριτικό - που καθοδηγεί την δράση του ατόμου, μέσα από την αξιολόγηση των γνωστών δυνατών τρόπων αντιμετώπισης ενός προβλήματος.

Σε αυτήν την περίπτωση στόχος είναι η άμεση δράση, ενώ αντίθετα ο κριτικός στοχασμός αφορά την επαναξιολόγηση των στοιχείων εκ των υστέρων, δηλαδή την αμφισβήτηση της προγενέστερης γνώσης.

Συνεπώς δε γίνεται λόγος για κριτική αντιμετώπιση ενός ζητήματος, αλλά για τον επαναπροσδιορισμό του.¹⁴⁷

147. <http://users.uoa.gr/~ivrettos/alkokkos/stoxasmos%20kai%20metasxhmatizousa%20mathisi.pdf>, 10 Ιουνίου 2013

Κριτικός στοχασμός _

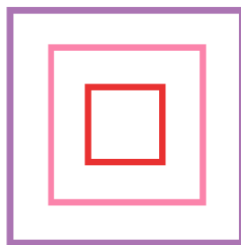
Παρακολουθώντας τη διανοητική ανάπτυξη του ανθρώπου, ο Πάουλο Φρέιρε παρατήρησε ότι τις πρώτες στιγμές συνείδησης, μέσα στην εμπειρία της καθημερινής ζωής, ο άνθρωπος εκτίθεται σε γεγονότα και πράξεις χωρίς ωστόσο να αναρωτιέται για τον λόγο ύπαρξής τους.

Καθώς αυξάνονται τα βιώματά του, η ουσία της γνώσης - η αιτία και το τι είναι - δομείται σταδιακά φτάνοντας σε μια ωριμότερη φάση όπου ο νους λειτουργεί επιστημολογικά.

Σε αυτό το στάδιο εμφανίζεται μεθοδολογική ένταση που μας ωθεί πιο κοντά στο αντικείμενο, με συνέπεια να παράγεται ένα άλλο είδος γνώσης που παρέχει ένα περιθώριο ασφαλείας στο σκεπτόμενο υποκείμενο, μια αποστασιοποίηση που δε συναντάται στο επίπεδο της κοινής λογικής.¹⁴⁸

Για να αποκτήσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τον τρόπο κατασκευής της γνώσης, θα παραθέσουμε αναλύσεις και άλλων παιδαγωγών των οποίων οι απόψεις συγκλίνουν με αυτές του Πάουλο Φρέιρε.

Αρχικά θα αναφερθούμε στην κοινωνικοκεντρική θεώρηση του Ρώσου Λεβ Βιγκοτ-σκι (Lev Vygotsky), σύμφωνα με την οποία η νοητική ανάπτυξη είναι μια διαδικασία άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορικο-κοινωνική διάσταση και το πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συντελείται.

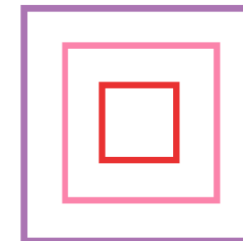
148. Freire Paulo, *Teachers as cultural workers : letters to those who dare teach*, μετάφραση: Donaldo Macedo, Dale Koike, Alexandre Oliveira, Westview Press, Boulder Colo, 2005,σελ 93

Η ανάπτυξη συντελείται όχι μόνο χάρις στον έμφυτο νοητικό εξοπλισμό κάθε ατόμου, αλλά και εξαιτίας της διαμεσολάβησης των κοινωνικών γεγονότων και των πολιτιστικών εργαλείων (όπως είναι η γλώσσα). Στη συνέχεια λαμβάνει χώρα η εσωτερική ρύθμιση των σημασιών με τις οποίες είναι φορτισμένα αυτά τα πολιτισμικά μέσα και εργαλεία, με αποτέλεσμα τα εργαλεία αυτά και οι κοινωνικές σημασίες τους όχι μόνο να διαμεσολαβούν για την πραγματοποίηση των γνωστικών διεργασιών, αλλά να εμπειρεύουν νοήματα και τρόπους σκέψης που διαμορφώνουν διαλεκτικά τις ίδιες τις νοητικές διεργασίες. Συνεπώς, η προσωπική σκέψη οικοδομείται στα θεμέλια που θέτει η κοινωνική αλληλεπικοινωνία.¹⁴⁹

Η θέση του Βιγκότσκι ότι η κοινωνική αλληλεπικοινωνία γεννά τη γνωστική εξέλιξη, διακρίνεται ευκρινώς στο σημείο που προσδιορίζει τη «ζώνη επικείμενης ανάπτυξης» ως την απόσταση μεταξύ του πραγματικού αναπτυξιακού επιπέδου - όπως αυτό καθορίζεται από την ανεξάρτητη (ατομική) επίλυση των προβλημάτων, και του επιπέδου της εν δυνάμει ανάπτυξης που αφορά την επίλυση προβλημάτων κάτω από την καθοδήγηση των ενηλίκων ή σε συνεργασία με πιο ικανούς συνομηλίκους.

Επεκτείνοντας τη θεωρία του Βιγκότσκι, ο Τζέρομ Μπρούνερ (J.S.Bruner) υποστήριξε και αυτός με τη σειρά του πως η κατανόηση και η μάθηση είναι κοινωνικές διαδικασίες, ενταγμένες σε ένα κοινωνικό πολιτισμικό και ιστορικό πλαίσιο.¹⁵⁰

Μέσα στο πλαίσιο αυτό κάθε μαθητής στηριζόμενος στις δικές του δυνάμεις προσπαθεί να εμβαθύνει στο αντικείμενο και να ανακαλύψει τις θεμελιώδεις

149. Κασσωτάκης Μιχάλης, Φλουρής Γεώργιος, *Μάθηση και Διδασκαλία*, τόμος Α, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 2003, σελ.147-148

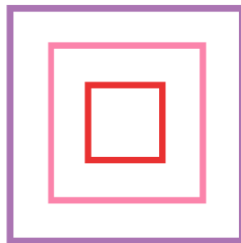
150. <http://psyepistimology.blogspot.gr/2010/05/vygotsky-lev-semyonovich-vygotsky-1896.html>
10 Ιουνίου 2013

αρχές και σχέσεις που διέπουν τα επιμέρους στοιχεία του. Έτσι αναπτύσσεται η αναλυτική σκέψη βασισμένη στις επαληθεύσεις που προσφέρουν οι εμπειρίες του ατόμου.

Όμως ο Μπρόυνερ θεωρεί πως η πνευματική εξέλιξη του μαθητή στηρίζεται παράλληλα και στην καλλιέργεια της *διαισθητικής του σκέψης*, που του επιτρέπει να πραγματοποιεί λογικά άλματα, να πρωτοτυπεί, να εφευρίσκει και γενικότερα να συλλαμβάνει ριζοσπαστικές λύσεις σε προβληματικές καταστάσεις.¹⁵¹

Σύμφωνα με τον Μεζιρόου, η διαισθητική αναζήτηση στοιχείων είναι η πρώτη αντίδρασή μας όταν συναντάμε *το ανοίκειο*. Στην προσπάθειά μας να το ερμηνεύσουμε, αφήνουμε κάποιες διορατικές σκέψεις να κατευθύνουν τη μέθοδο συλλογής των πληροφοριών. Καταφεύγουμε σε συγκρίσεις με παρελθοντικές καταστάσεις, και επιδιόμαστε σε συνδυασμούς των αναδυόμενων σχημάτων με γνωστά νοήματα. Στην περίπτωση που τα δεδομένα ενός γεγονότος δεν ταιριάζουν με το είδος των νοηματικών σχέσεων που έχουμε διαμορφώσει, τότε δημιουργούμε νέα εννοιολογικά σύνολα για να τα εντάξουμε. Έτσι, κάθε άγνωστο στοιχείο μετατρέπεται σε γνωστή δομή για την κατανόηση, την οποία μετασχηματίζουν στη συνέχεια άλλες διορατικές σκέψεις προκειμένου να δοθούν στη μνήμη πληρέστερες εικόνες.

Κινούμαστε συνεχώς μεταξύ του μερικού και συνολικού αντικειμένου που επιθυμούμε να κατανοήσουμε, ταλαντευόμαστε διαρκώς ανάμεσα στα γεγονότα και στις συνήθειές μας, ακολουθώντας τη διεργασία που ονομάζεται *«ερμηνευτικός κύκλος»*.¹⁵²

151. Τριλιανός Θανάσης Α., *Η κριτική σκέψη και η διδασκαλία της*, Τελέθριον, Αθήνα, 1997, σελ.98-99

152. <http://psyepistimology.blogspot.gr/2010/05/vygotsky-lev-semyonovich-vygotsky-1896.html>
10 Ιουνίου 2013

Με άλλα λόγια το άτομο προκειμένου να προσδώσει κάποιο νόημα στις νέες του εμπειρίες και να κατευθύνει τη δράση του, ακολουθεί το υπάρχον σύνολο προσδοκιών που διαμόρφωσαν οι παλιότερες εμπειρίες του. Χρησιμοποιούμε τις εδραιωμένες προσδοκίες για να ερμηνεύσουμε αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως τη φυσική μορφή των παραμέτρων ενός βιώματος που μέχρι τώρα δεν είχε αποσαφηνιστεί.

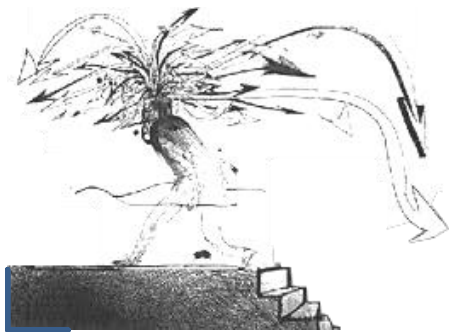
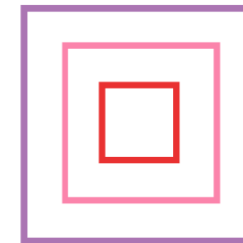
Αυτή η διαδικασία είναι κατά κύριο λόγο μηχανική, καθώς *αφομοιώνονται άκριτα* και χωρίς κανένα έλεγχο της εγκυρότητάς ιδέες και τρόποι συμπεριφοράς. Ως εκ τούτου, στα σύνολα αυτά εντοπίζονται στερεότυπα, προδιαθέσεις και πάγιες θέσεις που δύσκολα εγκαταλείπονται.

Όταν όμως το νοηματικό υπόβαθρο δεν επαρκεί για να επεξηγήσει ή οδηγεί σε αντιφάσεις και δυσμενείς καταστάσεις, τότε το άτομο οδηγείται σε γνωστική και συναισθηματική κρίση. Στο σημείο αυτό απαιτείται μετασχηματισμός νοηματικών σχέσεων που θα επιφέρει επανεκτίμηση των πλαισίων αναφοράς και των εμπειριών στη συνέχεια.

Όπως τόνισαν άλλωστε, οι Sharan Merriam και Barbara Heuer, *«όταν το σύστημα νοημάτων μπορεί να δεχτεί μια νέα εμπειρία και να την νοηματοδοτήσει επαρκώς τότε έχουμε μάθηση αλλά όχι ανάπτυξη. Μόνο όταν δε μπορούμε να δώσουμε νόημα στην εμπειρία μας ή δεν είμαστε ικανοποιημένοι και βρισκόμαστε σε σύγχυση με το νόημα που δώσαμε, μπορεί να επέλθει ανάπτυξη.»*

Με βάση αυτή την οπτική διαφοροποίησαν τη μάθηση ρουτίνας, την απλή απομνημόνευση, την ανάπτυξη δεξιοτήτων και άλλους τύπους μάθησης που απαιτούν λίγο ή καθόλου στοχασμό από αυτήν που ο κριτικός στοχασμός βρίσκεται στο κέντρο όλης της διαδικασίας.

Τόνισαν ότι η *«σπουδαιότητα της μάθησης έγκειται στο σημείο που θα επιφέρει κάποια αλλαγή στις ιδέες και στις στάσεις του ατόμου μέχρι και στην προσωπικότητα του»*.¹⁵³

153. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις* Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σελ. 85-87

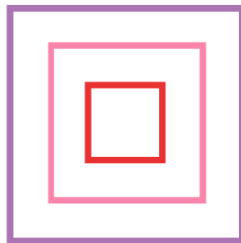
Την αφετηρία του μετασχηματισμού αποτελεί μια εμπειρία στην οποία οι υπάρχοντες νοηματικοί συσχετισμοί *εμφανίζονται ασυμβίβαστοι*. Την εμπειρία αυτή ο Μεζιρόου την ονομάζει ως «*δίλημμα που αποπροσανατολίζει*» το οποίο παρουσιάζεται συνήθως κατά τις μεταβατικές φάσεις της ζωής ενός ανθρώπου.¹⁵⁴

Ο ρόλος του εκπαιδευτή έγκειται στο να διευκολύνει τον εκπαιδευόμενο να αντιμετωπίσει το αποπροσανατολιστικό δίλημμα μέσα από την ανακάλυψη νέων οπτικών που παρέχουν πιο ολοκληρωμένα νοήματα.

Για την επίτευξή αυτού του σκοπού ο εκπαιδευτής οφείλει αρχικά να αναλογιστεί το επίπεδο ετοιμότητας του εκπαιδευόμενου να δεχτεί μετασχηματισμό νοημάτων και να τον προετοιμάσει κατάλληλα βοηθώντας τον να κατανοήσει την κατάστασή του.¹⁵⁵

Στη συνέχεια ξεκινά η διαδικασία αντίληψης και πειραματισμού, όπου ο εκπαιδευόμενος έχοντας πρόθεση να στοχαστεί κριτικά, εξετάζει πρώτα τον τρόπο θεώρησης που είχε υιοθετήσει έως τώρα απέναντι στον κόσμο, αποτιμώντας τον ρόλο και την ταυτότητά του.

Ύστερα, προβαίνει σε επανεκτιμήσεις πραγμάτων και καταστάσεων προσπαθώντας να σχηματίσει ευρύτερα πλαίσια ερμηνείας μέσα από τα οποία θα παρθούν εκείνες οι αποφάσεις που θα αναδείξουν δράσεις διαφορετικής ποιότητας¹⁵⁶. Κατά την επανεκτίμηση των πραγμάτων, το υποκείμενο ενεργεί κατά τρόπο παρόμοιο με εκείνο που θα ενεργούσε ένας επιστήμονας, επιδιόμενος δηλαδή *σε πειραματισμούς που θα τον οδηγήσουν σε γνωστικές ανακαλύψεις*.

154. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις* Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σελ. 111

155. Στο ίδιο, σελ 118

156. <http://psyepistimology.blogspot.gr/2010/05/vygotsky-lev-semyonovich-vygotsky-1896.html>, 10 Ιουνίου 2013

Η ουσία της αναθεώρησης έγκειται στο γεγονός ότι το άτομο υπερβαίνει την κοινωνικά προκαθορισμένη εμπειρία και προσεγγίζει την πραγματικότητα μέσα από προσωπική διερεύνηση των φαινομένων.

Θα λέγαμε πως ο μετασχηματισμός εννοιών παρουσιάζει πολλά κοινά με το μοντέλο της «σπειροειδούς μάθησης» του Μπρούνερ, κατά το οποίο ένα νόημα ή ζήτημα προσφέρεται μερικώς από μια συγκεκριμένη σκοπιά αρχικά αλλά στη συνέχεια το υποκείμενο επιστρέφει σε αυτό με διερευνητική διάθεση, σκοπεύοντας να το επαναπροσδιορίσει ή να το εμπλουτίσει με καινούργια στοιχεία.¹⁵⁷

Όπως άλλωστε σημειώνει και ο Πάουλο Φρέιρε, η πραγματική αντίληψη ενός αντικείμενου, δεν αφορά την απομνημόνευση της όψιμης έννοιας του αντικείμενου αυτού, αλλά την παραγωγή της γνώσης του. Για παράδειγμα, όταν ο αναγνώστης επιτυγχάνει κριτικά την κατανόηση του πράγματος για το οποίο μιλά ο συγγραφέας, τότε γίνεται *συνεργάτης του συγγραφέα* καθώς εργάζεται διαρκώς πάνω στο προκείμενο νόημα.

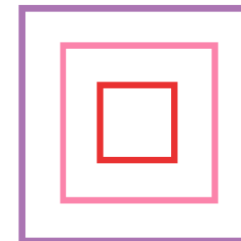
*Δηλαδή το νόημα δε βρίσκεται ακινητοποιημένο μέσα στις λέξεις, αλλά ανακατασκευάζεται συνεχώς.*¹⁵⁸

Η ανάγνωση ενός κειμένου αποτελεί μια συναλλαγή μεταξύ του αναγνώστη και του κειμένου η οποία μεσολαβεί στη συνάντηση αναγνώστη – συγγραφέα. Αναφερόμαστε σε μια σύσταση όπου ο αναγνώστης ξαναγράφει το κείμενο προσπαθώντας όμως να μην προδώσει το πνεύμα του συγγραφέα.¹⁵⁹

157. Κασσωτάκης Μιχάλης, Φλουρής Γεώργιος, *Μάθηση και Διδασκαλία*, τόμος Α, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 2003, σελ.129-130

158. Freire Paulo, *Teachers as cultural workers: letters to those who dare teach*, μετάφραση: Donaldo Macedo, Dale Koike, Alexandre Oliveira, Westview Press, Boulder Colo, 2005,σελ 31

159. Στο ίδιο, σελ. 29-30

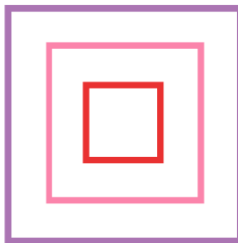

Ο κριτικός στοχασμός εν τέλει, έχει ως ζητούμενο την κατανόηση και την πρόκληση των κοινωνικών καθιερωμένων, προκειμένου ο άνθρωπος να ενεργήσει στηριζόμενος στο ένστικτο και τη διαίσθησή του και όχι στους κανόνες που του εμφύτευσε η κοινωνική πραγματικότητα.

Έτσι θα αποκαλυφθεί πως οι ηθικοί κώδικες, οι κοινωνικές νόρμες και γενικότερα ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα ως τώρα δεν ήταν *θέσφατο αλλά αυθαίρετο κοινωνικό κατασκεύασμα*.

Η συνειδητοποίηση των κοινωνικο-πολιτισμικών στρεβλώσεων απελευθερώνει τις διανοητικές δυνάμεις του ανθρώπου, ο οποίος μπορεί πλέον να στραφεί με ευκολία στη φαντασία και τη διαίσθησή του για να συνθέσει εναλλακτικούς τρόπους ερμηνείας του κόσμου.¹⁶⁰

Με άλλα λόγια, ο άνθρωπος εγκαταλείπει το άκαμπτο πλαίσιο ερμηνείας που είχε υιοθετήσει ως τώρα για να πάρει μέρος σε ένα παιχνίδι νοημάτων που δημιουργεί κυματισμούς νέων ιδεών.

160. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σελ.66-67

Ο Λακάν στην κριτική μάθηση _

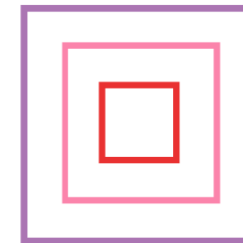
Μέσα από τη συνοπτική περιγραφή της μετασηματιστικής μάθησης, παρατηρούμε την συγγένεια του κριτικού στοχασμού με τη λειτουργία του «*μικρού αντικειμένου α*» του Λακάν.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στο προηγούμενο κεφάλαιο, κάθε πεποίθηση, προσδοκία και γενικότερα κάθε νοητικό σχήμα είναι επιγέννημα *του φαντασιακού* που αρθρώνεται ώστε να αποκτήσει η πραγματικότητα συνοχή σε κάποιο βαθμό και να συντηρήσει την επιθυμία για ταύτιση του υποκειμένου με αυτήν.¹⁶¹

Επειδή η πληρότητα του υποκειμένου είναι αδύνατη, η φαντασίωση αποτυγχάνει να καταστήσει υποφερτή την έλλειψη στον Άλλο μέσω της σημασιοδότησης και της ταύτισης, συνεπώς το υποκείμενο αναζητώντας διαρκώς το *χαμένο πραγματικό*, αναπαράγει μάταια όλο και περισσότερες νοηματικές παραστάσεις.

Με άλλα λόγια όταν το άτομο αντιληφθεί πως οι νοηματικοί συσχετισμοί του δεν καλύπτουν την ανάγκη για ακεραιότητα της ταυτότητάς του, τότε επανεκκινεί τη σημαίνουσα διαδικασία.

Σε αυτόν ακριβώς τον μηχανισμό θα λέγαμε πως στηρίζεται και η ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού. Μια προβληματική κατάσταση φέρνει στην επιφάνεια την αποτυχία των φαντασιακών δομών να κατακτήσουν το *πραγματικό* δίνοντας στο υποκείμενο δυο επιλογές: είτε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα με βάση τα γνωστικά σχήματα που διαθέτει, διατηρώντας παράλληλα το νοηματικό του δίκτυο (στοχασμός), είτε να εντοπίσει την αδυναμία του σημαϊνόμενου στοιχείου, να το εξαρθρώσει και στη συνέχεια να επαναλάβει σε διαφορετική κατεύθυνση τη σύνδεση της συμβολικής και της φαντασιακής τάξης (κριτικός στοχασμός).

161. Σταυρακάκης Γιάννης, *Ο Λακάν και το Πολιτικό*, Ψυχογίος, Αθήνα 2008, σελ 104

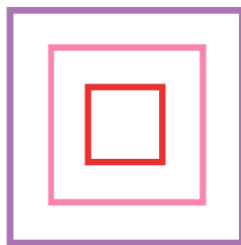
Κατά συνέπεια ο κριτικός στοχασμός αποκαλύπτει τη διαλεκτική της αδυνατότητας που περιέχει η ανθρώπινη εμπειρία, γεγονός που οδηγεί το άτομο στον συνεχή μετασχηματισμό των γνώσεων και των αντιλήψεών του.

Πιο απλά, θα λέγαμε πως η διαρκής ανατροφοδότηση της φαντασιακής λειτουργίας - στην οποία στοχεύει ο κριτικός στοχασμός - παρουσιάζει το εκάστοτε σύστημα αξιών ως στιγμιότυπο ενός παιχνιδιού του οποίου η σοβαρότητα έγκειται στην επίγνωση της αναλήθειας που φέρει κάθε υιοθετημένη ταυτότητα.

Θα μπορούσαμε να παρομοιάσουμε τη διαδικασία με τα παιχνίδια αναπαραστάσεων των μικρών παιδιών, όπου το παιδί δημιουργεί μια εικόνα από στοιχεία που του τράβηξαν την προσοχή, συνήθως πιο ωραία, πιο υψηλά ή πιο επικίνδυνα από αυτό που νομίζει ότι είναι. Ταυτίζεται με τον πρίγκιπα, την κακιά μάγισσα ή μια τίγρη, κρύβεται κυριολεκτικά «πίσω από τον εαυτό του», απομακρύνεται τόσο πολύ από τη συνήθη συμπεριφορά, με συνέπεια να πιστεύει ότι πραγματικά είναι εικόνα που διάλεξε. Ωστόσο δε χάνεται τελείως η συνείδηση της «τρέχουσας πραγματικότητας», καθώς ανά πάσα στιγμή μπορεί να εγκαταλείψει τον ρόλο του και να στραφεί σε κάποιον άλλο. Για την ακρίβεια, η αναπαράσταση του δεν αποτελεί τόσο μια πλαστή πραγματικότητα όσο «*μια επιφατική πραγμάτωση, μια «εξεικόνιση» με την αρχική έννοια της λέξης*».

Αυτό ακριβώς το στοιχείο της επίφασης αποτρέπει την δέσμευση του ατόμου στην εκάστοτε εικονική δομή καθώς προσφέρει ελευθερία στην επιλογή και τη διαχείριση και κάθε νοηματικού σχήματος.¹⁶²

Και είναι η ελευθερία στην άρνηση μιας δομής που εξάπτει τη φαντασία του ατόμου αλλά και πυροδοτεί ταυτόχρονα τη θέλησή του να ασχοληθεί μαζί της.

162. Huizinga Johan, *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι*, μετάφραση: Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1989, σελ 29

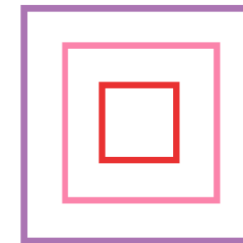
Μέσα από τις προηγούμενες ενότητες είδαμε πως το άτομο είναι προσαρμοσμένο στις κοινωνικές συνθήκες και καθοδηγούμενο από ένα σύστημα αξιών που περιορίζει την αυτοδιάθεσή και την αυτοπραγμάτωση.

Παρατηρήσαμε πως η σύσταση ανταγωνιστικών λόγων από ανθρώπους που αμφισβήτησαν την ορθότητα του κοινωνικού μηχανισμού, αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της χειραφετικής παιδαγωγικής που επιδιώκει την απελευθέρωση από καταναγκασμούς κάθε μορφής.¹⁶³

Η ανάλυσή της, παρόλο που ήταν συνοπτική μας βοήθησε να κατανοήσουμε ότι προϋπόθεση μετασχηματισμού της ανθρώπινης αντίληψης αποτελεί η απώλεια νοήματος που προϋπήρχε σε μια εμπειρία, λόγω παρέκκλισης του ανθρώπου από την αναμενόμενη πορεία της ζωής.

Έτσι λοιπόν, ο άνθρωπος βρισκόμενος σε «κρίση», κινητοποιείται και ξεκινά να αναζητά νέα νοήματα που φαίνονται πλησιέστερα στην «αλήθεια» του δικού του εμπειρικού συστήματος. Βαδίζει σε νέα μονοπάτια σκέψης καθώς τολμά να αντιμετωπίσει ένα ουσιαστικό υπαρξιακό ζήτημα, που οδηγεί στην υπέρβαση των ορίων και την αναθεώρηση της ατομικότητας¹⁶⁴. Η ικανότητά του να εξετάζει με διαφορετικό τρόπο τις εικόνες, τα σύμβολα και τα αρχέτυπα, τον βοηθά να ξεφύγει από τις κοινωνικές «αλήθειες» και ν' αποκτήσει μια προσωπική οπτική σχετικά με το *τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος*.

Ουσιαστικός στόχος λοιπόν, της μετασχηματιστικής μάθησης, είναι να μας βγάλει από το «βόλεμα» και την ασφάλεια όλων όσων θεωρούμε δεδομένα, τα οποία κλείνουν τον δρόμο προς την αυτοπραγμάτωση¹⁶⁵. Μας προκαλεί δηλαδή να συμμετάσχουμε σε ένα παιχνίδι εννοιών για να αποσταθεροποιηθούν τα κυρίαρχα νοήματα της κοινωνικής ζωής.

163. Κρίβας Σπύρος Α., *Παιδαγωγική επιστήμη : βασική θεματική*, Gutenberg ,Αθήνα, 2002, σελ. 104

164. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις* Παπαζήσης, Αθήνα, 2009 , σελ.109

165. Στο ίδιο, σελ.120

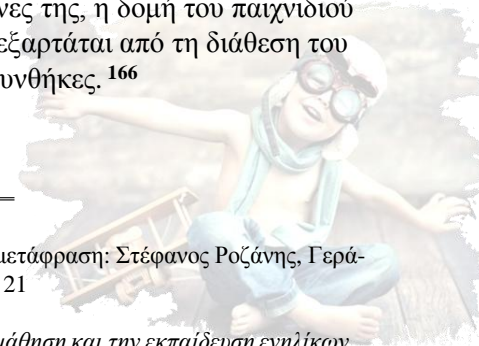
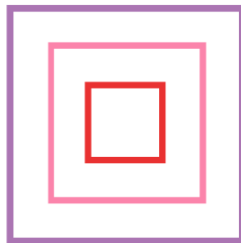
Το παιχνίδι _

Στο σημείο αυτό σημειώνουμε την αξία του παιχνιδιού, ως μηχανισμό μετασηματισμού του εξωτερικού κόσμου, διότι εξ ορισμού αποτελεί απάντηση στην σοβαρότητα της άκαμπτης πολιτισμικής πραγματικότητας.

Πιο αναλυτικά, παιχνίδι σημαίνει ελευθερία καθώς δε συνδέεται με τις έννοιες του καθήκοντος και της υποχρέωσης, αντιθέτως η ύπαρξή του είναι ρευστή μιας και δεν αποτελεί πρακτική καταναγκασμού αλλά εκούσια δραστηριότητα και μπορεί να διακοπεί ανά πάσα στιγμή.

Η σημαντικότερη επίτευξη του παιχνιδιού είναι η απαλλαγή των υποκείμενων από την πίεση των υιοθετημένων ρόλων τους στην καθημερινότητα, αφού τα εισάγει σε μια προσωρινή σφαίρα δραστηριότητας που απουσιάζει ο διαχωρισμός του καλού και του κακού, με επίγνωση ότι αυτό γίνεται “στα ψέματα” ή “στ’ αστεία”.¹⁶⁶

Η παροδική απουσία ευθυνών της πραγματικής ζωής, βοηθά το «εγώ» να ηρεμεί σταδιακά, με συνέπεια ο άνθρωπος να αναγνωρίζει, να παραδέχεται και να εμπλέκει πιο εύκολα τη συνείδηση στην πράξη του¹⁶⁷. Το πέρασμα από την καθημερινή ζωή σε μια προσωρινή σφαίρα διαφορετικής δραστηριότητας προϋποθέτει ύπαρξη μιας άλλης τάξης όπου δεσπόζουν και εκεί κάποιοι κανόνες. Σε αντίθεση όμως με την κοινωνική πραγματικότητα που επιβάλλει τους κανόνες της, η δομή του παιχνιδιού είναι εύθραυστη και η διάρκεια ζωής της εξαρτάται από τη διάθεση του παίκτη να αποδεχτεί ή όχι τις παροδικές συνθήκες.¹⁶⁶

166. Huizinga Johan, *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι*, μετάφραση: Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1989, σελ 21

167. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σελ.132

Ο σεβασμός στην τάξη δεν απαιτείται από τους συμμετέχοντες αλλά εμπνέεται από τη «μαγεία» του παιχνιδιού που χαρίζει έντονα συναισθήματα, καθώς είτε σε πρακτικό είτε σε λεκτικό επίπεδο, ενυπάρχει το στοιχείο της έντασης που πηγάζει από την αβεβαιότητα, τις ανοιχτές δυνατότητες του πεδίου όπου όλα φαίνονται πιθανά.¹⁶⁸

Ταυτόχρονα η ελευθερία πειραματισμού και εφαρμογής νέων πρακτικών μέσα στο παιχνίδι προεκτείνει τον γνωστικό ορίζοντα και πυροδοτεί την διαισθητική σκέψη προσφέροντας συναισθήματα χαράς και ικανοποίησης.

Κατ' επέκταση, η διέγερση που προκαλείται στον εσωτερικό μας κόσμο, τονίζει ιδιαίτερα την αξία της εμπλοκής των συναισθημάτων, της φαντασίας και της διαίσθησης κατά τη διαδικασία μιας βαθιάς και σημαντικής αλλαγής που στοχεύει στην απελευθέρωση και την επαναξιολόγηση των βιωμάτων.¹⁶⁹

Επομένως, η κριτική μάθηση δεν αναφέρεται τόσο στην προετοιμασία για τη ζωή, διότι είναι η ίδια εμπειρία ζωής.¹⁷⁰

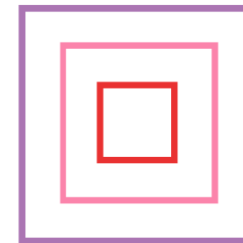
Επειδή «δεν αρκεί μόνο να επανεξετάσουμε τις εμπειρίες μας που εξηγούν τις απόψεις μας αλλά και να επαναπροσδιορίσουμε την ύπαρξή μας, όχι μόνο σε σχέση με τη γνώση αλλά και τη δράση»¹⁷¹, στην επόμενη ενότητα θα ερευνήσουμε κατά πόσο ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός είναι ικανός να προσφέρει εκείνες τις εμπειρίες που θα διαταράξουν το γενικευμένο νοηματικό πλαίσιο της κοινωνίας, προσκαλώντας τους χρήστες σε αναθεώρηση των γνώσεών τους.

168. Huizinga Johan, *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι*, μετάφραση: Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Γνώση, Αθήνα, 1989, σελ. 24

169. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις* Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σελ.133

170. Στο ίδιο, σελ.129

171. Στο ίδιο, σελ.171

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΟΝ ΚΥΜΑΤΙΣΜΟ ΤΟΥ ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ ///

Γενικά χαρακτηριστικά _

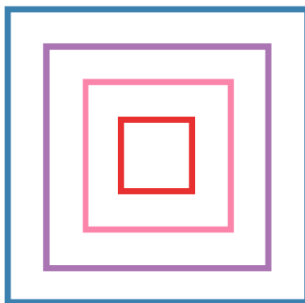
Στα προηγούμενα κεφάλαια διακρίναμε τον καταλυτικό ρόλο των αντικειμένων στη διαμόρφωση και στη σταθεροποίηση των κοινωνικών σχέσεων, ανάγοντας την αρχιτεκτονική πράξη σε βασικό παράγοντα διαμόρφωσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Αν και γνωρίσαμε το μέγεθος της επιρροής της από τη συμβολή που προσέφερε στην εδραίωση των κοινωνικών συστημάτων, η αρχιτεκτονική πράξη συνιστά στην ουσία της ένα πεδίο δυνατοτήτων που περιμένει την ενεργοποίησή του, για να αποκαλύψει το πλεόνασμα νοημάτων που αρνείται η ηγεμονία των λόγων κάθε κοινωνίας.

Με άλλα λόγια, ο μετασχηματισμός βρίσκεται στον πυρήνα της αρχιτεκτονικής, καθότι αποτελεί δυναμικό δίκτυο σχέσεων μεταξύ ανθρώπινου και υλικού παράγοντα.

Έτσι λοιπόν, ένας άνθρωπος που τολμά να επανακινεί τη διαδικασία σημασιοδότησης, αναθεωρεί μοιραία τις πρακτικές του, έχοντας άμεσο αντίκτυπο στη ρύθμιση του χώρου, ο οποίος επιδρά με τη σειρά του στις ανθρώπινες σχέσεις.

Την αρχή σε αυτόν τον κύκλο οφείλει να κάνει ο σχεδιαστής, δομώντας ένα περιβάλλον που διαφεύγει των πολιτισμικών συνθηκών, δίνοντας στη συνέχεια τη σκυτάλη στον χρήστη για την επέκταση της αμφισβήτησης.

Έχοντας λοιπόν παρακολουθήσει τις πρακτικές ανθρώπων που στοχεύουν στην επίτευξη της αυτοπραγμάτωσης για τη βελτίωση των ανθρώπινων σχέσεων, επιστρέφουμε στο φάσμα της αρχιτεκτονικής, για να διερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο σχεδιασμός συνεισφέρει στη μεταβολή των αξιακών συστημάτων που εμποδίζουν την αρμονικότερη συνύπαρξη των ατόμων.

Στις σελίδες του επόμενου κεφαλαίου αναζητήσουμε τις ποιότητες εκείνες που προσκαλούν το υποκείμενο σε επανεκτίμηση των δεδομένων του, τα ε-

ρεθίσματα δηλαδή που οφείλει να παρέχει η αρχιτεκτονική πράξη στον άνθρωπο για να τον ωθήσει προς τον κριτικό στοχασμό.

Η αρχιτεκτονική πράξη λοιπόν, ως οπτική γλώσσα, καλείται κατά μια έννοια να οργανώσει ένα παιχνίδι νοημάτων όπου οι νόρμες ρευστοποιούνται και τα δεδομένα μεταβάλλουν συνεχώς την ταυτότητά τους.

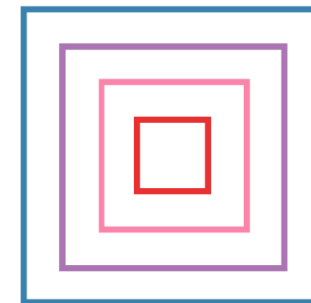
Για να επιτύχει το εγχείρημα είναι απαραίτητη η διερεύνηση του τρόπου σκέψης των χρηστών καθώς η στάση τους απέναντι στο καινούργιο εξαρτάται από τη στάση τους απέναντι στη ζωή, εφόσον βέβαια αναφερόμαστε κυρίως σε ενηλίκους.¹⁷²

Στα προηγούμενα κεφάλαια είδαμε πως η έκφραση μιας ιδέας είτε λεκτικά είτε πρακτικά, συνεπάγεται τη νοηματοδότηση των εικονικών σχημάτων και την αξία που κάποιος της αποδίδει.

Κατά τη δημιουργία ενός έργου, τα εικονικά σχήματα που είναι κρυμμένα στο ασυνείδητο του δημιουργού εξωτερικεύονται, καλώντας στη συνέχεια τον αποδέκτη να αφυπνίσει με σειρά του τα δικά του εικονικά σχήματα.

Ένα έργο που έχει προσδιορίσει σαφώς την ταυτότητά του δεν έχει να προσφέρει τίποτα το νέο στον γνωστικό ορίζοντα του χρήστη, αντιθέτως επιβεβαιώνει την ορθότητα των πολιτισμικών υποδειγμάτων.

Ένα έργο όμως χωρίς καθορισμένη ταυτότητα, που έχει ως δομικό χαρακτηριστικό το στοιχείο του μετασχηματισμού, προσκαλεί σε διαρκή διάλογο τον δράστη μέσα από τον οποίο και οι δύο προσπαθούν να ανακαλύψουν τις προεκτάσεις της ύπαρξής τους.

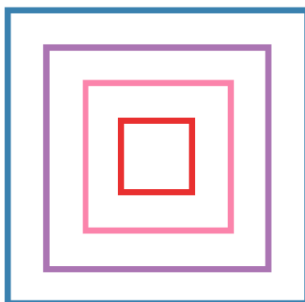
172. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις* Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σελ.172

Ως εκ τούτου ο άνθρωπος πειραματίζεται πάνω στις εννοιολογικές διασυνδέσεις με αποτέλεσμα να παράγονται πλήθη εικονικών σχημάτων εκ των οποίων ορισμένα ανακαλύπτονται για πρώτη φορά ενώ άλλα που είχαν απορριφθεί στο παρελθόν εμφανίζονται ξανά και επαναξιολογούνται.¹⁷³

Στις επόμενες σελίδες θα παρουσιαστούν κατασκευές που εμπεριέχουν την δυναμική του μετασχηματισμού και αφήνουν περιθώρια πειραματισμού στους χρήστες.

Ορισμένα από αυτά τα έργα έχουν κατασκευαστεί συμβατικά, ενώ άλλα στηρίχτηκαν περισσότερο στη ψηφιακή τεχνολογία.

Στην ενότητα που ακολουθεί θα γίνει αναφορά στο κίνημα Play Art που επιχειρεί να «δει» με άλλα μάτια τις καθιερωμένες έννοιες της ανθρώπινης πρακτικής, προτείνοντας νέες νοηματικές διαδρομές.

173. Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις* Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σελ.130

Κίνημα Play Art _

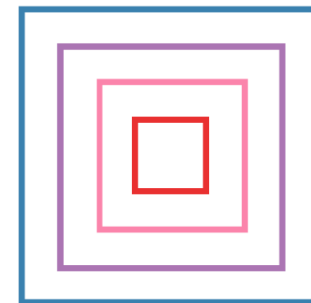
Πάνω στη λογική του πειραματισμού και του παιχνιδιού γενικότερα βασίζεται το κίνημα της Play Art, ένα νέο πλαίσιο έκφρασης που προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή του χρήστη για να αποκαλυφθούν τα μυστικά και οι εγγενείς αρχές κάθε έργου.

Στόχος του σχεδιαστή είναι να αφυπνίσει τις δημιουργικές ικανότητες του ανθρώπου προσφέροντας ευκαιρίες ανακάλυψης της γνώσης καθώς κάθε έργο *εναποθέτει την ταυτότητά του στις προθέσεις κάθε χρήστη*. Ορισμένοι δημιουργοί έχουν επικεντρωθεί περισσότερο σε σχήματα και δομές, ενώ άλλοι βασίζονται σε επιστημονικές τεχνικές, όπως μηχανικές αρχές και ψηφιακή τεχνολογία.

Σε κάθε περίπτωση πάντως τα έργα της Play Art ενθαρρύνουν τη δοκιμή διαφορετικών πρακτικών και προσφέρουν πολυποίκιλα κινησιό-αισθητηριακά ερεθίσματα αναζωπυρώνοντας την φαντασία.¹⁷⁴

Αρχικά θα αναφερθούμε σε μια σειρά κατασκευών του Alan Parkinson, τα «lumina-ria», μέσα στα οποία ο θεατής – δράστης έρχεται αντιμέτωπος με ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον από αυτό που έχει συνηθίσει και καλείται να το ανακαλύψει εξ αρχής.

174. <http://playart.org/what-is-play-art/>, 10 Ιουνίου 2013

Alan Parkinson, "Luminaria"

Κάθε luminarium είναι ένας εκθαμβωτικός λαβύρινθος που αποτελείται από μονοπάτια και ψηλούς θόλους όπου η ισλαμική αρχιτεκτονική, τα αρχιμήδεια στερεά και η γοτθική τεχνοτροπία συγχωνεύονται σε ένα μνημείο, εμπνευσμένο από την ομορφιά του φωτός και του χρώματος. Είναι κατασκευασμένα από ένα ειδικό πλαστικό που παράγεται αποκλειστικά για τους Architects of Air επικεφαλής των οποίων είναι ο Alan Parkinson. Μόνο 4 χρώματα των πλαστικών χρησιμοποιούνται για την παραγωγή μιας μεγάλης ποικιλίας από λεπτές αποχρώσεις.

Κάθε luminarium έχει πρωτότυπο σχεδιασμό. Η κύρια διαφορά μεταξύ των διαφόρων κατασκευών βρίσκεται στην απόδοση των θόλων και στη διάταξη των σηράγγων. Οι θόλοι είναι μεγάλες αίθουσες που παρέχουν τα σημεία εστίασης και αναπτύσσονται έως και 10 μέτρα σε ύψος. Οι σήραγγες συνδέουν τους θόλους και καθορίζουν τη διαδρομή που θα λάβει ο επισκέπτης, ενώ παράλληλα υπάρχουν «λοβοί» - κόγχες, όπου οι άνθρωποι μπορούν να καθίσουν και να χαλαρώσουν έξω από το δρόμο των άλλων επισκεπτών.

Κάθε luminarium αποτελείται από περίπου 20 στοιχεία που είναι συμπιεσμένα μαζί, ενώ σε ανάπτυξη καταλαμβάνει συνήθως μια έκταση 1000 τετραγωνικών μέτρων. Είναι εύκολο στην ανέγερση, καθώς για την εγκατάσταση χρειάζονται μόλις 4 ώρες και στη συνέχεια, σε μόλις 20 λεπτά, το luminarium διογκώνεται σε μνημειακό μέγεθος.¹⁷⁵

175. <http://www.architects-of-air.com/luminaria.html>, 10 Ιουνίου 2013

Εικ 3: Amococo, Salisbury, 2008

Εικ 2: Levity II, Valencia, 2005

Εικ 4: Mirazozo ,Sydney, 2010

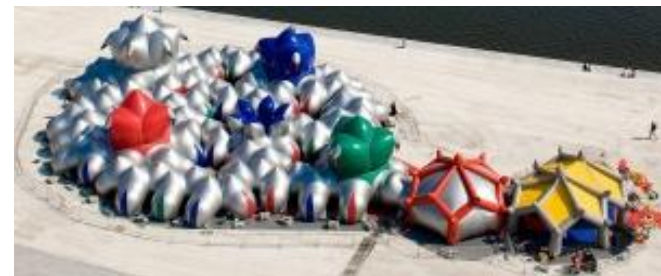
Η πρώτη αντίδραση των επισκεπτών είναι συνήθως ένα αίσθημα χαράς από την απροσδόκητη ομορφιά των χρωμάτων και την έκπληξη της φωτεινότητας που έχει άμεσο αντίκτυπο στις αισθήσεις. Μέσα από τις δαιδαλώδεις σήραγγες και τους σπηλαιώδεις θόλους ο επισκέπτης κινείται σε μια δομή α-

πό ζωηρές και λεπτές αποχρώσεις όπου οι ζωντανές ανατακλάσεις των «υγρών» χρωμάτων διαχέονται στη καμπυλότητα των τοιχωμάτων διαμορφώνοντας ένα κόσμο πέρα από φυσιολογικό και το καθημερινό. Ενθουσιάζεται όταν ανακαλύπτει πως αναμειγνύονται ή αντηχούν τα διαφορετικά χρώματα. Κάποιοι θέλουν να το εξερευνήσουν για να εμβαπτιστούν σε μείγματα χρωμάτων που τους μεταμορφώνει την όψη. Επειδή η ατμόσφαιρα στο εσωτερικό μεταβάλλεται ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες και τα επίπεδα φωτεινότητας, κάθε επίσκεψη είναι και μια διαφορετική εμπειρία.

Σημαντικό ρόλο παίζει και ο τρόπος με τον οποίο κατοικεί σε αυτό ο κάθε χρήστης. Είναι παράδοξο το γεγονός ότι ένα τέτοιο ενθαρρυντικό περιβάλλον μπορεί ταυτόχρονα να είναι τόπος ηρεμίας, καθώς πολλοί είναι εκείνοι που επιλέγουν το *luminarium* ως μέρος ξεκούρασης ή διαλογισμού. Μερικές φορές ο χώρος μπορεί να εμψυχώνεται από έναν μουσικό ή έναν αφηγητή αλλά, τις περισσότερες φορές, η ατμόσφαιρα απολαμβάνεται στην απλότητά της.

Ως εκ τούτου, γίνεται αντιληπτό από τους ανθρώπους όλων των ηλικιών από όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Στο τέλος οι χρήστες στην προσπάθειά τους

Εικ 5: Amococo, Salisbury, 2008

να εκφράσουν την εμπειρία τους με λέξεις, συγκρίνουν την κατασκευή με έναν τουριστικό διαστημικό σταθμό ή με το ανθρώπινο σώμα. Περιπλανιούνται, χάνονται ευχάριστα μέσα σ' αυτό, χαμογελούν με θαυμασμό και απόλαυση και ίσως κάποιο συναίσθημα αγγίζει την ικανοποίηση.

Ορισμένοι περιέγραψαν το βίωμα ως εξής: *«η επίδραση κατά την περιπλάνηση είναι ταυτόχρονα αποπροσανατολιστική και ανακουφιστική, τονωτική και γαλήνια. Αυτό είναι ένα μέρος για ανάπαυλα, επαναφόρτιση ή και τα δύο.»*¹⁷⁶

Εμβαθύνοντας....

Είναι προφανές πως τα luminaria είναι ένας νέος κόσμος με χαρακτηριστικά πολύ διαφορετικά αυτών της πραγματικότητας.

Με μια πιο προσεκτική ματιά, διαπιστώνουμε πως οι κατασκευές είναι εξαιρετικά εσωστρεφείς, καθώς βλέπουμε να συνυπάρχουν παθητικά με την πραγματικότητα, να μην αλληλεπιδρούν μαζί της, απλώς να καταλαμβάνουν ένα μέρος της. Στέκονται στο χώρο εντελώς περικλειστές, απαγορεύοντας την οπτική επαφή μεταξύ εσωτερικού-εξωτερικού, αφήνοντας μόνο λίγες εισόδους για την στοιχειώδη επικοινωνία των δύο περιβαλλόντων.

Ως εκ τούτου, η κατασκευασμένη πραγματικότητα στο εσωτερικό είναι ολοκληρωτική, δεν αφήνει δηλαδή περιθώρια σύγκρισης με στοιχεία της καθημερινότητας, με αποτέλεσμα ο επισκέπτης του luminarium να απορροφάται από τον καταιγισμό ασυνήθιστων ερεθισμάτων και να ξεχνά σχεδόν άμεσα τον εξωτερικό κόσμο.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που συμβάλλει στην απόσπαση του επισκέπτη από την πραγματικότητα, είναι η απουσία προφανούς σκοπιμότητας των luminaria.

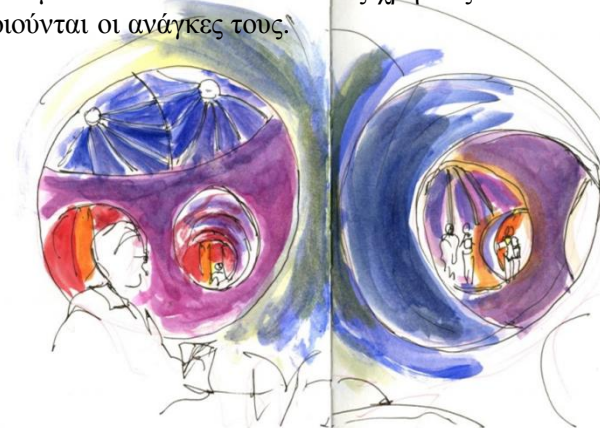
Πιο απλά, οι κατασκευές αυτές δεν εξυπηρετούν κάποιες ανάγκες, δεν υποδεικνύουν δηλαδή κάποια σαφή λειτουργία, παρά μόνο υποδέχονται τους ανθρώπους ως σκηνή θεάτρου που υποστηρίζει πλήθος διαφορετικών πράξεων.

176. <http://www.architects-of-air.com/the-experience.html>, 10 Ιουνίου 2013

Δεδομένου λοιπόν, ότι οι συγκεκριμένοι χώροι παραδίδουν προσωρινά στον άνθρωπο την πληρότητα ενός διαφορετικού κόσμου που αρνείται τον διάλογο με την κοινή πραγματικότητα, θα λέγαμε πως τα *luminaria* αποτελούν μια προσπάθεια επαναφοράς του νου στις αρχικές του λειτουργίες, στα πρώτα στάδια της ζωής, όπου η οξεία αντίληψη του ανθρώπου δομούσε πλούσιες αισθητηριακές εμπειρίες πυροδοτώντας τη δημιουργική σκέψη.

Όπως έχουμε δει, μπροστά στο ανοίκειο καταφεύγουμε αρχικά στον «ερμηνευτικό κύκλο» (κεφ. 3), δηλαδή σε συγκρίσεις με παρελθοντικές καταστάσεις, και επιδιόμαστε σε συνδυασμούς των αναδυόμενων σχημάτων με γνωστά νοήματα. Καθώς όμως προσφέρονται νέες ποιότητες ερεθισμάτων απαλλαγμένες από το βάρος κάποιας σκοπιμότητας, οι λόγοι (κεφ. 2) δε βρίσκουν χώρο μέσα στις εικονικές δομές, η ύλη αποδεσμεύεται από τις κοινωνικές σημασίες, απεγκλωβίζοντας έτσι την αντιληπτική ικανότητα του νου από τα πολιτισμικά στεγανά. Ο άνθρωπος, δοκιμάζει και πάλι να ενοποιήσει αυθόρμητα τα δεδομένα, στηριζόμενος στο *αλφάβητο της αρχιτεκτονικής γλώσσα* (κεφ.1) έτσι όπως το ορίζουν οι δυνατότητες των αισθήσεών του. Επανεκκινεί τη διαδικασία του αντικείμενου «μικρού α» (κεφ. 2), όχι για να καλύψει την απώλεια κάποιου νοήματος μιας και δεν έχουμε άμεση σύγκριση - σύγκρουση πρακτικών ,αλλά για να παραγάγει αβίαστα νέες γνωστικές δομές που διευρύνουν το δίκτυο νοημάτων του.

Στα επόμενα παραδείγματα θα δούμε κατασκευές που ενσωματώνονται στο περιβάλλον αναμορφώνοντάς το παράλληλα, ενώ την ίδια στιγμή απαντούν σε καθημερινές λειτουργικές απαιτήσεις με ανορθόδοξο τρόπο προκειμένου να διαποτίσουν τους χρήστες με έντονες συγκινήσεις ενώ ταυτόχρονα ικανοποιούνται οι ανάγκες τους.

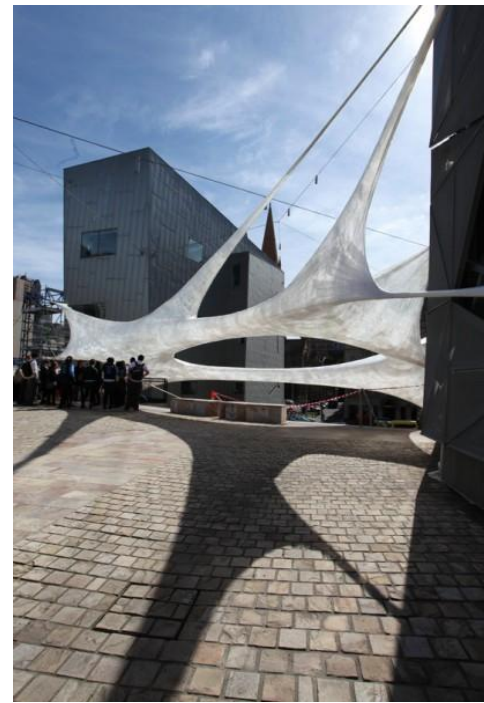
Numen / For Use, "Tape"

Το έργο αυτό είναι μια εγκατάσταση ενός γλυπτού αποτελούμενο από ταινίες δημιουργώντας σήραγγες πάνω από τον δημόσιο χώρο. Είναι μεγάλης κλίμακας και εκτείνονται σε όλο τον χώρο, ώστε να επιτρέπουν τη μεταφορά στα περισσότερα δυνατά σημεία.

Πρόκειται για μια λεπτή και ευδιάκριτα λυγρή μορφή που υπαγορεύεται από τις ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος, δηλαδή από το εύρος της γεφύρωσης και τον τρόπο αγκύρωσης.

Το εσωτερικό της δομής είναι απαλό, ελαστικό και εύπλαστο, ενώ η ίδια η φόρμα είναι στατικά τέλεια, όπως προκύπτει ιδανικά τις τροχιές των δυνάμεων, που κυριολεκτικά ορίζουν τη μορφή.

Όσο ο άνθρωπος στέκεται μακριά από το έργο και το παρατηρεί, η κατασκευή έχει γλυπτική αξία.

Εικ 5: Tape Melbourne, Federation Square, 2011

Τη στιγμή όμως που ο άνθρωπος από θεατής γίνεται χρήστης και εισέρχεται στην εγκατάσταση, αυτό που ξεκίνησε ως ένα γλυπτό απρόσκοπτα μεταμορφώνεται σε αρχιτεκτονική πράξη.

Εικ 6: Tape Melbourne, Federation Square, 2011

Καθώς οι χρήστες διασχίζουν τις σήραγγες, ανακαλύπτουν κοιλότητες που μπορούν να υποδεχτούν κατάλληλα το σώμα και να προσφέρουν εντελώς διαφορετική αντίληψη του τόπου.¹⁷⁷

Παράλληλα ο ανορθόδοξος τρόπος μετακίνησης, εκτός του ότι προσφέρει νέα ποικιλία κινησιο-αισθητηριακών ερεθισμάτων, αλλάζει και την εμπειρία αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων.

Όπως αναφέρει ο Christoph Katzler, ένας εκ των τριών συντελεστών του Numen/For Use:

«Δεδομένου ότι πρέπει να βγάλετε τα παπούτσια σας και να μπουσουλίσετε σε ένα νέο περιβάλλον, αυτό από μόνο του ρίχνει τα κοινωνικά σύνορα.

Οι άνθρωποι αρχίζουν να απολαμβάνουν μαζί την εμπειρία με έναν πολύ επικοινωνιακό τρόπο αν και δε γνωρίζουν ο ένας τον άλλον. Και αυτό είναι πολύ ωραίο! Ίσως να αισθάνονται ότι βρίσκονται σε έναν διαφορετικό κόσμο και ορισμένοι κανόνες δεν ισχύουν για λίγο.»¹⁷⁸

177.<http://www.archdaily.com/218341/public-art-installations-from-numen-for-use-design-collective/>, 10 Ιουνίου 2013

178.<http://we-make-money-not-art.com/archives/2011/09/interview-with-numen-for-use.php#.UYFmGL1u8ng>, 10 Ιουνίου 2013

Εικ 7,8,9: Tape Florence , 2011

Τα πιο δημοφιλή έργα αυτής της κατηγορίας έχουν λάβει χώρα στη Φλωρεντία στην πλατεία του Palazzo Strozzi και στη Μεμβούρνη στην πλατεία Federation.

Το έργο επαναπροσδιορίζει χωρικά τον ήδη δημόσιο και κατειλημμένο χώρο των πλατειών, προσθέτοντας μια νέα διάσταση στην εμπειρία του δημόσιου χώρου.

Σε αυτόν το κατ' άλλα δισδιάστατο χώρο, η παρέμβαση των Numen/ For Use καταλαμβάνει τμήμα της πλατείας με τέτοιο τρόπο που δίνει στους ανθρώπους την ευκαιρία να κινηθούν σε δύο ζώνες. Έτσι λοιπόν, οι πλατείες αποκτούν ένα επιπλέον επίπεδο, μια πρόσθετη εσωτερικότητα που αναδεικνύει τον δημόσιο χαρακτήρα των ελεύθερων χώρων.¹⁷⁷

Η εγκατάσταση φαίνεται σαν ένας οργανισμός που συνδέει τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του χώρου, προσθέτοντας νέες λειτουργίες. *«Πολλοί φίλοι μου θα ήθελαν να έχουν μια τέτοια κατασκευή στην πίσω αυλή του σπιτιού τους, ώστε να ανοίγουν το παράθυρο και να κάνουν μια βουτιά στο ηλιόλουστο αντικείμενο ή στιδήποτε άλλο. Όμως είναι δύσκολο να βρεθεί ένα μέρος όπου οι γείτονες θα δώσουν άδεια σε ξένους να κρέμονται μπροστά από τα παράθυρά τους»¹⁷⁸*, σημειώνει ο Christoph Katzler.

Carsten Höller, "slide"

Μέσα από τη σειρά έργων με την ονομασία «slide», ο Carsten Holler αντικαθιστά την πρακτική της κατάβασης με την ολίσθηση.

Γνωστός για τους πειραματισμούς του πάνω στις αντιλήψεις των ανθρώπων σχετικά με τον κόσμο που τους περιβάλλει, προτείνει μια ιδιαίτερη πορεία καθόδου που προκαλεί έντονα συναισθήματα στους χρήστες.

Από το 1998, έχουν τοποθετηθεί στο εσωτερικό διάφορων μουσείων ολισθήρες που ξεκινούν από ύψους 3 - 4 ορόφων και καταλήγουν στο έδαφος έχοντας διαγράψει πρώτα ανοιχτές στροφές.¹⁷⁹

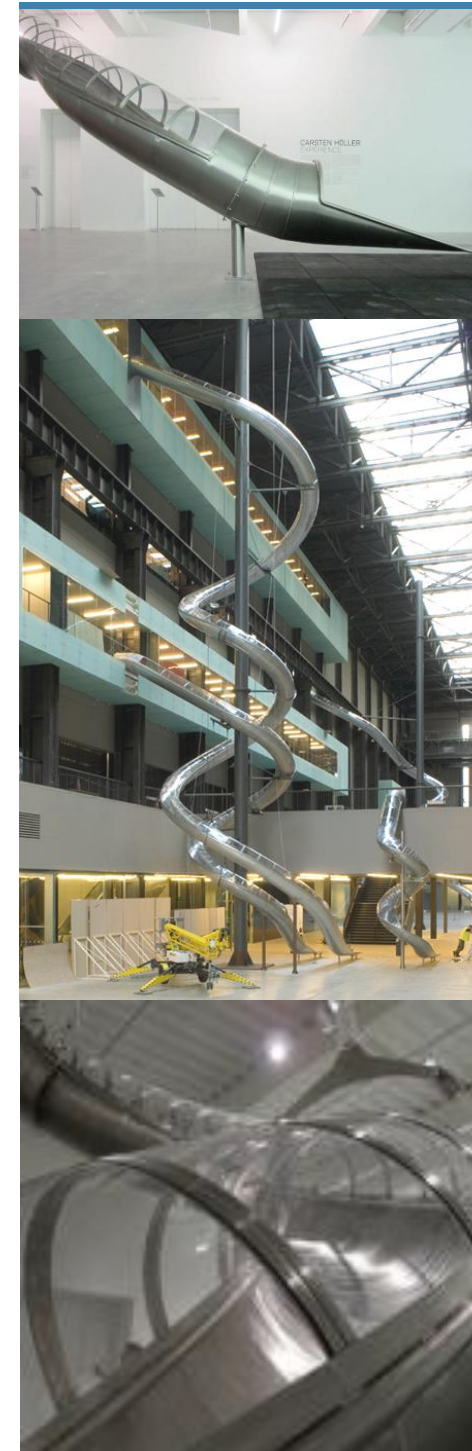
Στην περίπτωση του μουσείου Branden Klayko στη Νέα Υόρκη, ο μεταλλικός ολισθήρας αναδύεται από το τσιμεντένιο πάτωμα του 4ου ορόφου απαγορεύοντας στους χρήστες να γνωρίζουν που καταλήγει.

Η εμπειρία της ολίσθησης έχει έντονες συναισθηματικές επιδράσεις, καθώς επιταχυνόμενη εναλλαγή παραστάσεων συνεπάγεται απώλεια ελέγχου, εγρήγορση και μια ευχαρίστηση από την αύξηση της αδρεναλίνης.¹⁸⁰

179. http://en.wikipedia.org/wiki/Carsten_Höller, 10 Ιουνίου 2013

180. <http://blog.archpaper.com/wordpress/archives/26276>, 10 Ιουνίου 2013

Εικ. 10, 11, 12 : Branden Klayko , New York , 2012

Το βίωμα αυτό συνοψίζεται πολύ εύστοχα σε μια φράση του γάλλου συγγραφέα Roger Caillois ως «*αισθησιακός πανικός σε έναν κατά τα άλλα διαυγή νου*». ¹⁸¹

Αυτό που ενδιαφέρει τον Carsten Holler είναι τόσο το θέαμα ανθρώπων να ολισθαίνουν, όσο και το εσωτερικό θέαμα αυτών που βιώνουν την κάθοδο, μιας κατάστασης όπου συνυπάρχουν ταυτόχρονα η απόλαυση και το άγχος καθώς κατεβαίνουν. Προτείνει τη χρήση ολισθήρων σε καθημερινή βάση, καθώς πιστεύει πως η ιδιαίτερη εμπειρία της καθόδου μπορεί να αλλάξει την αντίληψη μας όπως αντίστοιχα έχουν κάνει και άλλα προϊόντα: «*Για παράδειγμα είμαι πεπεισμένος πως η χρήση του αυτοκινήτου έχει αλλάξει κατά πολύ την αντίληψή μας για τον χρόνο {...} Η κατάσταση του νου κατά την ολίσθηση εμπιέχει απόλαυση, τρέλα, έναν "αισθησιακό πανικό" που δε μπορούν να εξαφανίζονται μετά χωρίς κανένα ίχνος.*» ¹⁸²

181. <http://www.artrabbit.com/uk/events/event&event=450>, 10 Ιουνίου 2013

182. <http://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/unilever-series-carsten-holler-test-site/carsten-holler-interview>, 10 Ιουνίου 2013

Εικ. 13, 14, 15, 16: Branden Klayko, New York, 2012

Γέφυρα - εφαλτήριο _

Οι αρχιτέκτονες της παρισινής εταιρίας Atelier Zündel Cristea γνωρίζουν καλά πως οι γέφυρες δεν αποτελούν μόνο ένα πέρασμα από τη μία πλευρά της πόλης στην άλλη, καθώς μπορούν να θεωρηθούν προορισμός από μόνες τους, μιας και προσφέρονται ως σημείο θέασης του αστικού περιβάλλοντος.

Ωστόσο, η πρότασή τους στον διαγωνισμό «*μια γέφυρα στο Παρίσι*» παρέχει στους πεζούς διάφορες οπτικές της Πόλης του Φωτός, όπως αυτή όταν αναποδογυρίζει κάποιος.

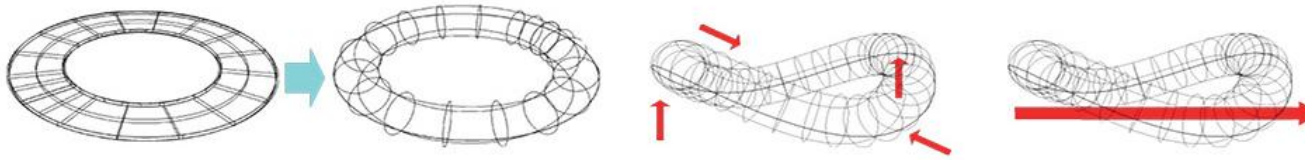
Αντί λοιπόν για έναν συνηθισμένο διάδρομο, οι αρχιτέκτονες σχεδίασαν μια σειρά από φουσκωτά στεφάνια που διαθέτουν πλέγμα τραμπολίνο στο εσωτερικό μέσω των οποίων διασχίζεται ο ποταμός.¹⁸³

Το έργο που κατατέθηκε στον διαγωνισμό και κέρδισε το τρίτο βραβείο¹⁸⁴, συντίθεται

183.<http://www.fastcodesign.com/1671052/a-trampoline-bridge-for-bouncing-across-pariss-river-seine#1>, 10 Ιουνίου 2013

184.http://next.liberation.fr/design/2012/10/23/et-si-le-tre-nte-huitieme-pont-de-paris-etait-un-trampoline_855287, 10 Ιουνίου 2013

από 3 γιγάντια τραμπολίνο διαμέτρου 30 μέτρων στηριζόμενα σε επιπλέουσες σημάδουρες PVC που συνδέονται με καλώδιο ώστε να σχηματίσουν ένα σταθερό αυτοφερόμενο σύνολο μήκους 94 μέτρων.

Όσον αφορά την ασφάλεια, η περίμετρος των φουσκωτών δακτυλίων έχουν σχεδιαστεί ώστε να υπερβαίνουν το εφελτήριο κατά 1,5 μέτρο, εμποδίζοντας την πτώση στο ποτάμι, ενώ υπάρχουν και στηθαία ασφαλείας κατά τη μετάβαση από το ένα τραμπολίνο στο άλλο.¹⁸⁵

Οι περαστικοί που ξεκινούν την αναπήδηση για να περάσουν απέναντι, ενθουσιάζονται σε τέτοιο βαθμό με την απελευθέρωση από τη βαρύτητα που παραμένουν για ώρα πάνω στη γέφυρα δοκιμάζοντας διάφορου είδους άλματα που εγείρουν τις αισθήσεις και τους χαρίζουν παράλληλα αλλόκοτες οπτικές της πόλης.

Το παράδοξο είναι ότι η ιδέα δεν προήλθε από τον παράγοντα της διασκέδασης αλλά από τη φιλικότητα προς το περιβάλλον. Ένα μέλος της ομάδας εξήγησε ότι μια γέφυρα από φουσκωτά στοιχεία κατασκευάζεται σε ελάχιστο χρόνο και έχει μηδαμινή επίπτωση στο περιβάλλον. Αλλά η ανάλαφρη αίσθηση της δομής οδήγησε τα μέλη της ομάδας να σκεφτούν τρόπους ώστε να προσδώσουν μια αντίστοιχα ανάλαφρη λειτουργία που θα έδινε χαρά στους χρήστες, «κάτι χαρούμενο και επιπόλαιο..σε μια μάλλον αγχωτική πόλη όπως το Παρίσι».¹⁸³

185. <http://www.zundelcristea.com/projects/?lang=en#/culture-sport/pont?lang=en>, 10 Ιουνίου 2013

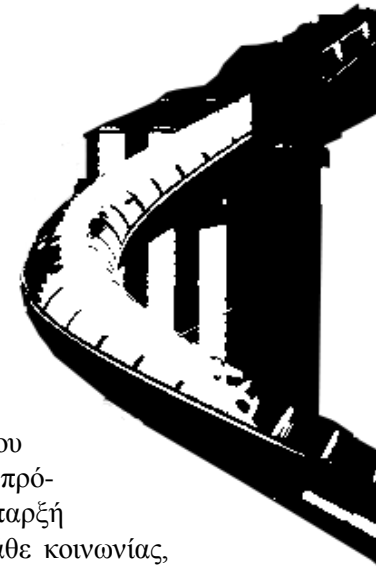
Εμβαθύνοντας ...

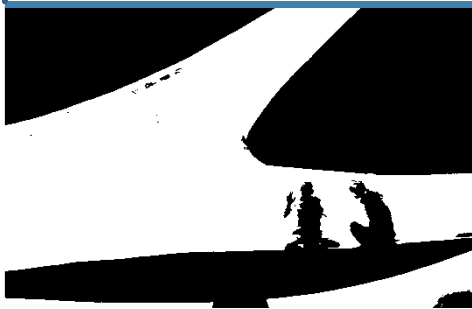
Οι προτάσεις που μόλις αναλύσαμε δεν δημιουργούν έναν νέο ξεχωριστό κόσμο όπως τα luminaria, αλλά συνεργάζονται με την υπάρχουσα πραγματικότητα, αναπλάθοντάς την.

Οι κατασκευές αυτές προέκυψαν από τη μελέτη του χώρου που τις τροφοδοτεί, αλληλεπιδρώντας συνεχώς μαζί του. Αν και υπακούουν στους χωρικούς περιορισμούς προσαρμόζοντας τη μορφή τους, η λειτουργία τους φαίνεται επαναστατική για τα κοινωνικά δεδομένα. Η πρακτική που καλείται να δοκιμάσει ο χρήστης έρχεται σε σύγκρουση με το πολιτισμικό πρότυπο ικανοποίησης των αναγκών, κλονίζοντας την καθολικότητά του. Η ύπαρξή τους μέσα σε περιβάλλοντα που αναπτύχθηκαν ως πεδία των λόγων κάθε κοινωνίας, προσβάλλει άμεσα την ηγεμονία των καθιερωμένων πρακτικών.

Φανερώνεται έτσι, η *ενδεχομενικότητα* (κεφ.3) του κυρίαρχου υποδείγματος καταρρίπτοντας του την ιδιότητα της απολυτότητας. Στην ουσία, οι προκείμενες κατασκευές λειτουργούν ως *ρηματικό έξωθεν* (κεφ.3) που υπονομεύει την ηγεμονία των πολιτισμικών «αληθειών», πυροδοτώντας έναν προσωρινό *ανταγωνισμό λόγων* (κεφ.3).

Φυσικά οι πρακτικές αυτές δε φιλοδοξούν την καθολική επιβολή τους όπως τα κοινωνικά πρότυπα που θίγουν, αντιθέτως στοχεύουν στην κατάλυση των ηγεμονιών κάθε πολιτισμικής αξίας που εμποδίζουν την εξέλιξη του δικτύου νοημάτων. Θα λέγαμε πως η πρόθεση των σχεδιαστών είναι η αφύπνιση των αμφιβολιών απέναντι στην φαινομενική ορθότητα των λόγων μέσα από την επανεκτίμηση των εδραιωμένων αντιλήψεων μας.

Παρατηρώντας τα έργα, διαπιστώνουμε πως οι δημιουργοί τους συνδέουν έννοιες που εμφανίζονται ασυμβίβαστες στην κοινωνική πραγματικότητα – πέρασμα από δημόσιο χώρο μπουσουλώντας ή αναπηδώντας, κατάβαση ορόφων μέσω ολισθήρα – παραμερίζοντας σε κάποιο βαθμό την πρόδηλη σκοπιμότητα (κεφ. 1) του έργου, μιας και η κύρια λειτουργία

των κατασκευών αποδεικνύεται πως είναι η εμφάνιση του *«διλήμματος που αποπροσανατολίζει»* (κεφ.3) στους χρήστες .

Στη συνέχεια, έπεται, όπως έχουμε δει η διαδικασία ανίχνευσης και πειραματισμού που θα τον οδηγήσουν σε γνωστικές ανακαλύψεις.

Η επιτυχία στη σύλληψη των έργων έγκειται στο γεγονός ότι το άτομο υπερβαίνει την κοινωνικά προκαθορισμένη εμπειρία και προσεγγίζει την πραγματικότητα μέσα από προσωπική διερεύνηση των φαινομένων. (κεφ.3)

Με αυτόν τον τρόπο οι χρήστες ανακαλύπτουν γενικότερα ότι οι νοηματικοί συσχετισμοί που ορίζουν τη ζωή δεν είναι θέσφατα αλλά ανακατασκευάζονται διαρκώς .

Θα λέγαμε τέλος ότι οι κατασκευές αυτές συνιστούν κατά μια έννοια το υλοποιημένο μοντέλο της *«σπειροειδούς μάθησης»* (κεφ.3) καθώς τα γνωστά νοήματα εμπλουτίζονται με νέα δεδομένα επαναπροσδιορίζοντας τα όριά τους.

Βλέπουμε πως τα έργα που παρουσιάστηκαν μέχρι στιγμής δεν προσπαθούν να προσανατολίσουν τα υποκείμενα σε συγκεκριμένες σκέψεις αλλά προσφέρουν τρόπους σκέψεις και οπτικές. Αν και η μορφή τους είναι καθορισμένη, η ταυτότητά τους δεν είναι σαφής, καθώς οι πολυποίκιλες εμπειρίες που προσφέρουν κάνουν το έργο να αποτυπώνεται με διαφορετικό τρόπο στη συνείδηση κάθε ανθρώπου και έτσι να αποκτά ταυτόχρονα πολλές σημασίες.

Διαδραστικοί χώροι _

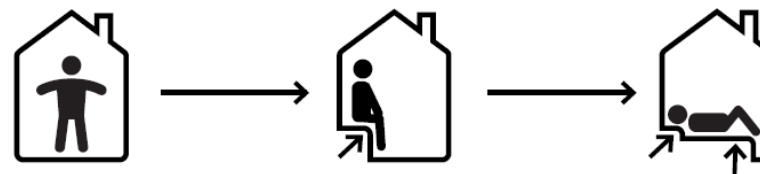
Στα επόμενα παραδείγματα, ο σχεδιαστής προχωρά ένα βήμα παραπέρα, ζητώντας από τον χρήστη να συνομιλήσει με το έργο, επιχειρώντας τη διάδραση μεταξύ ύλης και ανθρώπου.

Πιο αναλυτικά, η κατασκευή χάρη στη ψηφιακή τεχνολογία, δεν παραμένει σταθερή αλλά αυτοδιαμορφώνεται συνεχώς ανάλογα με τα ερεθίσματα που δέχεται από τον χρήστη.

Με άλλα λόγια, ο χώρος που περιβάλλει τον δράστη δεν υποδέχεται απλά τις ανθρώπινες ενέργειες, αλλά αντιδρά σε αυτές μετατρέποντας τις ιδιότητές του ¹⁸⁶. Ο Η/Υ και τα υπόλοιπα τεχνολογικά επιτεύγματα, που εμπεριέχει η κατασκευή, προχωρούν πέρα από το στάδιο του σχεδιασμού, κάνοντας το έργο να λειτουργεί σε πραγματικό χρόνο. Δηλαδή η κατασκευές αποκτούν ένα τέτοιο επίπεδο αυτόματισμού, που μπορεί να συλλέγει, να επεξεργάζεται και να απαντά σε δεδομένα, όπως το νευρικό και μυϊκό σύστημα στο ανθρώπινο σώμα. Έτσι μπορεί να ενεργοποιεί καταστάσεις και δράσεις, μέσα από τη δική της ενεργοποίηση και δράση, δίνοντας την αίσθηση ότι να είναι ζωντανή. ¹⁸⁷

186. <http://www.interactivearchitecture.org/>, 10 Ιουνίου 2013

187. <http://virtual.inesc.pt/convr04/papers/21.pdf>, 10 Ιουνίου 2013

Ως εκ τούτου η κατασκευή μεταβάλλεται ανάλογα με τις συνθήκες και την ανατροφοδότηση που προκύπτει από τους χρήστες, με αποτέλεσμα κάθε εμπειρία να είναι μοναδική για τον καθένα.

Ο διαδραστικός χώρος επεξεργάζεται, λειτουργεί με βάση τον χρήστη, προσαρμόζεται, επαναπροσδιορίζεται, δρα με ποικίλους τρόπους, σε αντίθεση με έναν στατικό χώρο, με δεδομένα χαρακτηριστικά. Η σχέση δηλαδή, αυτού του χώρου με τον χρήστη είναι ενεργητική.¹⁸⁸

Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να διευκρινιστεί η διαφορά μεταξύ του *ευέλικτου* περιβάλλοντος που είχαν σχεδιαστεί και στο παρελθόν (ακόμα και στο μοντέρνο κίνημα, με τον κάρναβο και τα κινητά στοιχεία), και του διαδραστικού χώρου στην προκειμένη περίπτωση.

Στις κατασκευές που μελετάμε συντελείται μια ανταλλαγή πληροφοριών, ανάμεσα στο έργο και το περιβάλλον ή το χρήστη, σε αντίθεση με τις ευέλικτες κατασκευές που περιορίζονται στη δυνατότητα τροποποίησης της αρχιτεκτονικής πρότασης, ως προς κάποια στοιχεία.¹⁸⁹

Η διάδραση προσδίδει στην αρχιτεκτονική το στοιχείο της μεταβολής και της μετατροπής, της δυνατότητας αλλαγής κάποιων από τα χαρακτηριστικά της.

Είναι ένας συνεχής διάλογος με τα υλικά στοιχεία που ενεργοποιεί τον χρήστη και τον ωθεί σε πειραματισμούς, μετατρέποντας τον σε συνεργάτη του σχεδιαστή.

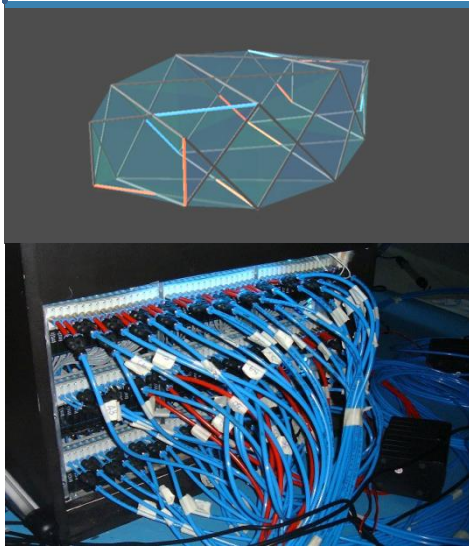
188. <http://virtual.inesc.pt/convr04/papers/21.pdf>, 10 Ιουνίου 2013

189. <http://www.thearchitect.lk/2010/07/flexible-architecture-that-responds-to-change-2/>, 10 Ιουνίου 2013

ONL, "Muscle"

Η μετασχηματιζόμενη κατασκευή Muscle αποτελείται από έναν υπό πίεση μαλακό όγκο περιτυλιγμένο από ένα πλέγμα μεταλλικών μυών που μπορούν να μεταβάλλουν το μήκος και το πλάτος τους ανάλογα με τη πίεση που αναπτύσσεται στο εσωτερικό τους. Χρησιμοποιώντας την μηχανική τεχνολογία της εταιρίας festo για τις οικοδομικές λεπτομέρειες, τα μέλη της ONL σχεδίασαν το δικτύωμα έτσι ώστε η μεταβολή κάθε βραχίονα λόγω πίεσης, να επηρεάζει και το μέγεθος των διπλανών, αλλάζοντας έτσι, το συνολικό σχήμα της κατασκευής, το οποίο είναι αδύνατον να προβλεφθεί ακριβώς καθώς εξαρτάται από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Το κοινό έρχεται σε επαφή με το έργο μέσω αισθητήρων που πυροδοτούν μια αντίδραση των μυών κάθε φορά που προσεγγίζεται από κάποιον. Ένας άλλος τρόπος επικοινωνίας με τους μύες είναι η οθόνη του υπολογιστή χωρίς όμως να εξασφαλίζει τον πλήρη έλεγχο του δικτύωματος καθώς το σύστημα έχει σχεδιαστεί ώστε να παρουσιάζει δική του βούληση. Για παράδειγμα, ο μυς μπορεί να μη δέχεται την εντολή μετακίνησης προς το σημείο που θέλουμε και να επιστρέφει στην αρχική του θέση.

Έτσι ξεκινά μια πραγματική αλληλεπίδραση μεταξύ κατασκευής και χρηστών με απρόβλεπτη εξέλιξη, καθώς και τα δύο μέλη της σχέσης είναι ενεργά.

Ως εκ τούτου αναπτύσσεται σταδιακά ένα παιχνίδι ,όπου το κοινό προσπαθεί να διερευνήσει τις δυνατότητες του έργου και να σχηματίσει παράλληλα ένα κώδικα επικοινωνίας, διαμορφώνοντας έναν συνεχή βρόγχο αμοιβαίας επιρροής.

Το Muscle είναι το πρωτότυπο για ένα κτήριο που δεν υπακούει στον χρήστη αλλά διαλέγεται με αυτόν.¹⁹⁰

190. <http://www.oosterhuis.nl/quickstart/index.php?id=347>, 10 Ιουνίου 2013

ONL, "e-motive house"

Το παράδειγμα αυτό είναι αποτελεί την εξέλιξη της ιδέας που μόλις είδαμε. Μια πρώτη περιγραφή του e-motive house περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά της ευελιξίας στον προγραμματισμό, της αποσυναρμολόγησης και της πλήρους βιομηχανικής υποστήριξης.

Πρόκειται για μια κατοικία όπου τα παραδοσιακά υλικά ενσωματώνουν ένα σμήνος από τεχνολογικά στοιχεία που εξασφαλίζουν τη μεταβλητότητα της κατασκευής. Όλα μπορούν να αλλάξουν εκτός από τους χώρους της κουζίνας και της υγιεινής που βρίσκονται στα δύο άκρα της κινητής δομής. Το διάστημα μεταξύ των δύο σταθερών χώρων μπορεί να μετατραπεί σε καθιστικό, χώρο φαγητού, ύπνου, εργασίας ή σε οτιδήποτε άλλο.

Κάθε διαμόρφωση είναι αποτέλεσμα συνδυασμού της πληροφορίας και του πραγματικού χώρου. Η ρύθμιση του χώρου εξαρτάται από τα ερεθίσματα που δέχονται οι αισθητήρες της κατασκευής, οι οποίοι μέσω του ηλεκτρονικού εγκεφάλου ενεργοποιούν τον μηχανισμό κίνησης αποτελούμενο από υδραυλικούς κυλίνδρους και δοκούς πεπιεσμένου αέρα. Στην ύφανση της κατασκευής συμμετέχουν σκληρές και μαλακές δομές. Πιο αναλυτικά, τη σκληρή δομή αποτελούν συμπαγή ξύλινα δοκάρια και τη μαλακή φουσκωτοί θάλαμοι στο ενδιάμεσο των δοκαριών. Η επέκταση ή η συρρίκνωση των θαλάμων, δίνει ένα σφαιρικό σχήμα στο e-motive house στηριζόμενο στον μηχανισμό κίνησης. Η τεχνική πρόκληση έγκειται στην ύφανση της δέσμης των ενεργοποιητών προγραμματισμού και της σκληρής δομής, αλλά και στη συνεργασία των στοιχείων του μηχανισμού κίνησης.

Ο τρόπος αντίδρασης της κατοικίας βασίζεται σε κανόνες για πλήθος συμπεριφορών, καθώς όταν τα ερεθίσματα καταγράφονται σε πραγματικό χρόνο στον εγκέφαλο της κατασκευής δεν προκύπτει μόνο μία απάντηση.

Πρόκειται για μια σύνθετη λειτουργία που μοιάζει με την αντίστοιχη του συναισθήματος. Στόχος των σχεδιαστών είναι να αναπτυχθεί ο ατομικός χαρακτήρας της κατοικίας, ώστε οι χρήστες και ο χώρος να συνθέσουν μια κοινή γλώσσα έτσι βάση της οποίας θα επικοινωνούν μεταξύ τους.¹⁹¹

191. <http://www.oosterhuis.nl/quickstart/index.php?id=348>, 10 Ιουνίου 2013

Εμβαθύνοντας...

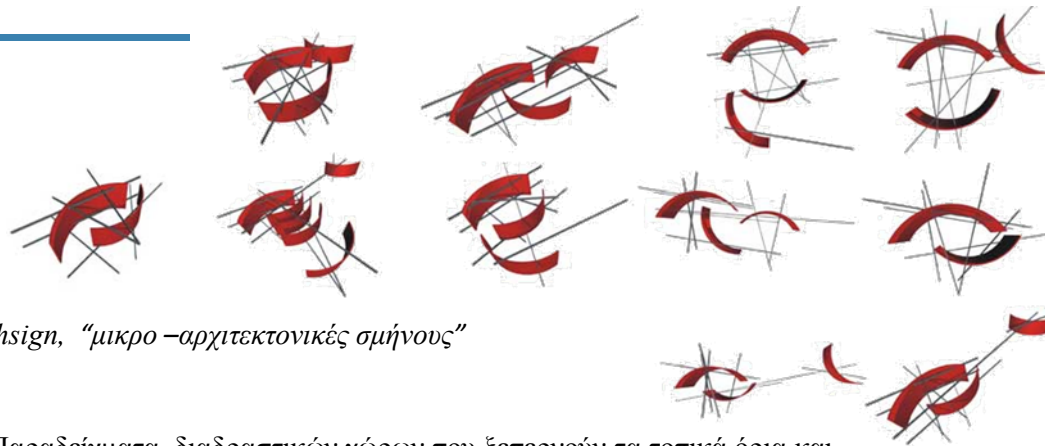
Η ανάλυση ως προς την ικανότητα νοηματικού μετασχηματισμού των διαδραστικού χώρου που προσεγγίσαμε αποτελεί έναν συνδυασμό των παρατηρήσεων που προηγήθηκαν, καθώς το συγκεκριμένο περιβάλλον συνιστά ταυτόχρονα μια ξεχωριστή πραγματικότητα, και μια αντιπρόταση στις καθιερωμένες πρακτικές.

Πιο απλά, η κατασκευή περικλείει στο εσωτερικό της ένα νέο κόσμο παράλληλο με τον υπάρχων, μέσα από τον οποίο αναδύεται ένα πλήθος ερεθισμάτων που συνεχώς ανανεώνεται, μιας και η αλληλεπίδραση μεταξύ αυτής και χρηστών έχει απρόβλεπτη εξέλιξη. Έτσι, ο χρήστης αναγιγνώσκει το ανοίκειο στηριζόμενος στον αυθόρμητο συμβολισμό που συγκροτούν οι αντιληπτικές του ικανότητες όπως συμβαίνει αντίστοιχα στο *luminarium*.

Την ίδια στιγμή, ο διαδραστικός χώρος εξυπηρετεί καθημερινές ανάγκες μέσα από ασυνήθιστες πρακτικές, ανταγωνιζόμενος τα υπάρχοντα πρότυπα.

Σε αντίθεση όμως τα προηγούμενα έργα που είχαν δημόσιο χαρακτήρα, ο χώρος αυτός είναι ιδιωτικός, πράγμα που σημαίνει πως το άτομο δε δοκιμάζει απλά μια νέα πρακτική, αλλά επιλέγει ενσυνείδητα να απομακρυνθεί από τις συνήθειές του και να πειραματιστεί με σοβαρότητα πάνω σε νέους τρόπους ικανοποίησης των βασικών απαιτήσεών του.

Ως εκ τούτου, η κατασκευή αυτή προσβάλλει σε μεγαλύτερο βαθμό την *ηγεμονία* των πολιτισμικών προτύπων, δίνοντας μεγαλύτερη ένταση στη διαδικασία μετασχηματισμού των γνωστικών δομών.

Archsign, "μικρο-αρχιτεκτονικές σμήνους"

Παραδείγματα διαδραστικών χώρων που ξεπερνούν τα τοπικά όρια και αναπτύσσονται σε μεγαλύτερη κλίμακα, αποτελούν οι μικρο-αρχιτεκτονικές σμήνους.

Οι μονάδες αυτές προέκυψαν από τη μελέτη του αστικού ιστού της Αθήνας που διακρίνεται σε δύο κύριες ενότητες: στο ιστορικό κέντρο που διαμορφώνεται συνεχώς στην προσπάθεια ανεύρεσης της μοναδικότητάς του και στην περιφέρεια που φέρεται ως πεδίο προβολής της «διαφορετικότητάς» κάθε κτηρίου.

Μεταξύ των δύο ενότητων επικρατεί κατά 80% της επιφάνειας το «υπόλοιπο» της πρωτεύουσας, ένα ασαφές σύνολο που αντιστέκεται στην οργάνωση των «στρατηγικών» σχεδιασμών. Μέσα σε αυτό το υπόλοιπο προτείνεται η ανάπτυξη μονάδων που επικοινωνούν μεταξύ τους ηλεκτρονικά με λογικές σμήνους.

Πρόκειται για τη λογική που αναλύει κάθε σύνολο στα στοιχεία του και βασίζει την ισορροπία του συνόλου στη σχέση των μονάδων, η καθεμία εκ των οποίων έχει περιορισμένη εμβέλεια δράσης και επιρροής. Οι σχέσεις ανάμεσα στις αυτόνομες μονάδες δεν είναι προκαθορισμένες αλλά «εξαρτώνται από την τοπική πρόθεση διασύνδεσης» παράγοντας συμπεριφορές που δεν μπορούν να προσδιοριστούν από τη μελέτη των μεμονωμένων δομών.¹⁹²

192. Παπαλεξόπουλος Δημήτρης, *Ψηφιακός Τοπικισμός*, Libro, Αθήνα, 2008, σελ 205

Το φαινόμενο είναι αντίστοιχο με αυτό που αναπτύσσουν τα σμήνη των πουλιών. Τα πουλιά ως αυτόνομοι, πλήρεις οργανισμοί σχηματίζουν ένα σμήνος είτε για παιχνίδι, είτε για να διανύσουν μια απόσταση, στο οποίο συμμετέχουν χωρίς να χάνουν την ιδιότητα της μονάδας. Ταυτόχρονα η πορεία του παιχνιδιού ή του ταξιδιού εξαρτάται από τη σχέση που αναπτύσσουν τα πτηνά μεταξύ τους έχοντας αντίκτυπο στο σχήμα του συνόλου. Έτσι λοιπόν, αν φωτογραφίζαμε ένα σμήνος πουλιών να πετάει, σε κάθε φωτογραφία θα βλέπαμε μια διαφορετική μορφή, η οποία πιθανότατα δεν θα επαναληφθεί ποτέ.

Οι μονάδες της αρχιτεκτονικής σμήνους στηρίζονται σε δοκούς τοποθετούμενες ανάμεσα στις πολυκατοικίες, ενώ μεταμορφώνονται ανάλογα με τη δυνατή θέση αγκύρωσης των δοκών τους στα περιβάλλοντα κτήρια.

Αυτή η τυχαιότητα ορίζει μια άτυπη γεωμετρία με πιθανές προσθήκες ή μετατροπές όταν χρειάζεται. Το εξωτερικό περίβλημα έχει τη μορφή τόξου που υπόσχεται μια αίσθηση του «εσώκλειστου» ενθαρρύνοντας τη συγκέντρωση των ανθρώπων.¹⁹³

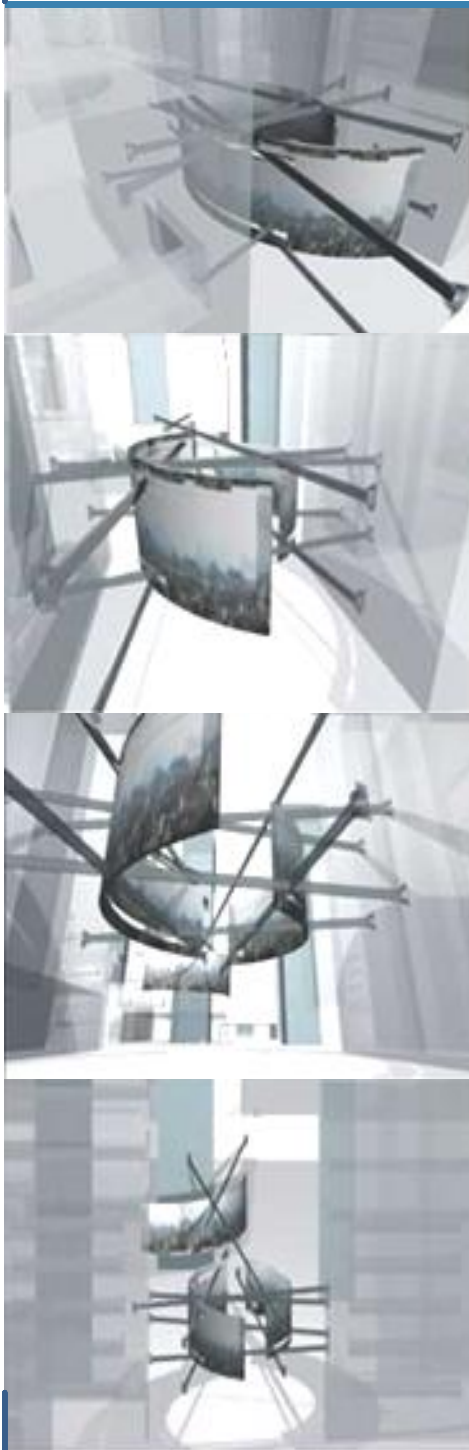
Κατ' επέκταση τα στοιχεία αυτά έχουν μεταβαλλόμενη ταυτότητα που υπακούει κάθε φορά στις επιταγές της τοπικής συλλογικότητας που τα ενεργοποιεί. *«Η κάθε μονάδα είναι εντατικό μέγεθος, στιγμιαίο σύμπτωμα του συσχετισμού ενός πεδίου τοπικών δυνάμεων, που εν τέλει την προσδιορίζουν».*

Ως εκ τούτου, μέσα από την ενεργό συμμετοχή στη διάρθρωση ενός κοινού στόχου κάθε στοιχείο αλλάζει συνεχώς πρόθεση και μορφή δηλώνοντας τη μοναδικότητα κάθε μεταμόρφωσής του¹⁹⁴. Με λίγα λόγια οι κατασκευές αυτές αποτελούν ένα δυναμικό πεδίο παραγωγής μορφών και δράσεων, τον έλεγχο του οποίου κατέχουν οι χρήστες.¹⁹²

193. <http://www.ntua.gr/archtech/sma/sma-02.htm>, , 10 Ιουνίου 2013

194. <http://www.ntua.gr/archtech/aktisto/dplxs-from%20s%20to%20m%20gr%2001.pdf> , 10 Ιουνίου 2013

Ουσιαστικά δεν υπάρχει ένας a priori χώρος, στατικός και απaráλλαχτος αλλά διαμορφώνεται κάθε φορά από την αρχή. Ο ίδιος χώρος μπορεί να προκαλέσει πολλαπλές διαθέσεις και με διαφορετική σειρά μέσω της διάδρασης.

Αποτελεί δηλαδή, υπόβαθρό πολλαπλότητας όπου οι διασυνδέσεις όχι μόνο κρατούνται ανοιχτές, αλλά είναι συνεχώς διαπραγματεύσιμες μέσα από την κοινή διατοπική δράση.¹⁹⁴

Δεν πρόκειται, απλώς για μια δομή με μεγάλη δυνατότητα απορρόφησης της αλλαγής, διότι η ίδια η μεταβολή είναι η δύναμη εξέλιξης της δομής.

Ως εκ τούτου αναδύεται η αίσθηση της ελευθερίας και της αυτενέργειας που προϋποθέτει η μετασχηματιστική μάθηση καθώς ο καθοδηγητικός ρόλος του αρχιτέκτονα σε αυτό το έργο δεν επιβάλλει κάποια νόρμα, αλλά δίνει «φωνή» στους χρήστες να εκφραστούν μέσα σ' έναν «ανεπίσημο» και εύπλαστο χώρο που δεν διέπεται από τις κύριες λειτουργίες της κοινωνικής ζωής.

Archsign, “e-plants installation”

Αν και η προηγούμενη πρόταση δεν έχει υλοποιηθεί, η αρχιτεκτονική του σμήνους δε μένει στη σφαίρα της φαντασίας, αντίθετα βρίσκει την εφαρμογή της στο παρόν, αλλάζοντας για αρχή τον καθιερωμένο τρόπο διαχείρισης του πράσινου.

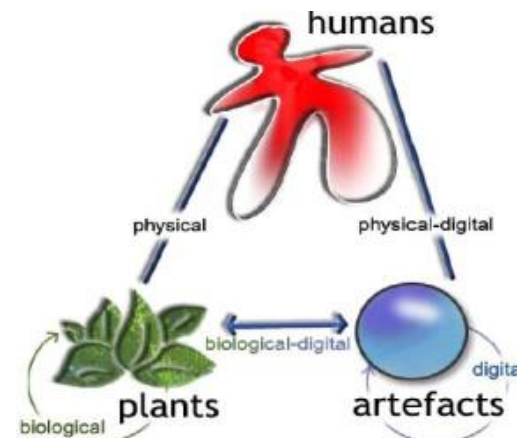
Μέχρι στιγμής στις πόλεις το υπάρχον πράσινο βρίσκεται υπ’ ευθύνη είτε των τοπικών αρχών (δημόσιοι χώροι), είτε των πολιτών (ιδιωτικοί κήποι, βεράντες, δώματα).

Η τρέχουσα πολιτική της ενίσχυσης ξεχωριστά τόσο των δημόσιων όσο και των ιδιωτικών χώρων πρασίνου αντιμετωπίζει σοβαρούς περιορισμούς. Η δημόσια πρωτοβουλία αποθαρρύνεται από το όριο του προϋπολογισμού και από την ανάγκη να βρεθεί περισσότερος δημόσιος ιδιόκτητος χώρος, ενώ η ιδιωτική πρωτοβουλία εμποδίζεται από τον περιορισμένο ανοικτό χώρο που διαθέτει το οίκημα.

Ωστόσο, οι ιδιωτικές κηλίδες πρασίνου, παρόλο που έχουν μικρή επίπτωση στην πόλη, λόγω απομόνωσης και πίεσης από τον διαθέσιμο ιδιωτικό χώρο, παρουσιάζουν μεγαλύτερη δυναμική λόγω χαμηλού κόστους.

Έτσι λοιπόν, οι αρχιτέκτονες της ομάδας Archsign προτείνουν τη σύνδεση όλων αυτών των μεμονωμένων ιδιωτικών πρασίνου, επιτρέποντας στον καθένα να επεκταθεί προς τους γείτονές του μέσω ελαφριών κατασκευών, δημιουργώντας ένα πράσινο δίκτυο.

Πώς όμως θα οργανώνεται η επέκταση του δικτύου και με ποιο τρόπο θα φροντίζονται τα φυτά;

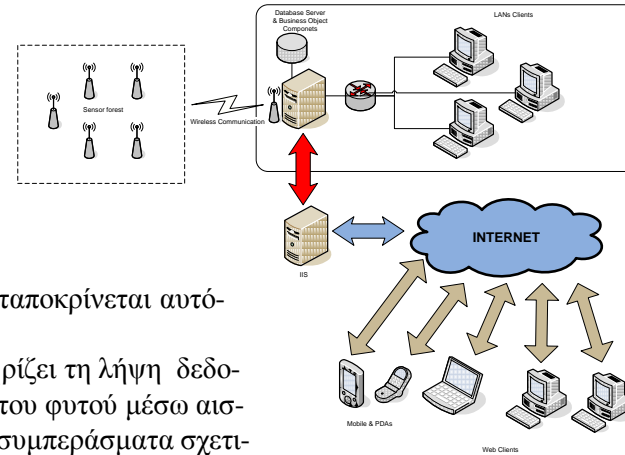
Την απάντηση δίνει η ερευνητική κατεύθυνση Plants, που στοχεύει στη σύσταση ευφυών περιβαλλόντων επινοώντας μια τεχνολογία που θα ανταποκρίνεται αυτόματα στις ανάγκες των φυτών.

Το πρωτότυπο σύστημα υποστηρίζει τη λήψη δεδομένων σχετικά με την κατάσταση του φυτού μέσω αισθητήρων και στη συνέχεια εξάγει συμπεράσματα σχετικά με τις ανάγκες τους και την κατάστασή τους (π.χ. η υγρασία, τα επίπεδα της χλωροφύλλης, η θερμοκρασία του άμεσου περιβάλλοντός τους, κλπ.) Το προτεινόμενο σύστημα είναι προσαρμοσμένο στα ειδικά χαρακτηριστικά των φυτών με τη βοήθεια των γεωπόνων της ερευνητικής ομάδας και επιτρέπει επίσης την εξ αποστάσεως διαχείριση των πόρων που συνδέονται με κάθε μονάδα. Πιο απλά είναι εφικτή η διαβίβαση των πληροφοριών μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου με γραπτό μήνυμα ,ενεργοποιώντας τις διαδικασίες για την κάλυψη των αναγκών που συμβαίνουν και επίλυσης τυχόντων προβλημάτων που δια-πιστώθηκαν.

Η πρώτη προσπάθεια υλοποίησης του προγράμματος, αναμένεται να καρποφορήσει στο σχολείο του Αγίου Δημητρίου στα πλαίσια του μαθήματος «*Αρχές Περιβαλλοντικών Επιστημών*» της 2ας Λυκείου.

Η πειραματική εφαρμογή θα λάβει χώρα στην αυλή του σχολείου, όπου οι ίδιοι οι μαθητές θα σχεδιάσουν τη φύτευση και θα προτείνουν τις θέσεις των καθιστικών και των φωτοσκιάσεων.

Στη συνέχεια θα τοποθετήσουν στα φυτά τους ένα δίκτυο αισθητήρων με το οποίο θα επικοινωνούν ασύρματα. Για την ακρίβεια οι μαθητές θα μπορούν να ενημερώνονται για την κατάσταση των φυτών με τα οποία «*συνομιλούν*», μέσα από την ιστοσελίδα του μαθήματος και μέσω γραπτών μηνυμάτων στο κινητό τους τηλέφωνο.

Σε επόμενο στάδιο, το πρόγραμμα θα μπορούσε να επεκταθεί στις αυλές των υπόλοιπων σχολείων, δημιουργώντας ένα δίκτυο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης όπου θα ανταλλάσσονται πληροφορίες σχετικά με τα χρησιμοποιούμενα φυτά και τον τρόπο σχεδιασμού του προαυλίου.¹⁹⁵

Όπως αναφέραμε και στην αρχή, το όραμα των αρχιτεκτόνων είναι η διασύνδεση των ιδιωτικών χώρων φύτευσης με την ανάπτυξη ενός «πράσινου» πλέγματος στην πόλη που θα ενθαρρύνει ταυτόχρονα τη συλλογικότητα.

Δεδομένου ότι οι μονάδες πρασίνου θα αποτελούνται από e-plants, κατά την επέκτασή τους απαιτείται σχηματισμός τοπικών κοινοτήτων όπου θα πραγματοποιούνται συζητήσεις και θα λαμβάνονται αποφάσεις σχετικά με τις πιθανές κατευθύνσεις της «πράσινης» επικάλυψης.

Ως εκ τούτου, αναπτύσσονται νέες συλλογικότητες και συνάπτονται σχέσεις ανάμεσα σε άτομα τα οποία χωρίς αυτή τη δράση δε θα είχαν πιθανώς τη ευκαιρία να επικοινωνήσουν. Ταυτόχρονα κάθε τοπικότητα υποδέχεται διαστάσεις υπερτοπικού, καθώς τα κέντρα κάθε γειτονιάς μπορούν να συνδεθούν μεταξύ τους για όσα θέματα υπερβαίνουν τα όρια της γειτονιάς, έχοντας έτσι κάθε συνοικία επίδραση στη συνολική λειτουργία της πόλης.¹⁹⁴

195. Goumopoulos, Kameas, Papalexopoulos Dimitris, Stavridou Athina., Tzimopoulou Sofia, *Εισήγηση στο συνέδριο Intelligent Environments IE11, 2011*

Εμβαθύνοντας...

Ενώ τα υπόλοιπα παραδείγματα απευθυνόντουσαν πρωτίστως στον χρήστη ως μονάδα που μέσω των πρακτικών συγκροτούσε ύστερα μια νέου τύπου συλλογικότητα, η αρχιτεκτονική του σμήνους έχει ως προϋπόθεση την ανάπτυξη των ανθρώπινων σχέσεων για να λειτουργήσει.

Οι πρακτικές που παράγονται μέσα στο δίκτυο, δε στοχεύουν τόσο στη σύγκριση με τις υπάρχουσες όσο στην ανάδειξη της δυναμικής των ανθρώπινων σχέσεων. Με άλλα λόγια, οι κατασκευές αυτές ενθαρρύνουν την ανάπτυξη αλληλεπιδράσεων που δεν υποστηρίζονται από την υπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα.

Ενώ λοιπόν, στα προηγούμενα έργα το κύριο ζήτημα ήταν ο μετασχηματισμός του νοηματικού δικτύου κάθε χρήστη, μέσω του οποίου θα επηρεαστεί η εξέλιξη των ανθρώπινων σχέσεων, οι μικρο-αρχιτεκτονικές σμήνους θέτουν εξ αρχής στο επίκεντρο τον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ισορροπιών. Επιζητούν την επανεκτίμηση των νοημάτων, όχι τόσο μέσα από τη συλλογή νέων αισθητηριακών δεδομένων, αλλά κυρίως μέσα από το πλήθος νέων κοινωνικών συσχετίσεων που προσφέρει το δίκτυο. Η διεύρυνση της επικοινωνίας μέσα στον κοινωνικό ιστό, φέρνει τους χρήστες αντιμέτωπους με τη διαφορετικότητα του τρόπου αντίληψης κάθε ανθρώπου.

Συνεπώς ο μετασχηματισμός νοημάτων επέρχεται από τη συναναστροφή ατόμων που δε θα είχαν την ευκαιρία να επικοινωνήσουν μέσα στα πλαίσια της υπάρχουσας κοινωνικής ζωής. Η κύρια λειτουργία λοιπόν, της αρχιτεκτονικής σμήνους θα λέγαμε πως είναι η απελευθέρωση μιας δυναμικής επί των σχέσεων, μετατρέποντας τη συλλογικότητα σε ζωντανό οργανισμό που αναπτύσσεται διαρκώς έξω από τους περιορισμούς της κοινωνικής πραγματικότητας.

Σύνοψη

Εκ πρώτης όψεως το μόνο κοινό στοιχείο των κατασκευών που γνωρίσαμε, είναι η διαφορετικότητά τους, αφού κάθε έργο είναι μοναδικό ως προς τη μορφή και την πρακτική που υποστηρίζει.

Στην πραγματικότητα όμως, οι κατασκευές αυτές προέρχονται από την ίδια γενεσιουργό δύναμη· την πρόθεση επέκτασης των ορίων της κοινωνικής πραγματικότητας. Όλα τα έργα απομακρύνονται από τα κοινωνικά πρότυπα λειτουργίας για να προσφέρουν μια ευκαιρία στον χρήστη να πειραματιστεί και να προσεγγίσει το πολιτισμικά «ανορθόδοξο».

Αρχικά τα luminaria παρέχουν ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον που κατακλύζει το βλέμμα, ενώ τα «Tape», «slide» και η γέφυρα – τραμπολίνο, προσκαλούν το κοινό σε ενέργειες που φαίνονται παράλογες για τα κοινωνικά δεδομένα. Την ίδια στιγμή, χάρη στη ψηφιακή τεχνολογία ο χώρος απέκτησε «νευρικό σύστημα», διαμορφώνοντας δική του συμπεριφορά απέναντι στον χρήστη. Η συνεχώς μεταβαλλόμενη μορφή της κατασκευής, δεν αφήνει περιθώρια στον «συνομιλητή» της να αποκρυσταλλώσει μια συγκεκριμένη εικόνα για τον χώρο, καθώς η διάδραση που αναπτύσσεται μεταξύ των δύο, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση του απροσδόκητου. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες προτάσεις όπου η δομή παραμένει σταθερή ώστε να αποκαλυφθεί η ενδεχομενικότητα μέσα από τη σύγκριση των λειτουργιών, ο διαδραστικός χώρος έχει ενσωματώσει το ενδεχομενικό στα δομικά του στοιχεία χωρίς να αποκτά έτσι τελική μορφή. Στο τέλος είδαμε πως οι μικρο - αρχιτεκτονικές σμήνους, στηριζόμενες και αυτές στην ψηφιακή τεχνολογία μετέφεραν απευθείας το ενδεχομενικό στις ανθρώπινες σχέσεις, μιας και η ανάπτυξη της συλλογικότητας αποτελεί το βασικότερο συστατικό του δικτύου.

Κατά συνέπεια, η διαδρομή μέσα από τα διαφορετικά χαρακτηριστικά κάθε κατάσκευής, μας βοήθησε να ανακαλύψουμε την κοινή καταγωγή τους: τη δυναμική του μετασχηματισμού νοημάτων.

Συμπεράσματα _

Σε αυτή την εργασία, ο παλμός των συλλογισμών προήλθε από την ανάγκη ανάγνωσης όσων σημείων διατρέχει η σχέση ανθρώπου - αρχιτεκτονικής, προκειμένου να διαγνωσθεί το είδος της αλληλεπίδρασής τους.

Η πορεία της αναζήτησης κατέδειξε πως η αρχιτεκτονική πράξη δεν αποτελεί απλά ένα εργαλείο εξυπηρέτησης των αναγκών μας, αλλά συνιστά στη βάση της ένα δυναμικό πεδίο διάπλασης νοημάτων και συμπεριφορών. Η θέση που καταλαμβάνουμε στον χώρο, οι κινήσεις μας, και ο τρόπος που χειριζόμαστε τα αντικείμενα, ορίζεται από μια αρχιτεκτονική, δηλαδή μια λογική νοηματοδότησης πραγμάτων και δράσεων.

Αν και η σχεδιαστική πράξη φαίνεται αρχικά παράγωγο μιας δομημένης κοινωνίας, στην ουσία είδαμε πως η συγκρότηση και η μορφοποίηση της συλλογικότητας είναι αδύνατη χωρίς την παρουσία και τη διάταξη των υλικών δομών. Όπως άλλωστε σημειώνει και ο Χάιντεγκερ : «*το πράγμα συλλέγει κόσμο*». ¹⁹⁶

Αφού λοιπόν η οπτική σύνταξη έχει αντίστοιχη αξία με τη λεκτική, η δραστηκότητά της τέμνει επανειλημμένα την εξέλιξη του ανθρώπου, αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα το μέγεθος της ευθύνης που φέρει ο αρχιτέκτονας στη συντήρηση ή στην αποσταθεροποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Πώς όμως θα κλονίσει τα πολιτισμικά στεγανά ο σχεδιασμός;

Η μεταπήδησή μας στο φάσμα της μετασηματιστικής μάθησης φανέρωσε πως η νοητική ανάπτυξη επέρχεται κυρίως από τη συνεχή επανεκτίμηση των γνωστικών δομών, ένα φαινόμενο που προκαλείται όταν διαχύνονται μέσα στον άνθρωπο βιώματα που φέρουν ασυμβίβαστα νοήματα σύμφωνα με μια συγκεκριμένη λογική που υιοθετείται.

196. Norberg-Schulz Christian, *Genius Logi, Το Πνεύμα του Τόπου, Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής*, μετάφραση Μίλτος Φραγκόπουλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 6

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν στο τελευταίο κεφάλαιο σκιαγραφούν μια εντατική προσπάθεια να αποτραβηχτεί η αρχιτεκτονική πράξη από τις πολιτισμικές αγκυλώσεις, και να αναπτύξει μια δυναμική αντίστοιχη του παιχνιδιού, ικανή να διευρύνει τους γνωστικούς ορίζοντες του ανθρώπου. Ο πειραματισμός που υλοποιείται πάνω στις εδραιωμένες σχέσεις νοημάτων, δεν αφήνει απλά μια άφθονη γεύση στον ουρανό του νου, αλλά προσπαθεί να κατεβάσει τη βίωση στη ρίζα του γίνεσθαι, στο κινήγι της αδύνατης ταυτότητας.

Φυσικά δεν υπάρχει καμιά πρόθεση υποβάθμισης των αρχιτεκτονικών έργων που είναι συμβατά με την κουλτούρα κάθε κοινωνίας, ούτε υποστηρίζω την καθολικότητα των παραπάνω πρακτικών· αυτό άλλωστε θα ήταν αντίθετο με την οπτική που αναπτύχθηκε εδώ, καθώς ο πυθμένας των ανθρώπινων σχέσεων οφείλει να βρίσκεται στην πολυφωνία και στην ισότιμη διαχείριση κάθε αναδυόμενης αξίας.

Συνεπώς, η εναλλακτική λογική αυτών των παραδειγμάτων δεν έρχεται να αντικαταστήσει τις ισχύουσες νόρμες διότι αυτό θα συνιστούσε μια νέα *ηγεμονία λόγου**, απεναντίας έρχεται να υπενθυμίσει στον άνθρωπο την *ενδεχομενικότητα* κάθε νοήματος χάρι στην οποία είναι δυνατή η ενεργοποίηση ενός ρήγματος δημιουργικότητας μέσα του.

Επομένως η φιλοδοξία των προτάσεων που παρουσιάστηκαν, έγκειται στην αναχαίτιση της τάσης που ενυπάρχει σε κάθε άτομο προς την αποκρυστάλλωση ενός συνεκτικού συστήματος πεποιθήσεων και «ορθών» αντιλήψεων.

Όμως η απόσπαση από έναν συγκεκριμένο τρόπο σκέψης δεν ελέγχεται από το περιβάλλον, αντιθέτως, είναι προσωπική απόφαση κάθε ατόμου. Αυτό διαφαίνεται εξάλλου στο γεγονός ότι ο άνθρωπος, παρόλο που η ρευστότητα της ζωής κλονίζει τη βεβαιότητα της γνώσης, εμμένει στις αρχικές του θέσεις αρνούμενος την επαφή του με νέα δεδομένα., σε μια προσπάθειά να διατηρήσει τη σταθερότητα της ταυτότητά του. Άρα η ανανέωση της οπτικής δεν εξαρτάται τόσο από τις εξωτερικές αλλαγές όσο από τη θέληση κάθε ανθρώπου να επεκτείνει τα εσωτερικά του όρια, εκθέτοντας τις πεποιθήσεις του στις ταλαντεύσεις που δημιουργούν οι διάφορες περιστάσεις.

Ως εκ τούτου στην πράξη δεν είναι βέβαιο αν οι κατασκευές αυτές θα καταφέρουν να δράσουν αφυπνιστικά προς το κοινό και να λειτουργήσουν ως προπομποί μιας μεγαλύτερης αλλαγής. Το μόνο σίγουρο είναι ότι προσφέρουν μια ευκαιρία στον χρήστη να βιώσει διαφορετικά θραύσματα της πραγματικότητας και να συνθέσει μια διαφορετική εκδοχή για τον κόσμο.

*Σε κάθε κοινωνία επικρατεί κατά περιόδους ένα σύνολο λόγων βάση του οποίου οργανώνεται η συλλογικότητα. Είναι σαφές πως η παρουσία τους είναι απαραίτητη για να συγκροτηθεί ο κοινωνικός ιστός, αλλά η ηγεμονία τους – δηλαδή η επίμονη χρήση ορισμένων εξ αυτών ως κοινωνική «αλήθεια» παρόλο που έχει υποχωρήσει η ανάγκη που τους δημιούργησε - λειτουργεί καταπιεστικά, εμποδίζοντας την εξέλιξη των τάσεων που αναπτύσσονται μέσα στις κοινωνικές σχέσεις. Η κατάλυση της κυριαρχίας κάποιων πεποιθήσεων και η επιστροφή στον ανταγωνισμό των λόγων είναι αποτέλεσμα της δυναμικής που ενυπάρχει στο συλλογικό. Κάθε μεταβολή που πηγάζει από την κοινωνική βάση, αν και φαίνεται πως στοχεύει στην καταπολέμηση των λόγων αυτών καθ' αυτών, εκφράζει στην ουσία μια ανάγκη να εξαλειφθεί η ηγεμονία ως φαινόμενο, και όχι τόσο οι λόγοι που εμπλέκονται σε αυτό.

Βιβλιογραφία _

Βακαλό Εμμανουήλ – Γεώργιος, *Οπτική Σύνταξη: Λειτουργία και Παραγωγή Μορφών*, Νεφέλη, Αθήνα, 1988

Ζαρίφης Γιώργος, *Ο κριτικός στοχασμός στη μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων, θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές προεκτάσεις* Παπαζήσης, Αθήνα, 2009

Κασσωτάκης Μιχάλης, Φλουρής Γεώργιος, *Μάθηση και Διδασκαλία*, τόμος Α, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 2003

Κρίβας Σπύρος Α., *Παιδαγωγική επιστήμη : βασική θεματική*, Gutenberg ,Αθήνα, 2002

Παντελαίου Τόνια, *Το «αντικείμενο μικρό α» και κοινωνική θεωρία*, Παιδαγωγικά ρεύματα στο αιγαίο, Τεύχος 3, Ιούλιος 2008

Παπαλεξόπουλος Δημήτρης, *Ψηφιακός Τοπικισμός*, Libro, Αθήνα, 2008

Πεπονής Γιάννης, *Χωρογραφίες, ο αρχιτεκτονικός σχηματισμός του νοήματος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2003

Σταυρακάκης Γιάννης, «Εξουσιαστική Τάξη και Καταναλωτική Κουλτούρα στον Ύστερο Καπιταλισμό: Η Απόλαυση ως Μηχανισμός Ελέγχου» στο *Σύγχρονοι Μηχανισμοί Βίας και Καταπίεσης*, Σχολή Μωραΐτη, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2006

Σταυρακάκης Γιάννης, *Ο Λακάν και το Πολιτικό*, Ψυχογίος, Αθήνα 2008 Τόνια Παντελαίου, *Το «αντικείμενο μικρό α» και κοινωνική θεωρία*, Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο, Ιούλιος, 2008

Τριλιανός Θανάσης Α., *Η κριτική σκέψη και η διδασκαλία της*, Τελέθριον ,Αθήνα, 1997

Φρέιρε Πάουλο, *Πολιτιστική Δράση για την Κατάκτηση της Ελευθερίας*, μετάφραση: Σωτήρης Τσάμης, Καστανιώτη, Αθήνα 1977

Χρόνης Νικόλαος, *Η Κριτική θεωρία κατά τον Max Horkheimer*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1997

Arnheim Rudolf, *Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Μορφής*, μετάφραση: Ιάκωβος Ποταμιανός, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003

Avgitidou A. & Koukou E., “The Defender of Contingency: An Interview with Ernesto Laclau”, Τεύχος 5, 2008 *Intellectum*,

Craib Ian, *Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, μετάφραση: Μαριάννα Τζιαντζή Παντελής Ε. Λέκκας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998

Elias, L. J. & Sh. B. Merriam *Philosophical foundations of adult education*, Krieger Publishing Company, Florida, 2005

Foucault Michel, *Η Μικροφυσική της Εξουσίας*, μετάφραση: Τρουλινού Λίλα, Ύψιλον, Αθήνα 1991

Foucault Michel, *Το Μάτι της Εξουσίας*, μετάφραση: Μπέτζελος Τάσος, Βάνιας, Αθήνα 2008

Freire Paulo, *Teachers as cultural workers: letters to those who dare teach*, μετάφραση: Donaldo Macedo, Dale Koike, Alexandre Oliveira, Westview Press, Boulder Colo, 2005

Goumopoulos, Kameas, Papalexopoulos Dimitris, Stavridou Athina, Tzimopoulou Sofia, *Εισήγηση στο συνέδριο Intelligent Environments IE11*, 2011

Howarth David, *Discourse*, Open University Press, Μπάκινγχαμ 2000 (Howarth David, *Η Έννοια του Λόγου*, μετάφραση: Κανασούτη Σοφία – επιμέλεια Σταυρακάκης Γιάννης, Πολύτροπον, Αθήνα 2008

Huizinga Johan, *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι*, μετάφραση: Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1989

Laclau Ernesto, *Για την Επανάσταση της Εποχής μας. Κοινωνική Εξάρθρωση, Ηγεμονία και Ριζοσπαστική Δημοκρατία*, εισαγωγή – επιμέλεια – μετάφραση: Σταυρακάκης Γιάννης, Νήσος, Αθήνα 1997

Laclau Ernesto, *Πολιτική και Ιδεολογία στη Μαρξιστική Θεωρία, Καπιταλισμός – Φασισμός – Λαϊκισμός*, μετάφραση – επιμέλεια: Ανανιάδης Γρηγόρης, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1983

Laclau Ernesto, Mouffe Chantal, *Hegemony and Social Strategy, Towards a Radical Democratic Politics*, Verso, Λονδίνο 1990

Laclau Ernesto, *Emancipations*, Verso, Λονδίνο 2007

Lukes Steven, *Εξουσία: Μια Ριζοσπαστική Θεώρηση*, Μετάφραση Καϊτατζή –Γουίτλοκ Σοφία, Σαββάλας, Αθήνα 2007

Merriam, B. Sh. & B. Heuer, *Meaning-making, adult learning and development: a model with implications for practice*, *International journal of lifelong education*, τεύχος 15, 1996

Norberg-Schulz Christian, *Genius Logi, Το Πνεύμα του Τόπου, Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής*, μετάφραση: Μίλτος Φραγκόπουλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π, Αθήνα 2009

Phillips Louise, Jorgensen W. Marianne, *Discourse Analysis as Theory and Method*, Sage Publications, Λονδίνο 2002

Tuijnman Albert C., *International encyclopedia of adult education and training*, Pergamon Oxford, 1996

Διαδίκτυο / 10 Ιουνίου 2013

http://gerasimos-politis.blogspot.gr/2011/08/blog-post_30.html#.T_MToXUtpD4

<http://www.gkesisoglou.gr/2011/07/20/habitus-pierre-bourdieu/>

<http://www.gkesisoglou.gr/2010/07/17/social-constructionism/>

http://nikosgagos.blogspot.gr/p/blog-page_7114.html

<http://di-matzi.blogspot.gr/2010/07/t.html>

http://psychanptyxis.blogspot.gr/2011/01/blog-post_2709.html

http://www.grsr.gr/preview.php?c_id=384

http://www.ardin.gr/?q=node/659#_ftn4

http://tsakthan.blogspot.gr/2009/01/blog-post_20.html

<http://www.alfavita.gr/old/443>

<http://psyepistimology.blogspot.gr/2010/05/vygotsky-lev-semyonovich-vygotsky-1896.html>

<http://playart.org/what-is-play-art/>

<http://www.architects-of-air.com/luminaria.html>

<http://www.architects-of-air.com/the-experience.html>

<http://we-make-money-not-art.com/archives/2011/09/interview-with-numen-for-use.php#.UYFmGL1u8ng>

<http://www.archdaily.com/218341/public-art-installations-from-numen-for-use-design-collective/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Carsten_Höllner

<http://blog.archpaper.com/wordpress/archives/26276>

<http://www.artrabbit.com/uk/events/event&event=450>

[.http://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/unilever-series-carsten-holler-test-site/carsten-holler-interview](http://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/unilever-series-carsten-holler-test-site/carsten-holler-interview)

<http://www.fastcodesign.com/1671052/a-trampoline-bridge-for-bouncing-across-pariss-river-seine#1>

[.http://next.liberation.fr/design/2012/10/23/et-si-le-trente-huitieme-pont-de-paris-etait-un-trampoline_855287](http://next.liberation.fr/design/2012/10/23/et-si-le-trente-huitieme-pont-de-paris-etait-un-trampoline_855287)

<http://www.zundelcristea.com/projects/?lang=en#/culture-sport/pont?lang=en>

<http://www.interactivearchitecture.org/>

<http://virtual.inesc.pt/convr04/papers/21.pdf>

<http://virtual.inesc.pt/convr04/papers/21.pdf>

<http://www.thearchitect.lk/2010/07/flexible-architecture-that-responds-to-change-2/>

<http://www.oosterhuis.nl/quickstart/index.php?id=347>

<http://www.oosterhuis.nl/quickstart/index.php?id=348>

<http://www.ntua.gr/archtech/sma/sma-02.htm>

<http://www.ntua.gr/archtech/aktisto/dplxs-from%20s%20to%20m%20gr%2001.pdf>